

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

ELO HARFOT

*– alternativ
slægtshistorie*

TRÆVLERØDDER

Dansk Historisk Håndbogsforlag

ELO HARFOT

TRÆVLERØDDER

– alternativ slægtshistorie

*En samling af ideer, der viser hvorledes
slægtsforskerne kan bruge lokal- og kulturhistorien,
så de tørre navne og årstal bliver til
en levende slægtshistorie.*

Dansk Historisk Håndbogsforlag ApS
København

Udsendt i serien: Slægts-og lokalhistorikerens håndbøger; nr. 4.

I DHHs serie: Slægts-og lokalhistorikerens håndbøger er udkommet:

Nr. 1: S. Otto Brenner: Personalhistoriske kilder for Skåne, Halland og Blekinge, 1977, A4, 88 s. + kort, indb.

Nr. 2: Georg Simon: Gotisk Skrift - Læsning af slægts- og lokalhistoriske kilder, 4. oplag, marts 1981, A4, 128 s. ill., hft. og indb.

Nr. 3: Henning Jensen og Ebba Thorkelin: Arkivhåndbog Nørrejylland. Håndbog for slægts-og lokalhistoriske undersøgelser ved Landsarkivet for Nørrejylland i Viborg. Under medvirken af Rita Jensen, 1980, A5, 245 s. ill, indb.

Nr. 4: Elo Harfot: Trævlerødder - Alternativ slægts-historie, 1984, A4, 80 s. ill., hft.

Forlaget fører forskellige fortrykte anetavler og personkort. Rekvirer vor gratis brochure og prisliste. Forskningsoversigter offentliggøres årligt - og gratis for forskeren - i tidsskriftet »Jeg arbejder med.../ Dansk Slægtsforskerfortegnelse« Der er udkommet 5 nr. og tidsskriftet udsendes årligt. Information: 02-98 85 00.

ISBN 87 85207 92 6 (hft.)

1. oplag: 1.600 eksemplarer.

Copyright 1984: Forfatteren og
Dansk Historisk Håndbogsforlag.

Enhver form for fotokopiering eller anden mangfoldiggørelse af denne bog, helt eller delvis, i et eller flere eksemplarer, til pædagogisk, merkantilt eller andet formål, forbydes i h.t. Lov om Ophavsret.

Udgivet af:

Dansk Historisk Håndbogsforlag ApS,
Klintevej 25, DK-2800 Lyngby,
Tlf. 02-98 85 00.

INDHOLD

Indledning	4.
Håndværkerne (Vestsjælland)	5.
Fynboerne	13.
Tolleruplinien (Nordsjælland)	21.
Jyderne	36.
Den lange linie	45.
Husmændene (Sydsjælland)	53.
Tersløse-linien (Vestsjælland)	63.
Den korte linie (Vestsjælland)	65.
Linierne mødes	68.
Slægtsforskerens arbejdsmetoder	73.
Lokalbibliografier ved Oluf Abitz	77.

Forfatter og forlag retter en særlig tak til Oluf Abitz for tilladelse til, at offentliggøre afsnittet med Lokalbibliografier s. 77 ff.

Indledning

»*Trævlerødder – alternativ slægtshistorie*« er først og fremmest en samling *ideer* for slægtsforskere og slægts-historisk interesserede, men bogen er også en skildring af mine børns *rødder* i vor fælles historie.

»*Trævlerødder*« er ikke skrevet for de 5-20 procent af slægtsforskerne, der på professionel vis »kan det hele« og som elegant jonglerer med amts- og lensregnskaber, godsarkivernes righoldige indhold eller amtsarkivernes brogede masse af spændende arkivalier

For den, der kan det hele, er der ikke meget at hente i denne bog.

Men »*Trævlerødder*« er for de 80-95 procent af slægtsforskerne, der ikke er så professionelle og som i al væsentlighed får deres nysgerrighed stillet ved at søge i folketællinger og kirkebøger. Ofte resulterer denne form for slægtsforskning i en anetavle, som slægt og venner kan beundre. En egentlig slægtshistorie bliver desværre aldrig skrevet, og notater og tavler ender ofte som støvet papir i en skuffe.

Tilsyneladende har alt for mange overset de muligheder, der ligger gemt i lokal- og kulturhistorien. Vores rødder formedes og blev stærke eller svage alt efter vækstbetingelserne i den jord, de fik næring fra, og da formålet med al slægtsforskning må være at give os vores baggrund, så bør lokalhistorien bruges.

Mange vil hævde, at det kun er i helt specielle familier, at man på denne måde vil kunne skaffe sig brugbar viden. For at overbevise tvivlerne har jeg derfor i »*Trævlerødder*« valgt at tage udgangspunkt i vor egen slægt, mine børns aner. *Ingen* af anerne i denne bog har på nogen måde ydet noget særligt eller markeret sig i Danmarkshistorien. Slægten er så »normal« og »gennemsnitlig«, som den næsten kan være. De fleste af læserne vil derfor på tilsvarende måde kunne få afdækket deres »rødder«, deres aners liv, levned og kulturelle miljø i det lokale samfund.

»*Trævlerødders*« første del er således en slags bevis for, at det *kan* lade sig gøre at udforme udskrifter af folketællinger og kirkebøger til levende slægtshistorie, når lokal- og kulturhistoriske kilder inddrages. Personerne (anerne) har i sig selv næppe interesse for andre end efterkommerne.

I noterne efter hvert afsnit og i bogens sidste del er fremgangsmåden nærmere beskrevet.

Et par praktiske oplysninger: Personerne (anerne) i bogens første del er samlet i 8 linier, der hver for sig ender hos en af de 8 oldeforældre. Disse 8 afsnit begynder normalt ved tip-3-generationen, og vi følger derefter linierne frem imod nutiden for, som nævnt, at slutte hos de 8 oldeforældre.

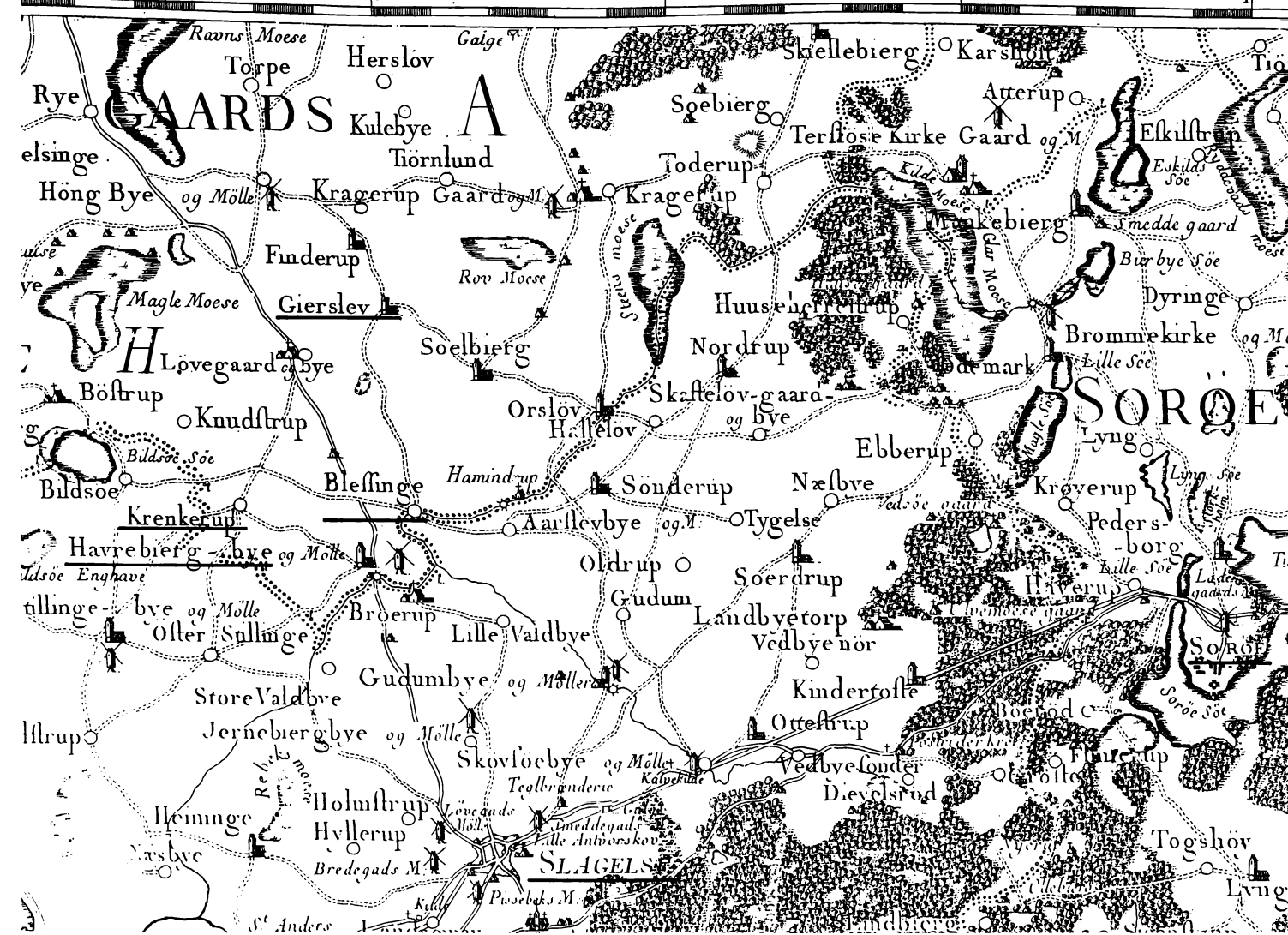
De yngre generationer er ikke her beskrevet, og hos de ældre er kun de oplysninger medtaget, som jeg har indhentet hos *slægten* eller fundet i *kirkebøger og folketællinger* (arkiverne), i den *trykte lokal- og kulturhistoriske litteratur* (bibliotekerne) samt oplysninger fra arkivalier i de *lokalhistoriske arkiver*.

Note-tallene, der er placeret forskellige steder i teksten, henviser til afsnittene »Kilder og noter«, som er anbragt efter hver af de 8 linier.

Elo Harfot.

Elo Harfot (f. 1940), skolebibliotekskonsulent, Vængetvej 30, 3630 Jægerspris.

Lærer i folkeskolen siden 1964. Har startet Lokalhistorisk Arkiv i Jægerspris og Historisk Forening i Jægerspris samt skrevet nogle hæfter med lokalhistorisk indhold fra Hornsherred.

Håndværkerne - (Vestsjælland)

Jens Pedersen, væver, født 1791 i Kirke Helsing, gift 1822 med Margrethe Christensdatter, født 1791 i Gerslev.

Dette ægtepar er fundet frem fra arkiverne ved hjælp af de traditionelle hjælpemidler: Kirkebøger og folketællinger. Hvis man ønsker helt personlige oplysninger om netop disse to eller om alle andre ganske anonyme danskere, kan det i nogle tilfælde lade sig gøre, men de nødvendige hjælpemidler og metoder er både vanskelige og tidkrævende.

Andre og nemmere muligheder viser sig dog, hvis man i stedet begynder at studere disse almindelige danskers omgivelser. I dette tilfælde fortalte arkiverne, at Jens Pedersen var væver. Også sønnen Hans Peter blev væver, og da Frilandsmuseets væverhus er fra denne del af Vestsjælland, får man derved foræret et klart indtryk af disse to generationers arbejds- og livsbetingelser. Ganske vist kan vi ikke være helt sikre på, at Jens og Hans Peter samt deres familier har levet og arbejdet præcis under sådanne forhold, men sandsynligheden er meget stor, fordi disse ting var stærkt traditionsbundne.

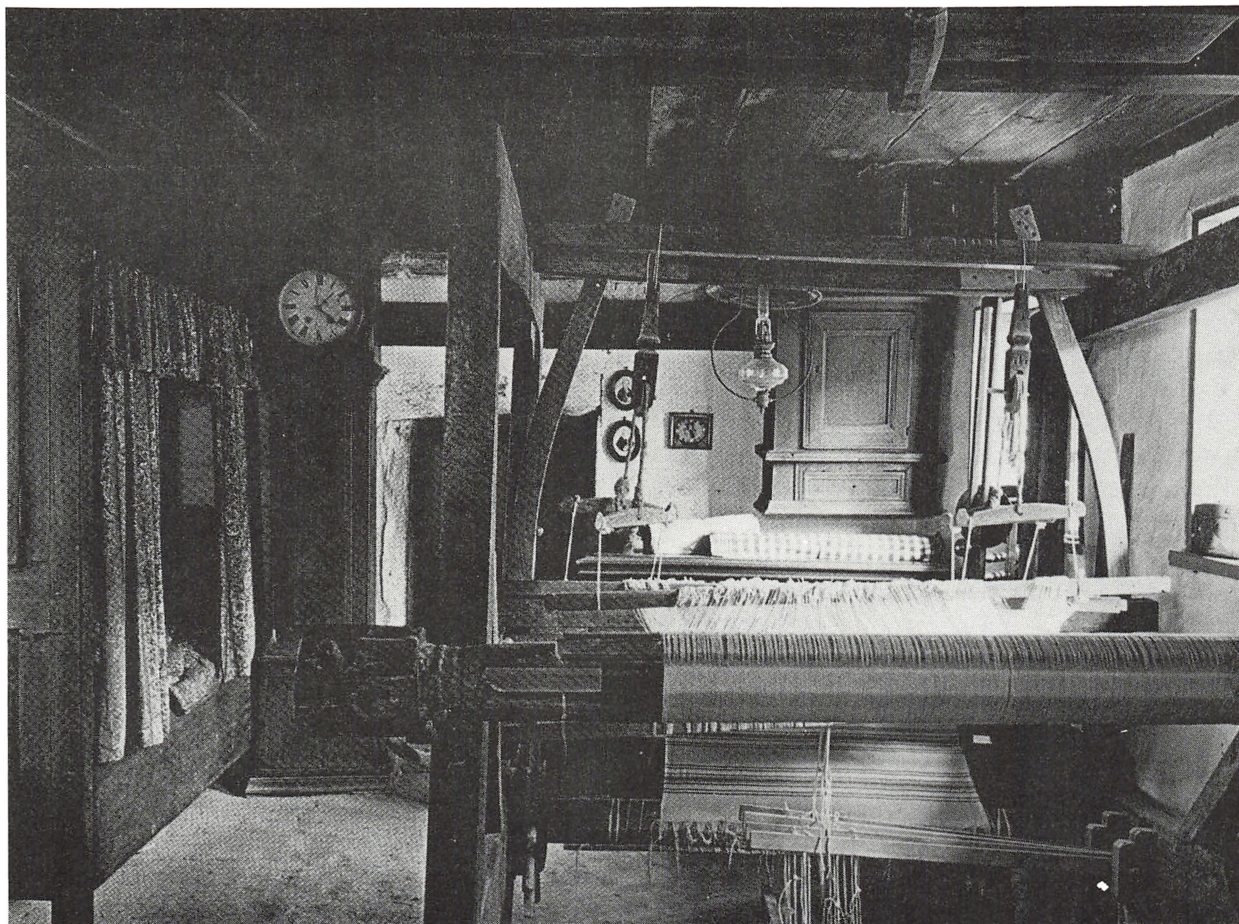

Denne type hus har eksisteret i et umådeligt antal overalt i de sjællandske landsbyer og har tjent som boliger for de jævne lag af befolkningen, men de fleste af disse huse er nu forsvundet, ganske enkelt fordi de af økonomiske årsager har været så spinkelt byggede, at deres levetid har været begrænset.

Væverhuset fra Tystrup er kun reddet, fordi særlige forhold gjorde sig gældende, og fordi flere generationer så at sige ingen ændringer havde lavet.

Særegent for landsdelens byggeskik er det overkalkede bindingsværk samt den dukkede gavl, som dog ikke ses på billedet. En sådan gavl er lavet af halmbundter, der er vredet sammen og stoppet ind i mellemrummene i et skelet af tætsiddende stokke.

Væverhuset på Frilandsmuseet.

Stuens indre er fuldstændig domineret af væven, og arbejdsstøjen med dens klapren og knirken har på alle måder præget hverdagen i et sådant hjem. På grund af hjemmearbejdet har Jens og Margrethe haft megen tid sammen, også med deres børn. Men plads har det været småt med, og økonomien var anstrengt, fordi konkurrencen var hård.

Dette håndværk lå nemlig i grænseområdet mellem almindelig husflid og egentligt professionelt håndværk. I mange landbohjem var der opstillet væve, hvor gårdmandskone, en datter eller en tjenestepige arbejdede, når de havde tid, men dette var ikke almindeligt på Sjælland. Her fik man som regel vævet hos de professionelle, og netop i begyndelsen af 1800-tallet, hvor Jens Pedersen arbejdede, steg vævernes antal voldsomt, men fra midten af århundredet begyndte det at knibe på grund af tekstilindustriens fremmarch både i Danmark og andre steder. Denne industri vender vi tilbage til i forbindelse med husmændene i Sydsjælland, men endnu klarede landsbyvæveren Jens Pedersen sig ved at væve for bondekonerne i den nærmeste omegn af Krænkerup.

Inden vævningen blev påbegyndt, kørte bonden sin kone til væveren. Hun havde det garn med, som var spundet på gården og angav så mønstret ved at vikle

garnet op i striber på en pind. Lønnen for arbejdet var meget ofte naturalier i form af madvarer.⁵

Helhedsindtrykket af disse landsbyhåndværkere er, at de levede overordentligt småt, men deres forhold har været tålelige, fordi de havde en rimelig chance for en nogenlunde fast indkomst i modsætning til de små husmænd, daglejere og indsiddere, der helt var overladt til deres arbejdsgivers for godt/befindende.

Jens og Margrethe fik sønnen Hans Peter.

Hans Peter Jensen, væver, født 1823 i Krænkerup, gift 1852 med Kirstine Nielsdatter, født 1829 i Blæsinge.

Som allerede nævnt var Hans Peter også væver, men da han skulle til at forsørge sin familie, begyndte konkurrencen for alvor fra tekstilindustrien. Tilsyneladende har han dog klaret sig rimeligt ved at specialisere sig. Familietraditionerne fortæller nemlig, at han solgte sine arbejder til de omliggende godser, og en detalje siger lidt om ham: Inden han gik hjemmefra for at sælge sine ting på godset, pudsede han altid sine støvler grundigt. Han tog dem under armen og vandrede så barfodet ude på landevejen, og først lige før indgangen til godset tog han støvlerne på, så han med værdigheden i behold kunne gå ind til herskabet.

Da han blev ældre, tilbød en af disse godsejerfruer ham et beløb for hans mønstre, men Hans Peter ville ikke sælge, for disse mønstre var udviklet gennem et langt arbejdslivs erfaringer, og så skulle fruene, der bare sad på sine puder, ikke skumme fløden, fordi hun havde et par skillinger at betale med. Mønstrene blev derfor først gemt og siden ødelagt. Han har med andre ord været typen på den standsbevidste håndværker, der ikke kun arbejdede for at overleve.

Kirstines mor var født i Havrebjerg og hendes far i Slagelse. Da Slagelse desuden var nærmeste handelsby for Havrebjerg, er det helt sikkert, at denne landevej er blevet flittigt brugt.

Billedet er fra bogen »En fæstebondes liv«⁶ der, ved hjælp af dagbøger og regnskabsbøger fra bonden Søren Pedersen i Havrebjerg, giver et fantastisk detaljeret billede af bøndernes liv på denne egn, men da håndværkerens liv ikke var det samme som bøndernes, vil bogen ikke blive nærmere omtalt – blot skal nævnes, at Kirstines mor og morfar tjente i perioder hos denne Søren Pedersen, og ved hjælp af regnskaberne får vi et præcist billede af, hvad de lavede, og hvad de tjente. (Hun var gåsepige, han var tærsker).

På deres gamle dage lod Hans Peter og Kirstine sig fotografere, og det må have været en begivenhed for disse mennesker, for nu hang de jo pludselig der på væggen! Og selv om billedet er uskarpt, og personerne stive og unaturlige, er det alligevel værdifuldt i en slægtsforskningsammenhæng.

Deres datter hed: *Ane Margrethe Hansen*

Landevejen mellem Slagelse og Havrebjerg (set mod Slagelse).

Ane Margrethe Hansen, født 1853 i Krænkerup, gift 1874 med skrædder Hans Ferdinand Hansen, født 1846 i Ruds Vedby.

Hans Ferdinand var vokset op under meget små kår. Hans fader var også skrædder, men tjente så lidt, at han måtte affinde sig med at bo i et hus sammen med to andre familier – en daglejer og en hjulmand, hvilket tyder på virkelig fattigdom i en tid, hvor ellers næsten alle på landet boede i enfamiliehuse. Familietraditionen fortæller da også, at faderen (Niels Hansen) var så nærig, at han ikke gav en pære væk, medmindre at han fik to æbler. Farfaderen havde også siddet i små kår, idet han var vægter i Sorø – et elendigt lønnet arbejde, som man kun kunne leve af, hvis man også arbejdede om dagen.

Hans Ferdinand ville være lærer, men han fik ikke lov til at læse, fordi der ikke var råd, så han blev skrædder ligesom faderen. Paradoksalt nok blev faderen selv siden pøgeskolelærer i Ruds Vedby, men Hans Ferdinand blev aldrig tilfreds med sit håndværk.

Hans Ferdinand og Ane Margrethe flyttede til København som så mange andre i 1880'erne for at prøve lykken i den hastigt voksende hovedstad, men det gik ikke, som det skulle. I lange perioder måtte familien for eksempel sove på hylderne i værkstedet. Hans Ferdinand drak af og til stærkt, og til andre tider ville han hellere læse eller fortælle om det, han havde læst – alt i alt et levende og venligt menneske, som blot ikke kunne klare den nye industrikulturs krav om effektivitet.

Hans Ferdinand og Ane Margrethe.

Ane Margrethe fødte 10 børn, som kom godt i vej, selv om Hans Ferdinand døde ret ung, for Ane Margrethe kunne holde styr på flokken.

Deres ældste søn blev smed og hed Viggo Hansen. Han blev senere gift med »fynboernes« Kristine.

Der er desuden 3 billeder, som giver anledning til nogle supplerende kommentarer:

Sorø sidst i 1700-tallet. Hans Ferdinands farfar var vægter i Sorø, der dengang næsten kun bestod af denne gade.²
»Ædru og trofast« var vægternes motto! Når det skulle understreges, var det åbenbart ingen selvfølge. Men her har farfaderen Christen Hansen altså gået på sine ensomme vagter.

Christens enke, Johanne, kunne efter hans død i 1830 ikke klare dagen og vejen. Hun kom på Sorø Fattighus og døde der som et af dens 12 fattiglemmer i 1835.

Disse fattighuse er skildret nøgternt og rystende i bogen »På Fattighuset« af Ingeborg Christmas Møller¹, men heri er ingen skildring specielt fra Sorø, og hverken Johanne selv eller hendes børn har fortalt efterkommerne om disse tragiske sidste leveår. Det er blevet betragtet som en skamlet på familien.

Fattiggården i Sorø var så ringe, at man nedrev den kort efter Johannes død. Den blev på den samme grund erstattet af en langt bedre bygning, som endnu er bevaret. (Søndergade 5)⁴.

Smeden Viggo Hansen og hans kone Kristine samt Viggos søskende og deres familier skiftede senere efternavnet Hansen ud og erstattede det med Harfot. Hvordan de har fundet frem til dette navn, har ingen dog kunnet forklare.

Selve det at udskifte et sen-navn med et mere specielt navn er en rent praktisk foranstaltning, fordi sen-navnene er for udbredte, men navnet Harfot er tilsyneladende et kunstprodukt og bør derfor ikke være noget forbillede. Slægtsforskning kan derimod give nogle ideer til et navneskift, fordi man for eksempel får foræret en hel række stednavne, der er rent danske, og som man altså har fået personlig tilknytning til.

I ovennævnte bog er gengivet et maleri fra Radsted fattighus. »Det videregiver en intens stemning af aktivitetspassivitet, børn-gamle, syge-raske, håbløshed, afmagt og resignation.«

Det var denne flok, der i 1903 tog familienavnet Harfot. Eftertiden skulle vise, at de ikke var særligt »produktive«: Der var i 1. generation 10 søskende, og de burde på en efterslægtstavle være blevet til mindst 80 personer i den yngste nulevende generation, men der er kun 41. Af dem bærer 15 navnet Harfot.

Kilder og noter

Håndværkerne:

- 1) Christmas-Møller, Ingeborg: På fattighuset, Kbh. 1978.
- 2) la Cour: Sorø by's historie, 1938.
- 3) Michelsen, Peter: Frilandsmuseet, Kbh. 1973.
- 4) Nationalmuseet: Historiske huse i Sorø, Kbh. 1982.
- 5) Nellemann m.fl.: Gamle danske håndværk, Kbh. 1971.
- 6) Schousboe, Karen: En fæstebondes liv, Odense, 1983.
- 7) Schousboe, Karen: Bondedagbøger - kilder til hverdagslivets historie, Lyngby, 1980.

På håndværkerliniens hjemegn har Axel Steenberg desuden foretaget nogle omfattende udgravninger og arkivundersøgelser af den nu nedlagte landsby Store Valby, men Frilandsmuseets væverhus giver trods alt et mere levende indtryk af hverdagen, så det er altså blevet brugt, selvom det geografisk set ligger lidt længere væk.

Korup skole ca. 35-40 år efter at Ane Marie var elev. (Se side 14).

Fynboerne

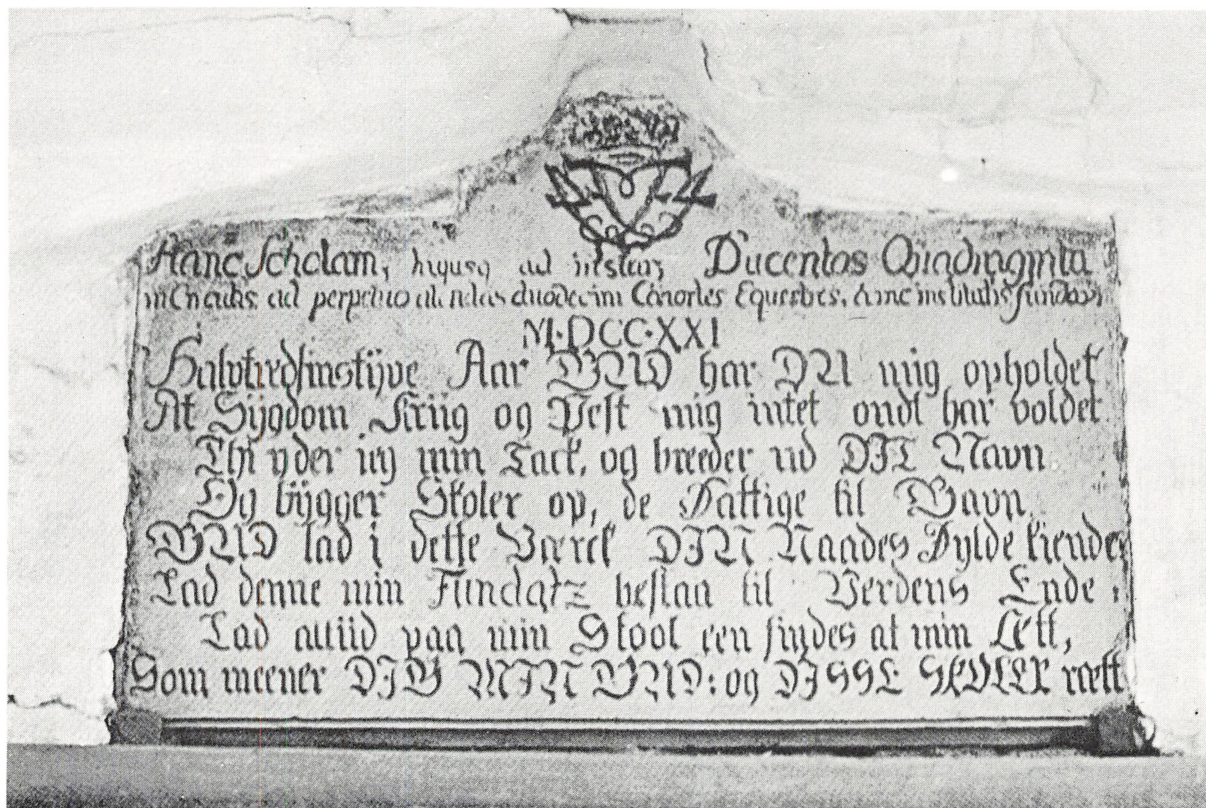
Rasmus Hansen, født 1741, gift 2. gang med Maria Olufsdatter, født 1772 altså 31 år yngre.

De ejede lidt jord til deres husmandssted i Dalum, men ellers ved vi kun om dem, at de fik 3 børn. Sønnen Peder Rasmussen blev født så sent som i 1813, hvor faderen altså har været 72 år!

Peder Rasmussen, født 1813 i Dalum gift 1845 med Karen Rasmusdatter, født 1805 i Nørre Lyndelse.

De flyttede til Trøstrup-Korup lidt vest for Odense, hvor Peder i folketællingerne først opføres som husmand og smed, men senere kun som smed og ydermere med en smedesvend boende, hvilket kunne tyde på, at han nu var begyndt at slå sig op inden for dette håndværk, og det kan da ikke have skadet ham, at de første spæde tilløb til en industrialisering i Odense startede i disse år omkring 1860.

Peder og Karen fik kun et barn – datteren Ane Marie Pedersen.

Ane Marie Pedersen, født 1849 i Trøstrup-Korup gift 1873 med husmand Peder Sørensen, født 1845 i Ellinge.

Ane Marie blev indskrevet i Korup Skole i april 1857, og hveranden dag i seks år traskede hun så af sted med sine bøger, med skrivetavlen samt et griffelhus – et malet og drejet træhylster til skriveredskaberne og endelig det sammenbundne tørklæde med de saltbestrøede fedtemadder eventuelt med nogle kartoffelskiver.

Korup skole var bygget som rytterskole allerede i begyndelsen af 1700-tallet. Disse rytterskoler findes overalt i landet, og endnu ses enkelte med den oprindelige tagbeklædning af tegl, men den blev ofte ødelagt af stenkastende skoleelever – hvorfor mon?

På grund af de meget solide bygninger står disse skoler som monumenter over et af enevældens storlåede, men fejlslagne projekter. Meningen var selvfølgelig at skabe en begyndende folkeoplysning, men på grund af pietismens faste greb om folks tankegang, blev undervisningen en gold udenadslæren i et fag: Religion. Var stenene en slags protest?

Først da vi fik en egentlig skolelov i 1814, begyndte en systematisk højnelse af niveauet i de danske landsogne.

Typisk rytterskoletavle. Øverst står på latin: »Denne skole og 240 lignende har jeg grundlagt i distrikter, der af mig er oprettet for til stadighed at underholde 12 rytterregimenter – 1721«. Resten er på dansk!

Ane Marie blev som sagt indskrevet i 1857, og på dette tidspunkt ved vi fra skoleprotokollerne⁵, at læreren hed Skov. Han havde et par år før modtaget visitats (inspektion) af Odenses biskop, og bispens vurdering af Skov var ikke blid:

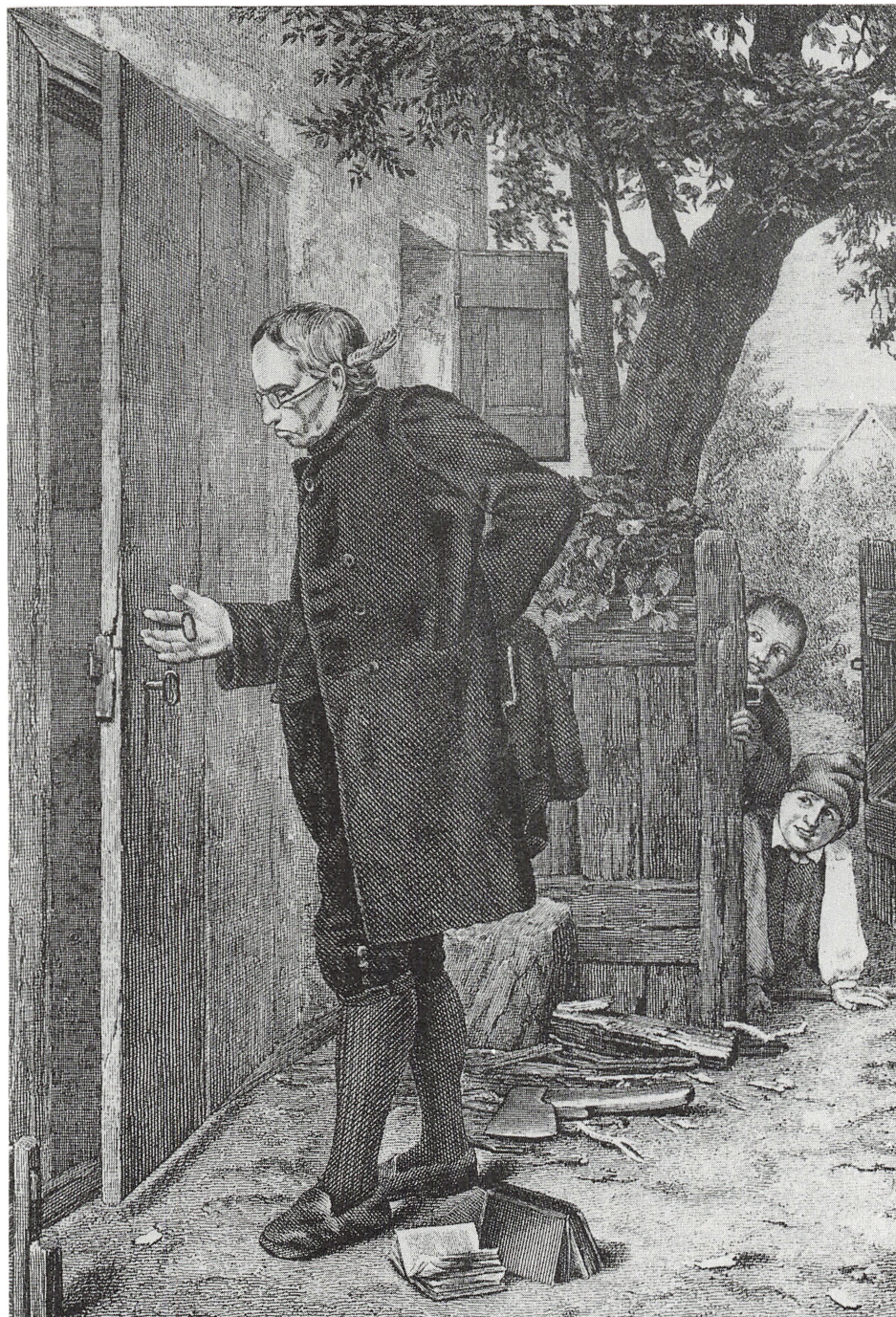
»Skov er gammel og udygtig både til at holde orden blandt så mange børn og til at lære dem noget til gavns. Det eneste, de kunne, var indenadslæsning og nogenlunde skrivning. Alt andet var langt under middel. Ingen historie, lidt geografi. Især ussel regning, ortografi og grammatik, som han selv ej kan. Ussel katekisering, død og ukorrekt og gnaven. Gymnastik standset af mangel på tove og stænger.

Jeg forlangte dette af skoleforstanderskabet, som var til stede. Jeg sagde dem og Skov, at der måtte ske en forandring, fordi lærerkraften ej svarer til børnetallet på 113.

Enten skal børnene forlægges eller anden lærer antages. Der må skrives til provsten.«

Amtsprovsten P. A. Vedel havde også en meget uvenlig vurdering af disse landsbylærere²:

Håndtaget er blevet indsmurt i noget ubestemtligt.²

»Hvorledes kan man vente sig store ting af mange af vore landsbyskoleholdere? Hvad kan man forde af en rå og uoplyst bondekarl, som uden ånds og hjertes dannelse har ombyttet tærskeloen med skolestuen? Hvad af en afskediget underofficer, skrædder eller bierfiedler, som ikke lyst men nød har drevet til ferlen? Hvad af en i nåde dimitteret tjener, der for sin urolige tjeneste med skobørsten er benådiget med det rolige skole scepter, og hvad af en forulykket student, der af mangel på flid og naturgaver tager sin tilflugt til en

landsbyskole, fordi han tror at finde et asylum for dovenskab og uvidenhed?

Sådanne ere mange af de lærere, som skal danne ungdommen«.

Vi kan følge Ane Marie igennem hele skoleforløbet ved hjælp af eksamensprotokollerne, og det er tydeligt, at hun ikke har kunnet trives under disse forhold. Hendes karakterer lå lavt – omkring »g« og »tg« – men i 1859 kom en ny lærer til skolen, som havde et bedre greb om tingene, og både Ane Maries og de fleste andre

elevers karakterer begyndte at stige, og hun er helt sikkert sluttet som lærerens mønsterelev.

Bispens vurdering af den ny lærer var da også helt anderledes:

Lærer Larsen – dimitteret fra Jonstrup Seminarium 1859 – er en meget duelig lærer. Sikker. Klar og sund tankegang.

I 1. klasse 18 drenge og 22 piger. I 2. kl. 18 drenge og 21 piger.⁵

Disse elevtal er respektindgydende: 113 elever i Skovs tid og 81 elever hos Larsen, og der var ingen hjælpelærer.

Det kunne da også kun lade sig gøre ved hjælp af et system med forskudte mødetider, pauser og hyppige fridage for eleverne, men lærerens arbejdsbyrde må have været voldsom.

I 1864 var der igen visitats af biskoppen⁵:

»Tydeligere og tydeligere fremgår det, hvilken gavnlige indflydelse, dens lærer, hr. Larsen, har haft på Korup Skole. Der er liv i lærer og lærlinge. Der kendes ingen troldomsånd. Der er kærlighed og ægte kristendom fremherskende. Gud lade læreren fremdeles i mange tider beholde kraft til sin gavnerige gerning!«

Fra lærer Larsens søn ved vi³, at religionsundervisningen stadig var en hovedsag. Efter morgensangen fulgte altid en religionstime, og dagen sluttede med »Klokken slår«.

Han fortæller også, at den halvårige eksamen var en festdag for alle. Præsten og skolekommissionsmedlemmerne mødte op, læreren overhørte eleverne, og der blev givet karakterer. Forinden havde pigerne dog pyntet skolen med blomster, og dagen skulle i det hele have været både fornøjelig og højtidelig – uden mislyde.

Den tætte tilknytning til kirken viste sig også ved, at eleverne over 12 år var tvungne til at synge på skift i kirken om søndagen, så om fredagen lød spørgsmålet altid: »Hvilken bänk skal i kirke?« Formålet var dobbelt, idet man både vænnede eleverne til kirkegang og støttede sangen under gudstjenesten.

Lærerens aflønning var dels en fast årlig gave på under 1000 kr. – dels regulære pengeindsamlinger (offer) ved de kirkelige højtidere, og endelig havde landsbyboerne pligtarbejde for ham, og da Ane Maries far var smed, har hans indsats været smedearbejde. Andre skulle pløje hans jord og nogle vedligeholde hans hegn, måske blot 15-16 alen til hver, og det kunne derfor se lidt broget ud, når hver hegnede på sin måde. Endelig var der nogen, som leverede naturalier i form af tørv, brænde, halm og hø.

Da Ane Marie blev voksen giftede hun sig med husmand Peder Sørensen fra Ellinge, men de blev boende i Trøstrup, hvor de levede resten af deres liv. I alt

8 børn fødte Ane Marie, men i 1888 døde sønnen Søren i en alder af 12 år. Det har selvfølgelig været en tragedie for familien, og Ane Marie har haft behov for at få luft for sine følelser. I december samme år nedskrev hun følgende bag på en månedsopgørelse fra Korup Andelsmejeri:

»Peder Sørensen f. 28/2 1845 i Ellinge nu 43 år gammel.

Ane Marie Pedersen f. 19/9 1849 i Trøstrup nu 39 år gammel.

Mette Kristine Sørensen f. 29/3 1874 i Trøstrup nu 14 år gammel.

Søren Peter Sørensen f. 24/1 1876 i Trøstrup, død 12/7 1888, 12 år gl.

Fred være med hans minde. Det var min kæreste dreng, fordi han elskede Jesus så meget, men I andre er mig også meget kære. Gud velsigne Eder alle og Gud give, at vi alle, min mand og mine børn må samles engang hos Vorherre og Søren og alle vore kære og få det evig godt i himlen«.

Derefter følger en liste over de næste 6 børn.

Tankegangen forekommer en nutidsdanser fremmed, og nogle vil sikkert hævde, at det er hykleri, men jeg er helt overbevist om, at hendes følelser har været ægte. Hvis det havde været hendes mening at udstille sin kristne tro for andre, ville hun ikke have valgt et så ydmygt papir som en månedsopgørelse og derefter gemt den.

Sørens begravelse kan vi næsten følge, for begravelserne i Trøstrup-Korup og egnen omkring Hårslev er beskrevet af lærer Larsens søn, N. A. Larsen samt Christine Reimer:^{3 4}

»I ligstuen, hvor vinduerne straks blændedes, mødtes konerne for at tage den døde af sengen og lægge liget på et bord, der var dækket først med langhalm og derefter med et par lagener. Denne langhalm blev brændt ved den første barning derefter.

Liget fik straks et kæbeklæde om hovedet, en skilling på hvert øjelåg, en salmebog under hagen, og hænderne blev lukket sammen – foldede. Så blev der købt kiste og mange alen hvidt tøj til lagener til kisten samt til jordtøj.

Ved det følgende kistelægsgilde samledes konerne igen, denne gang for at sy og udklippe det ydre pynteligtøj, hvorefter den afdøde blev lagt i kisten.

Ved konesammenkomsten i sengekammeret blev der klippet små takker hele vejen rundt på lagernerne. Det underste var størst og hvælvede helt ud over den sorte, tarvelige kiste, mens overlagnet var mindre. Endelig blev der syet en lærredspose, som fyldtes med humle og givet den døde i kisten til hovedpude.

Alle de tilstedeværende måtte sy og være med til at klæde lig. Kisten stod åben. Alle skulle se liget, derfor

Stolte Mennesker have aldrig Venner,
hverken i Lykken, fordi de da ikke kjen-
de Nogen, eller i Ulykken, fordi da In-
gen kjennder dem. Stolte Mennesker have
aldrig Venner, hverken i Lykken, fordi
de da ikke kjennde Nogen, eller i Ulyk-
ken, fordi da Ingen kjennder dem.

Stolte Mennesker have aldrig Venner,
hverken i Lykken, fordi de da ikke kjen-
de Nogen, eller i Ulykken, fordi da In-
gen kjennder dem.

Korup Skole den 24/6/62

Ane Marie Petersen.

En tilfældig side fra Ane Maries skrivebog. Hun havde på dette tidspunkt gået i skole i 5 år, og hun skulle også kunne den gamle gotiske håndskrift (næste side).

Frihed og Lovmæssighed bør følges ad, hvis
 de ville gøre fordring paa Fornuftens
 Sanktion. Ingen Frihed er fornuftig
 udenfor Lovens Grænser; ingen Lov
 er fornuftig, der ikke hviler paa
 Frihedens hellige Grundlag. Frihed og
 Lovmæssighed bør følges ad, hvis de
 ville gøre fordring paa Fornuftens
 Sanktion. Ingen Frihed er fornuftig
 udenfor Lovens Grænser; ingen Lov
 er fornuftig, der ikke hviler paa
 Frihedens hellige Grundlag.

Drottningens Kabinetsorden 27. 6. 1791.
 Anna Maria Frederica.

Oversættelse: Frihed og lovmæssighed bør følges ad, hvis de ville gøre fordring på fornuftens sanktion. Ingen frihed er fornuftig udenfor lovens grænser, ingen lov er fornuftig, der ej hviler på frihedens hellige grundlag (skrevet 2 gange). (Denne skrivebog er blevet bevaret i familien).

Peder Sørensen.

Ane Marie Pedersen.

skulle det pyntes så fint. Det lå ligesom på lit-de-parade. Straks efter at liget var pyntet, valfartede alle byens børn derhen for at se det – selv de ganske små var med.

Så sendtes bysteren ud for at byde til begravelsen.

Før kirkegangen blev man beværtet med stor frokost – bænket om et rigeligt, stundom overdådigt dækket bord. Der var hele flæskeskinker med hvidt papir og sorte silkesløjfer om skanken, varm grønlangkål og et velforsynet koldt bord.

Ofte stod kisten i loen eller i en vognport dækket med lagner, og man spiste i så fald i storstuen.

Der blev næsten altid holdt tale i huset af læreren. Herunder var kisten åben, og der brændte 6-10 lys for bårens hovedende. Så skruede smeden låget til, idet han altid var stedets mest fremtrædende håndværker, den til dette hverv betroede mand.

Hvis kisten stod inde i huset, måtte den nu i reglen føres ud gennem et vindue, og hele vindueskarmen skulle derfor slås ud.

Herefter strøede en 10-14 piger blomster på vejen til kirken. De gik forrest i ligtoget med en krans på armen og en florumvunden kurv, der indeholdt blomster og grønt, hvoraf det sidste dryssedes ned i graven, lige før kisten sænkedes deri, og blomsterpigernes krans kaste-

des derpå ned ovenpå kisten, inden præsten trådte frem og forrettede jordpåkastelsen.«

Efter ligtalen oplæste præsten ofte en egentlig levnedsskildring af den døde. Denne detaljerede beskrivelse blev i Korup som regel skrevet af lærer Larsen, idet han nok har haft et tættere kendskab til menigheden end præsten, og i følge en gammel bestemmelse om ritualet skulle der i levnedsskildringen »indføres om afdøde har testamenteret noget til kirker, skoler eller fattige, hvilket skal kundgøres for menigheden, Gud til ære og andre til godt eksempel«.

Efter jordefærden ved kirken vendte følget tilbage til spisning, som ved de glade gilder. Bordene var nu blevet dækket og meget ofte netop der, hvor kisten lige forud havde haft plads i al den tid, der havde været lig i huset.

Dette måltid var vigtigt, for her kunne man vise den afdøde ære.

»Spis, det trøster os«, sagde de efterladte.

Ane Marie og Peder har nok ikke haft råd til det helt store begravelsesmåltid, men der findes beretninger fra mange steder i hele landet, der fortæller, at disse afskedsfester tit var meget voldsomme og ofte udartede til rene drikkegilder, men i Korup har vi lærer Larsens ord for, at folk normalt var ædruelige.

Ane Marie Pedersen døde i 1909, og fra hendes begravelse bliver det fortalt, at hendes hund forsvandt dagen efter begravelsen. Man ledte overalt – også på kirkegården, men efter nogle dage opgav man. Da familien efter en uge skulle op og lægge friske blomster på graven, lå hunden der – død.

Den type af fortællinger skal også med, når man indsamler oplysninger fra familien. Så kan man altid bagefter vurdere dem.

Peder Sørensen som gammel. Der er mere menneskelig varme ved et sådant fotografi end ved de uden tvivl forskønnede tegninger på forrige side. Man får lyst til at møde ham.

Af børnene er det Kristine, vi senere skal følge videre, men Karen skal også nævnes, idet hun fik en svoger – William S. Knudsen – der siden gjorde en fantastisk karriere i USA. Da han »kun« er svoger vil det dog være ulogisk at gøre mere ud af ham i denne forbindelse – blot nævne, at han kan slås op i ethvert leksikon.

Mette Kristine blev senere gift med Viggo Hansen fra »Håndværkerlinien«.

Kilder og noter

Fynboerne:

- 1) Johansen, Broby: Skolen i kunsten, Århus, 1974.
- 2) Knudsen, Gunnar: Dansk bondeliv, Kbh. 1975.
- 3) Larsen, N. A.: Kirke- og skoleforhold i et almindeligt landsogn. Fra kirke og folk nr. 9 1933.
- 4) Reimer, Christine: Nordfynsk bondeliv, Kbh. 1910-13
- 5) Skoleprotokoller fra lokalarkivet i Korup, som har bidraget med et stort opsøgende arbejde.

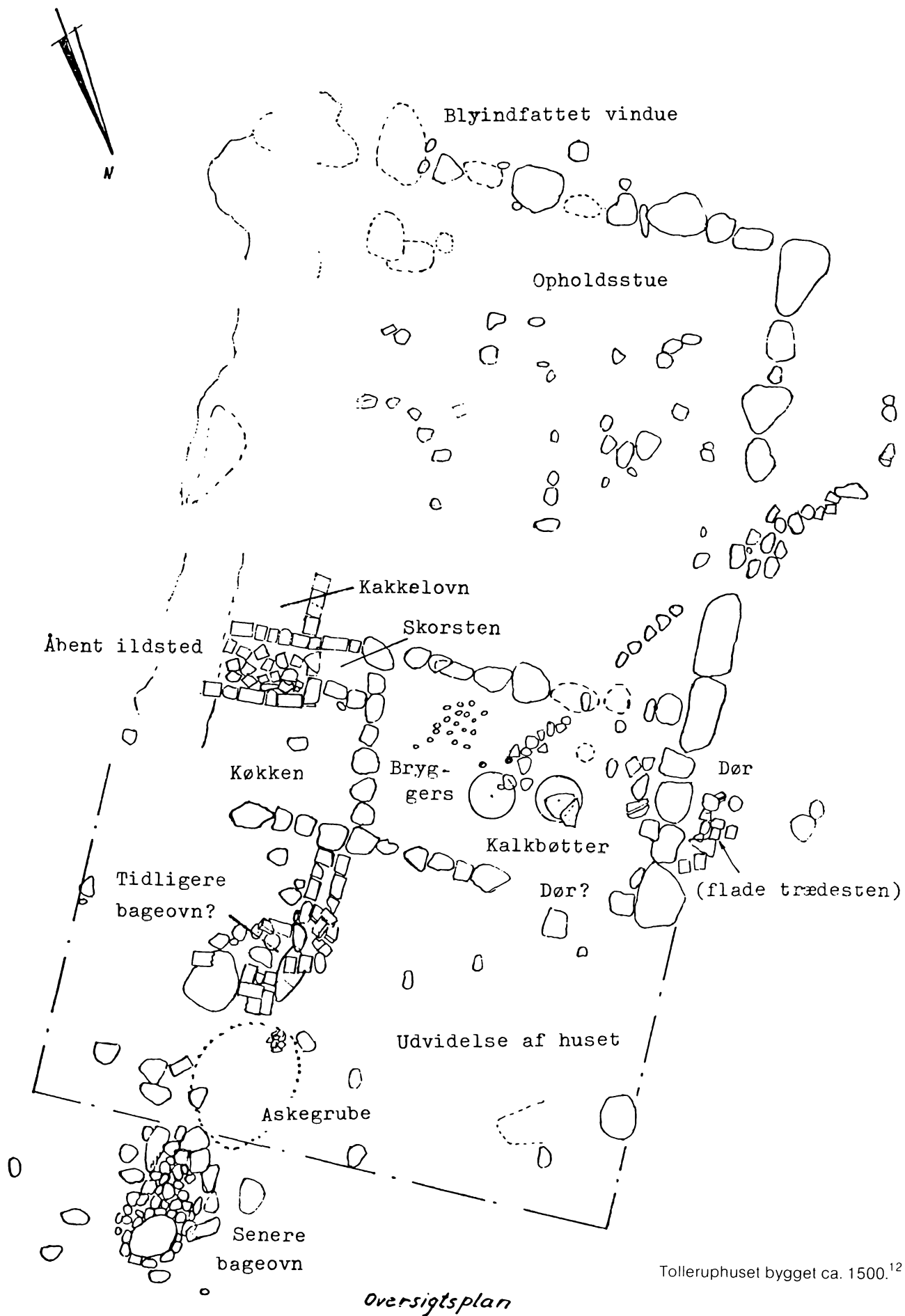
Tolleruplinien (Nordsjælland)

Svend Rasmussen, bonde i Tollerup i beg. af 1600-tallet.

Vi kender ham dels fra nogle dokumenter, der har at gøre med krongodset i Nordsjælland, og dels er han indført som fadder ved et barnebarns dåb i 1652 i Jørlunde. Men størst interesse har hans gård.

I 1979 udgravede Frederikssund Historiske Forening i samarbejde med Nationalmuseet en gård fra den forladte Tollerup landsby. (Tollerup lå mellem det nuværende Bonderup og Åbjergskolen i Frederikssund).

Udgravningerne viste, at den pågældende gård var brændt i 1600-tallet, og fra dokumenterne ved vi, at svenskerne »ruinerede« en af Tollerups gårde i 1657-58, samt at Svend Rasmussens gård var »øde« i 1660. Da der kun var 3 gårde i landsbyen, er der derfor en rimelig sandsynlighed for, at den udgravede gård var Svend Rasmussens.¹²

Tolleruphuset bygget ca. 1500.¹²

Det fundne hus er et stuehus på ca. 10,5 x 6 m. Resterne af avlsbygningerne er forsvundet, idet der ganske tæt på er gravet grus i nyere tid. Feldspatprøver viste, at huset blev bygget ca. 1500, og det er dermed ældre end Frederikssund.

Husets grundplan viser tydeligt, at en ny byggeskik var slået igennem også her i Nordsjælland.¹⁰

Op igennem hele middelalderen var bondens stuehus ét stort rum med det åbne ildsted placeret i midten. Man må forestille sig, at husene var åbne helt op i taget, hvor grene, strå og andet tækkemateriale hang ned indsmurt i et tykt lag sod og støv. Røgen fra ildstedet skulle selv finde ud, enten gennem hele stråtagets overflade, gennem gavlene eller gennem et lyrehul i tagrygningen. Brandfaren må have været overhængende, og endelig må der have været et evigt nedfald af sod og støv i maden, i håret, i ansigtet, og når man sov – blandt andet derfor overdækkede man sengen, og det blev til en senere tids himmelseng.

Disse primitive og ubekvemme middelalderhuse havde været næsten uforandrede helt fra jernalderen, men sidst i middelalderen skete der forbedringer, og Tollerup-gården er som nævnt bygget ca. 1500.

Forbedringerne kom, fordi bonden fik mulighed for ved hjælp af tegl, kakler, mursten o.l. at opmure en skorsten, der gik helt op gennem taget. Han kunne så tillade sig at overdække stuen med et bræddeloft, men derved mistede han lyset både fra det åbne ildsted og fra lyren i taget – altså var han nødt til at lave vinduer.

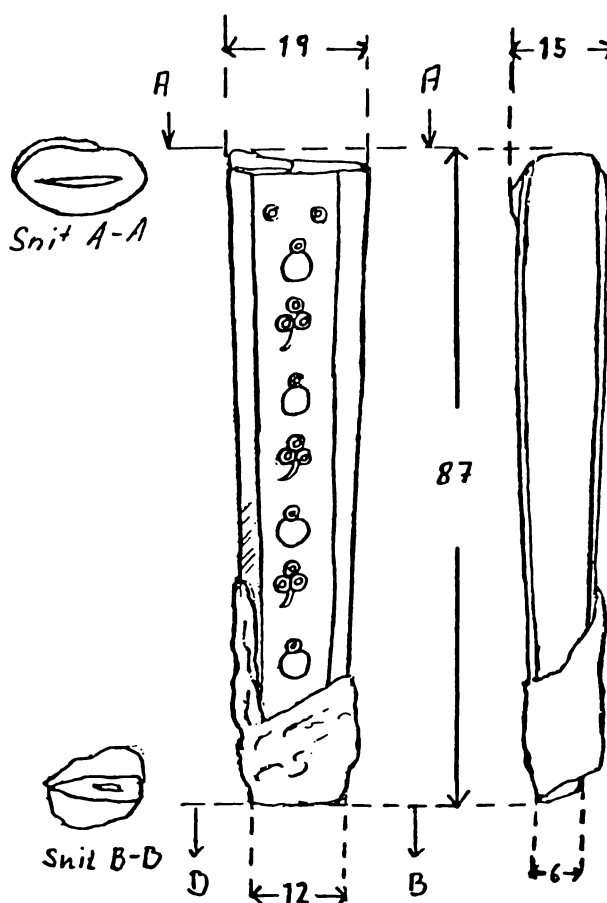
Da man også fandt ud af at konstruere det centrale ildsted på en sådan måde, at man derfra kunne lægge gløder ind i bilæggerovne, ja så kunne man også inddele huset i flere rum, hver med sin bilægger, og endelig tyder meget på, at man også på denne tid – da der nu ikke mere kom gløder fra det åbne ildsted – turde lægge trægulve i stuerne.

Der har derfor været tale om nogle kolossale fremskridt for det almindelige velvære indendøre. En skorstenspipe stikkende op gennem taget har derfor været tidens altdominerende statussymbol, og Tollerupbonden har med overbærenhed kigget til staklerne uden skorsten. Indendøre kunne man jo nu begynde at pynte lidt med forskelligt bohøve, man kunne male træværket, hænge farvestrålende forhæng op, gå i pænt tøj, og der var ikke mere træk i stuerne. Til gengæld blev luften nok lidt indelukket.

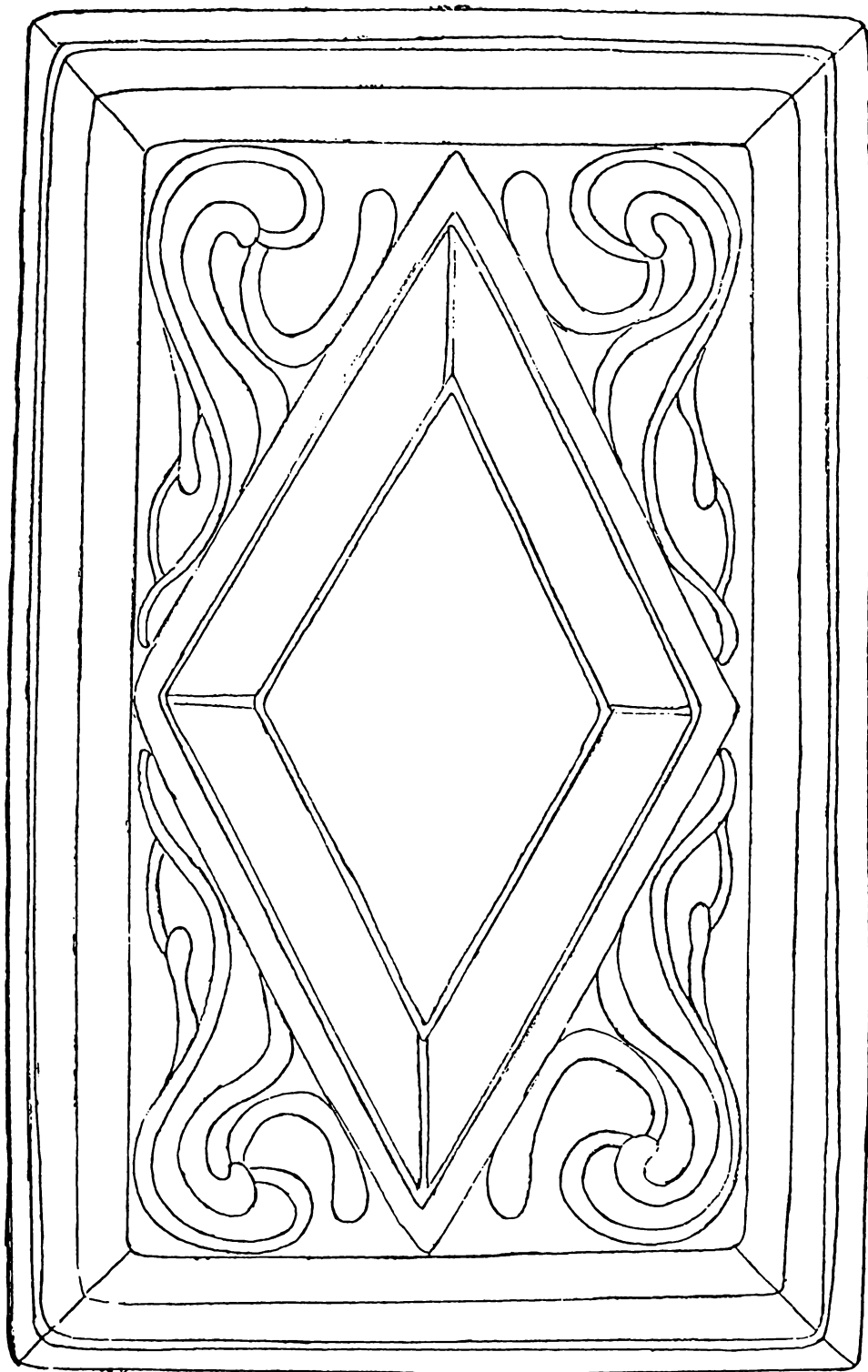
Alt i alt en revolution i den almindelige byggeskik.

Der blev desuden fundet rester af nogle blyindfattede ruder, et par mønter, nogle spænder, dørhængsler, søm, beslag o.l., men mest til fantasien taler måske fundet af et spoleben fra et nyfødt barn. Hvordan er det kommet der? Hvor er de resterende knogler? Hvorfor er barnet ikke blevet rigtigt begravet?

Af de fundne genstande vidner specielt kaklerne og nogle blyindfattede ruder om en vis velstand. Arkivmateriale viser da også, at Svend Rasmussens gård havde en størrelse som 2 ½ normale gårde, men hvad skete der med gården?

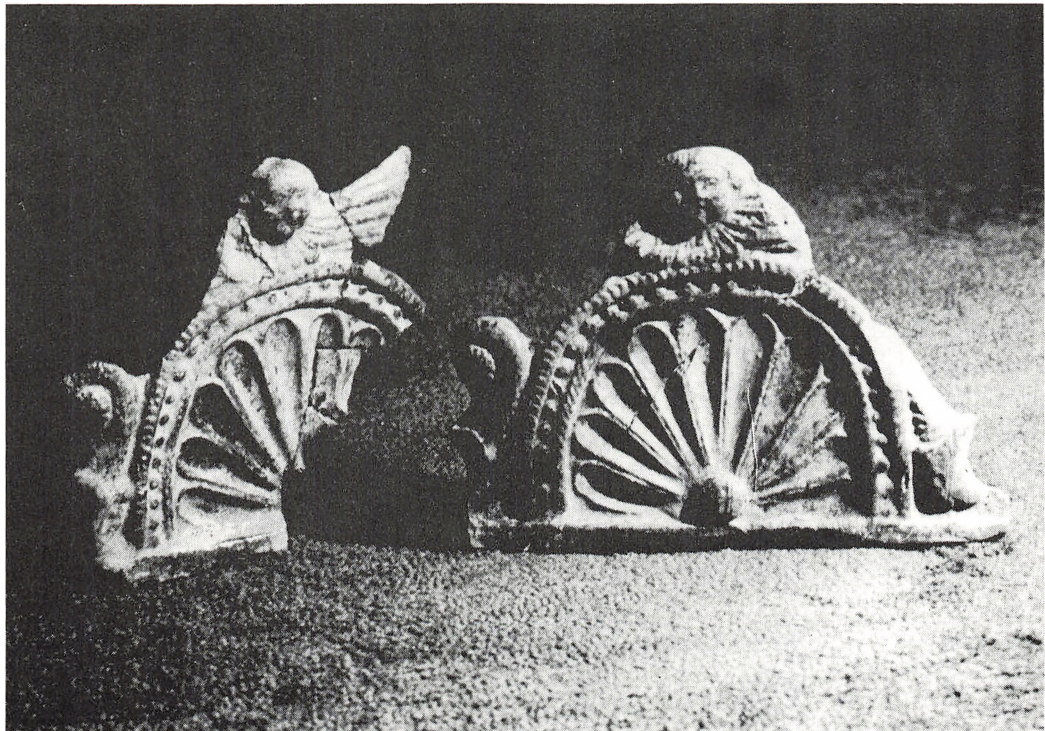
Knivskæft fundet i Tolleruphuset.¹²

Der blev fundet et stort antal kakler til en bilæggerovn, men ingen var hele. Der var flere typer, men den mest almindelige var denne kakel med rhombeformet ornamentik i bunden og bladslyng i hjørnerne. Farverne var forskellige sorte og grønne nuancer.

Typen var almindelig i 1500-tallet.¹²

En såkaldt »fyrstekakel«
fra omkring 1600.¹²

Gesimskakel, som har siddet på toppen af ovnen. Den er grønglasseret og fra 1600-tallet.¹²

Resterne af lerkliningen viser tydeligt, at den har været brændt, og da der heller ikke er fundet en eneste hel krukke, ikke en eneste brugbar brugsting, og vi desuden ved, at svenskerne omkring 1657-58 havde indlojeret sig her i Tollerup, hvor de havde »ruineret« en af gårdene, så er det jo nærliggende at tro, at det er denne, som de simpelthen har plyndret og derefter stukket ild til.

Svend Rasmussen dør også på denne tid, men vi ved ikke hvordan. Det er fristende at forestille sig et eller andet drama, især fordi der lige uden for gården er fundet en armbrøstpilespid, men det vil være en letsindig teori. Armbrøsten var på den tid et almindeligt brugt jagtvåben. Det har måske blot været sønnen, der har skudt efter en hare.

Sønnen hed Rasmus Svendsen.

Rasmus Svendsen, født 1625 i Tollerup, gift med Bodil Mortensdatter, født o. 1628.

Han fæstede Bygård i Sperrestrup – en lille landsby i nærheden, der i modsætning til Tollerup slap uskadt gennem svenskekrigene.

Sperrestrup hører til Jørlunde Sogn, og fra 1661 hed præsten Sigvard Bille – og Sigvard har været et af Bille-slægtens sorte får.

Endnu lang tid efter skydevåbnenes fremkomst blev armbrøsten brugt som jagtvåben.⁸

Når en Bille gik præstevejen, blev han normalt mindst biskop – og her sad Sigvard så blot i landsbyen Jørlunde! Vi ved om ham, at han var en lidenskabelig jæger og fisker og ellers blot, at han sikkert kun fik embedet på betingelse af, at han giftede sig med forgængerens enke. Hun var ganske vist 15 år ældre end han, men fremgangsmåden var almindeligt brugt. På den måde slap menigheden for at forsørge enken og de faderløse børn. Hvad Sigvard Bille har følt for hende eller hun for ham – ja det melder historien ikke noget om. De fik ingen børn sammen.³

Sigvard Bille døbte i 1663 Rasmus og Bodils datter Anna.

Anna Rasmusdatter, født 1663 i Sperrestrup, gift 1690 med Lars Larsen, født 1664 i Sundbylille.

Lars Larsen havde nogle måneder før brylluppet med Anna overtaget fæstet af Damgården i Sperrestrup.

Denne gård var »forsat« af den forrige fæster, dvs. at han var blevet sat fra gården, fordi han ikke kunne klare sine forpligtelser overfor ejeren – en københavnsk enke.

Gården var brøstfældig (forfalden), og Lars Larsen overtog den derfor uden at betale indfæstning og uden at skulle yde hoveri og landgilde i to år. Der er bevaret en nøjagtig opgørelse over alt af værdi på gården i 1690, da Lars Larsen overtog fæstet.

13 år efter i 1703 døde Anna Rasmusdatter, og hele boet blev opgjort igen, og vi kan derfor helt nøjagtigt gøre rede for, hvorledes Lars og Anna har forbedret gården i disse år. De har været dygtige. Opgjort i penge steg gårdens værdi med cirka 500%, så det var ikke her krisen kradsede.

Disse to skifteprotokoller er senere trykt i en bog om Jørlunde³, og de består selvfølgelig kun af lange opremser af bohavet, men hvis man bruger lidt fantasi, er man faktisk i stand til at møblere hele gården, klæde folkene på, kende deres redskaber – med andre ord får man foræret et næsten fuldstændigt billede af disse menneskers omgivelser.

Protokollerne er dog for omfattende til at blive medtaget her, men slægtsforskerne bør være opmærksom på mulighederne i disse skifteprotokoller, uden at de dog må blive et mål i sig selv.

Efter Annas død giftede Lars Larsen sig igen, og med de to koner fik han 11 børn. Sønnen Rasmus skulle have været kolossalt fysisk stærk, og om ham er der gennem mundtlige beretninger fra den ene generation til den næste bevaret en fortælling, der skal med, selvom den i tidens løb har fået en mistænkelig lighed med et sagn:

»Rasmus var meget stor og stærk. Da det i førstningen, han havde gården (Bygården i Sperrestrup), var noget knapt for ham, gik han en forårsdag over til faderen og bad ham om lidt såbyg. »Ja,« sagde denne, »kom over med din hjulbør, så skal du få så meget, du kan trille hjem.«

Rasmus gik hjem og lavede sig i hast en stor og stærk hjulbør, man havde dem dengang alene af træ – og kom med den over til faderen for at hente det ham lovede såbyg. Da han havde fået 2 tønder på børen, løftede han lidt på den og sagde: »Jeg kan nok trille en tønde endnu«. Han fik den tredje tønde på, og efter at han igen havde prøvet børens tyngde, sagde han: »Jeg kan tage en på endnu fader«, og han fik den fjerde tønde.

Da han nu skulle trille hjem, sagde hans moder, der havde stået og moret sig over sin stærke søn og hans store og svært belæssede hjulbør: »Har du godt om sulet derovre ?«

»Nej, der er ikke meget«, svarede Rasmus.

»Kan du have et stykke med ?«

Det mente Rasmus, at han nok kunne, så han fik selv lov til at tage et stykke i saltolden, hvor han tog en hel side flæsk og lagde den oven på de 4 tønder.

Men han var nu stærkere end sin bør, thi trille den kunne han, men den brast og segnede under sin byrde,

da han netop var kommet over gaden, men da der kun er cirka 150 alen mellem gårdene Damgård og Bygård, har han vel snart fået slæbt flæsk og byg hjem«. – således nedskrevet 1878.³

Nogle år efter Lars Larsens død sad 3 brødre og en søstersøn på Sperrestrups ialt 4 gårde. »men fred og enighed var dog ikke fremherskende egenskaber blandt disse bymænd. En sommeraften, da de stode og trættedes på gaden under den store pil, slog lynet ned og splintrede denne, uden at nogen af dem tog skade hvilket de anså for en advarsel fra Gud, og efter den tid levede de mere fredelig sammen« – også nedskrevet 1878.³

Som nævnt var der 11 børn på gården, og det er datteren Bodil vi følger videre:

(Personnavne og årstal i resten af Tollerup-linien stammer fra bogen »Nittebjergerne« af Anders Peter Andersen.¹)

Bodil Larsdatter, født 1691 i Sperrestrup, gift 1716 med Mikkel Pedersen fra Brøndstedgård i Vekso, f. 1691.

De fik en datter: Ane Mikkelsdatter.

Ane Mikkelsdatter, født 1718 i Vekso, gift 1738 med Niels Olsen fra Hulhojgård i Vekso, født 1700 i Vekso.

Ane og Niels har levet hele deres liv i Vekso. De er begge født, opvokset, gift, har fæstet gård og dode i denne landsby.

Vekso kirke, som de har brugt i hele deres liv, er en underlig uharmonisk kirke med et meget lille tårn. Som ved næsten alle kirker er der et lokalt sagn, der forklarer dens opståen, og Vekso kirke må have haft den mest ydmyge start af alle: Den blev bygget som hundehus af en slotsfrue på Vekso slot, fordi hun på sin vej til Stenløse kirke ikke kunne have sin lille hund i fred for nogle junkeres store jagthunde, der overfaldt og bed den.⁴

Af en inventarliste fra 1764 fremgår det, at der til kirken horte en såkaldt ligbør. Den er beskrevet som »2 mægtige bomme, sammenlængede med svære jernkæder, på hvilke ligkisten hvilede, når den bares til graven. Det hele var i den grad solidt, at det vel kunne bære en 100 lig i kister. Ligbøren havde som alt i verden sine fordele og mangler, den var solid, og fordi den var forbunden med kæder, bevægelig, så at de 4 mænd, som bar den med liget på skuldrene, fik vægten lige fordelt. Dens mangler var, at den var meget svær, og de, som bar den, skulle kunne holde godt trit og ligevægt«.

Og netop det sidste var svært, for der var tradition for, at man allerede på dette tidspunkt af begravelsen var selskabeligt overrislede af øl og brændevin. Da smedens konemoder skulle begraves skete katastrofen:

»Ligbærerne tabte liget, kisten sloges sønder, og liget trillede af den ud i en tørvegrav, af hvilken man måtte fiske det op og komme det i den sønderslagte kiste, som man da måtte sammensnøre med reb, inden vandringen videre til graven kunne fortsættes.«⁴

Da Niels Olsen døde 5 år efter, at inventarlisten er skrevet, men før denne skandale, kan man godt forestille sig, at hans kiste også har ligget noget uroligt på vejen fra Hulhøjgård til kirken !

Ane og Niels fik datteren Karen Nielsdatter.

Karen Nielsdatter, født 1743 i Veksø, gift 1764 med Hans Larsen, Lindebjerggården, Søsum, født 1740.

Deres bryllup kan vi tænke os til, fordi der findes en meget detaljeret skildring af et bondebryllup, som foregik på denne tid kun cirka 10 km derfra, og netop den slags fester er stærkt traditionsbundne og derfor ens på samme egn.

Skildringen er skrevet af præsten Joachim Junge, men den er alt for omfattende til at kunne gengives fuldt ud og derfor kun et par uddrag:⁶

Først om tiden før brylluppet:

».... heller ikke er antallet stort af de børn, som avles uden for det borgerlige ægteskab, ja det er i vore dage mindre end før. Dette gode har sit udspring af flere årsager: Dels spiser bonden mindre hidsende end andre, dels er hans arbejde mere trættende, dels er han også vant til fra ungdommen af under hans arbejde at omgås med temmelig nøgne fruentimmer, hans lidenskaber opflammer derfor ikke ved tvang. Hans nerver ligger også mere indtrykte, og ere altså mindre følsomme, og om end den slibrige karl nu og da af spøg slår et sirligt strøg på kærlighedens violin, så ere dog pigens basstrenger ikke straks villige til at zittre imod.

Men det varer dog ikke længe førend bondekarlen leder efter sit ribben. Denne leden sker sædvanlig ved så megen bryden og kæmpen, at man skulle tro, at han måtte stå i fare for at miste de ribben, han allerede har, thi i henseende til disse kærtegn følger bonden det, som man hos de fleste andre skabninger kan se må være natur. Nok sagt, finder han ribbenet, da fæster han sin brud med nogle hele penge, her i egnen med omtrent 4 rigsdaler for at være vis på pigen, og de lever da sammen.

Bonden ligner heri alle ukultiverede folk, han kender ikke de ømmere følelser, han går fra kulden lige ind i ilden, han spiser suppe, når han sulter. Har karlen selv hus og hjem, da indtræffer det undertiden, at han den ene dag frier og den anden dag fører pigen hjem, for derefter at trolove hende.«

Dernæst om bryllupsmiddagen:

»Så blev alle gæsterne bænkede, brudgommen med sin brud ved den øverste bordende og hans forlovere og hendes brudepiger ved siderne af dem. Men til min store forundring vandrede alt mandkønnet ind i de andre værelser uden at tage sæde blandt kvindeskønnet.

Sjællandsk brudenakke og flettetøj.⁹

Hvor skulle jeg tage plads ? Dels er pladsen i brudeparrets stue finere, og der er også bilæggeren og altså varme som i skærsilden. Dels lever mandfolkene i de kolde stuer helt ugenerede, så at jeg i dette øjeblik ikke ved, hvilken af disse stuer jeg skal give fortrinnet, thi heden gør jo folk tørstige, men aldrig så jeg nogen forlade den kolde stue tørstig.

Og man beder aldrig til den gode Gud ved bordet. Dette tegn imod det væsen, fra hvilket alle gode gaver kommer, ytrer desværre landmanden overmåde sjældent. Ved hans daglige måltider giver han sig ikke tid

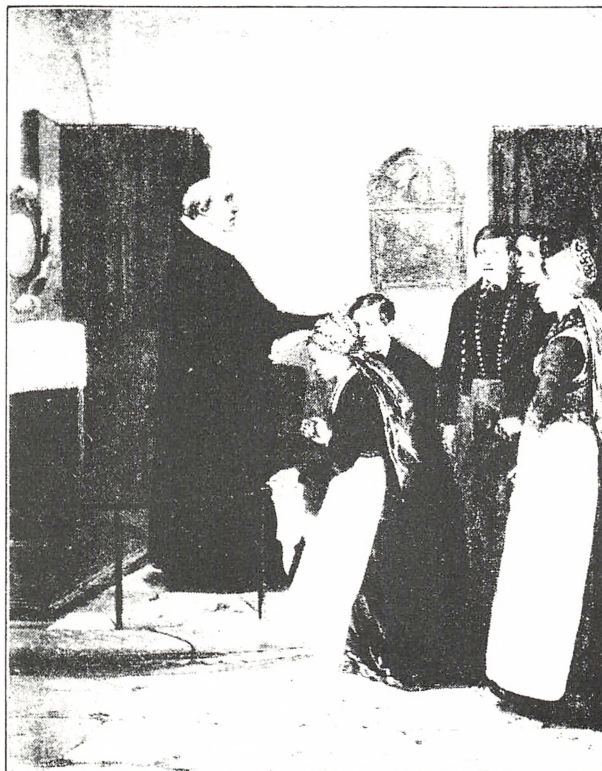
dertil, dels er også hans appetit for stor til, at den skulle tillade ham denne udsættelse.

Kort sagt bonden læser ikke til bords, end ikke ved bryllupper. Man kastede sig da straks hen i fadet.

De retter som fremhæves, består hos den almindelige bonde i risgrød og derefter klipfisk med sennep. Er bonden fornem, da beværtes gæsterne med hønsesuppe, rigelig forsynet med bær, det vil sige rosiner, og derefter med sylte, men denne overdådighed har endnu ikke udbredt sig på Frederiksborg Amt, endskønt bonden dog der er velhavende. Dette er ellers den simple bondes fortrinligste spise ved denne lejlighed, og vanen kræver den nu således, at jeg ofte har hørt bønderne sige, når de på andre måder var blevne trakterede ved bryllupper: »Ja, det var godt nok, men vi fik dog hverken grød eller fisk.«

Og endelig om drikkevarerne:

»Vore drikkevarer består i godt gammeldags øl, som frembæres i krus og i dansk brændevin, men dette skænkes aldrig på denne dag i glas. Det fremsættes blot i sorte flasker på bordet, og værten siger da idelig til gæsterne: »Rør flasken« eller i mangel af rørelsen

Vielse. Maleri fra Sjælland af J. V. Sonne.⁹

Bryllupstogets hjemkomst.

Maleri fra Sjælland af P. J. Larsen.⁹

rækker os den med en »god tår«, og den imodtages med »skål«, og den går da således fra hånd til hånd, fra mund til mund og man vederkvæger sig uden at misunde eller blive misundt.«

Dette bryllup kunne som nævnt meget vel have været Hans Larsens og Karen Nielsdatters, idet tid og sted næsten passer.

Hans Larsen var 4. generations fæster af Lindebjerggården i Søsum og nævnes som sognefoged.

Denne stilling var et lønnet borgerligt ombud. Foruden at have rent politimæssige opgaver var sognefogden lægdsmand og pantefoged. Det har med andre ord været en betroet stilling i de små samfund, og på hans tid kom de store landboreformer, så de må have fyldt Hans Larsens tanker og sind i disse år.

Hele dette lovkompleks kan vi godt være bekendt her i Danmark, og det fik enorm betydning for den videre udvikling i det danske landbrug. Tit ser man dog stavnsbåndets ophævelse fremhævet som den store frelser for bønderne, hvilket er en fejlurdering – mange bønder har sandsynligvis slet ikke lagt mærke til denne lovs ophævelse. Man flyttede kun meget nødtigt den gang.

Eftertiden kan se, at det blandt andet var bestemmelserne om landsbyjordernes udskiftning, der på langt sigt fik betydning, men netop denne lov var ofte direkte upopulær hos bønderne.

For eksempel havde den nye præst i sognet – Wilhelm Billeschou – før været præst i Ølstykke, men var blevet frosset ud, fordi han dér havde fremprovokeret udskiftningen. Han havde som ejer af præstegården kunnet henvise til reglen om, at blot én lodsejer i en landsby ønskede det, skulle hele landsbyen udskiftes.

Wilhelm Billeschou indsendte sin anmodning 3/9 1781, og allerede 15/9 fik landmåleren ordre til at gå i gang – der var dynamik i forvaltningen dengang !

Denne landmåler blev næppe særligt venligt modtaget af Ølstykkens bønder, og da de blev klar over, at det var deres egen præst, der havde været på færde, sammenkaldte oldermændene til et møde, hvor man besluttede at undlade at betale det sædvanlige pengeoffer til præsten ved et bryllup, der skulle holdes samme dag. Hvis nogle af bymændene alligevel gjorde det, skulle de bøde en fjerding øl og nogle potter brændevin.

Denne beslutning svarede til at holde lønnen tilbage, så stemningen i Ølstykke kirke må have været trykket af gensidig mistillid.

Wilhelm Billeschou fik derefter aldrig noget godt forhold til Ølstykkebønderne og søgte 1787 forflyttelse til Stenløse-Veksø sogn (omfatter også Søsum).⁵

Hvorfor da så megen panik ?

Både i Søsum og Ølstykke og i alle kongerigets lands-

byer havde man før den tid brugt det såkaldte trevangsbrug.

Kort sagt bestod det i, at man inddelte landsbyens samlede areal i 3 vange, som på skift var med rug, byg og græs. Hver vang var inddelt i en række åse, bestemt af jordens bonitet, og hver ås var så inddelt i en række agerstrimler – én til hver gård.

Systemet var overordentligt kompliceret, idet hver gård kunne have sin jord fordelt på virkelig mange af disse ganske smalle agerstrimler. På grund af de mange små stykker jord var man af praktiske grunde nødt til at dyrke jorden i fællesskab – en smuk tanke ganske vist, men praksis viste, at de dygtige blev holdt tilbage. Landsbyfællesskabet var ikke indstillet på at gå nye veje, så udbyttet af jorden var meget ringe.

Dette meget ringe udbytte af landets eneste råstof – jorden, gav hovedbrud på godserne og i hovedstaden. Derfor kom nytænkningen fra oven. Man ville ganske enkelt øge udbyttet ved at samle hver gårds arealer og gøre hver landmand ansvarlig for sin egen jord.

Men mange bønder havde ingen ønsker i den retning. For dem at se betød udskiftningen, at nogle måtte flytte ud af landsbyen – ud på marken – væk fra det lune fællesskab og derfor modstanden.

Efter udskiftningen kunne hver bonde tage sig af sin egen jord. Han kunne gøde, dræne, eksperimentere med driften, som han ville, og heri lå kimen til den ny tid: Bonden blev til landmand.

Disse ændringer har i mange år været det altdominerende samtaleemne hos Hans og Karen. Deres hverdag blev brudt op – alt blev anderledes.

De næste sider viser Søsum før og efter udskiftningen.²

Hans Larsen og Karen Nielsdatter fik en søn:

Ole Hansen, født 1766 i Søsum, gift 1793 med Sidse Hansdatter, født 1769 på Langekærgård i Ølstykke.

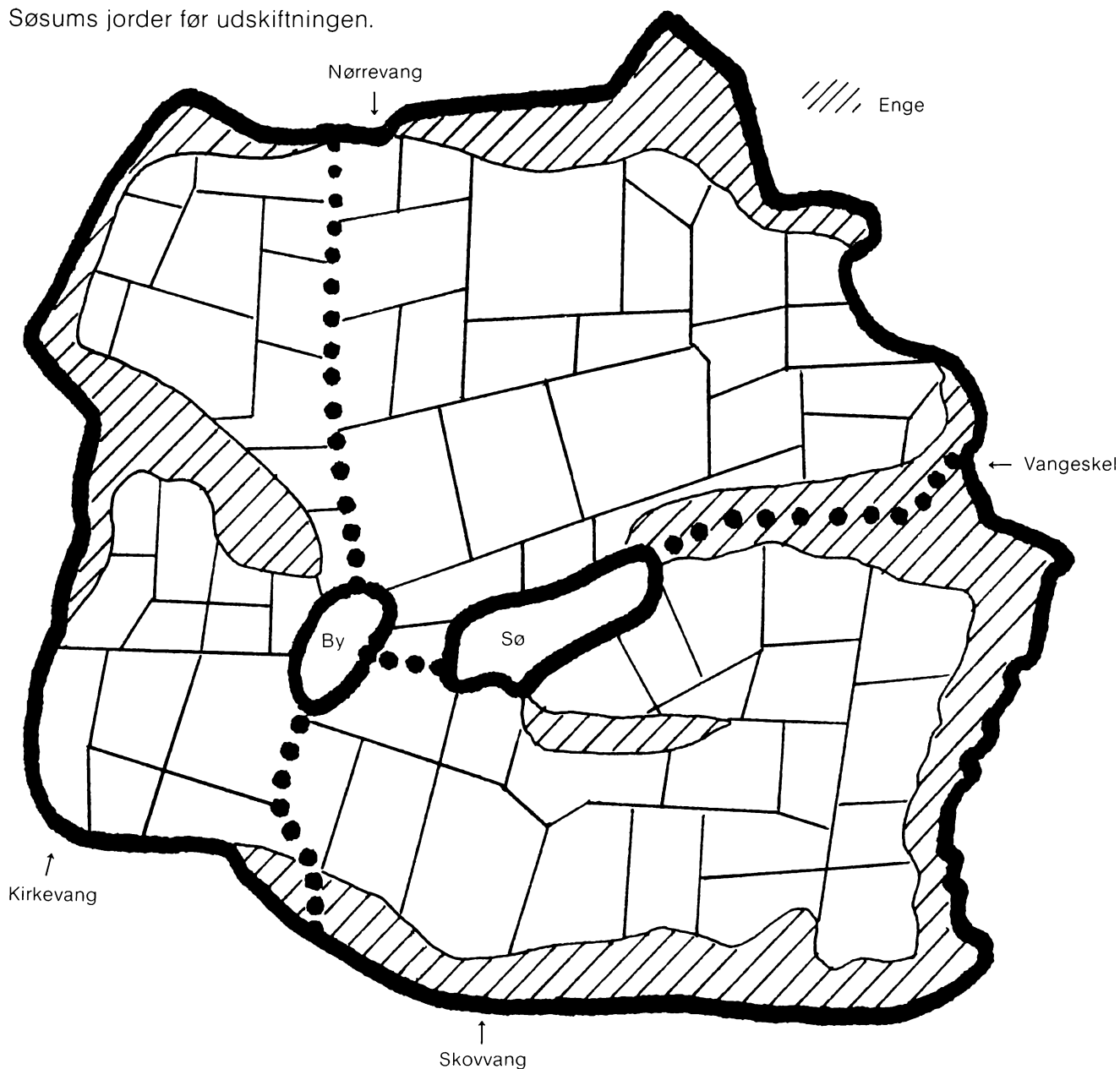
Hvis Ole har hørt sin præst fortælle om Ølstykke bønderne, har han ikke ladet sig afskrække.

Med Sidse Hansdatter overtog han Langekærgård i Ølstykke, som allerede da havde været slægtsgård i mange år, og det blev den forøvrigt ved med til langt op i vores århundrede.

Men der var stadig uro i byen.⁵

Grunden var besværet med at bygge de nye gårde, der skulle flyttes ud af landsbyen. De bønder, der blev inde, fik nemlig pålagt hoveriarbejde på disse udflyttergårde. Den ene bonde fik altså pålagt pligtarbejde for en tidligere nabo, og en sådan bestemmelse vil selvfølgelig give uro.

Søsums jorder før udskiftningen.

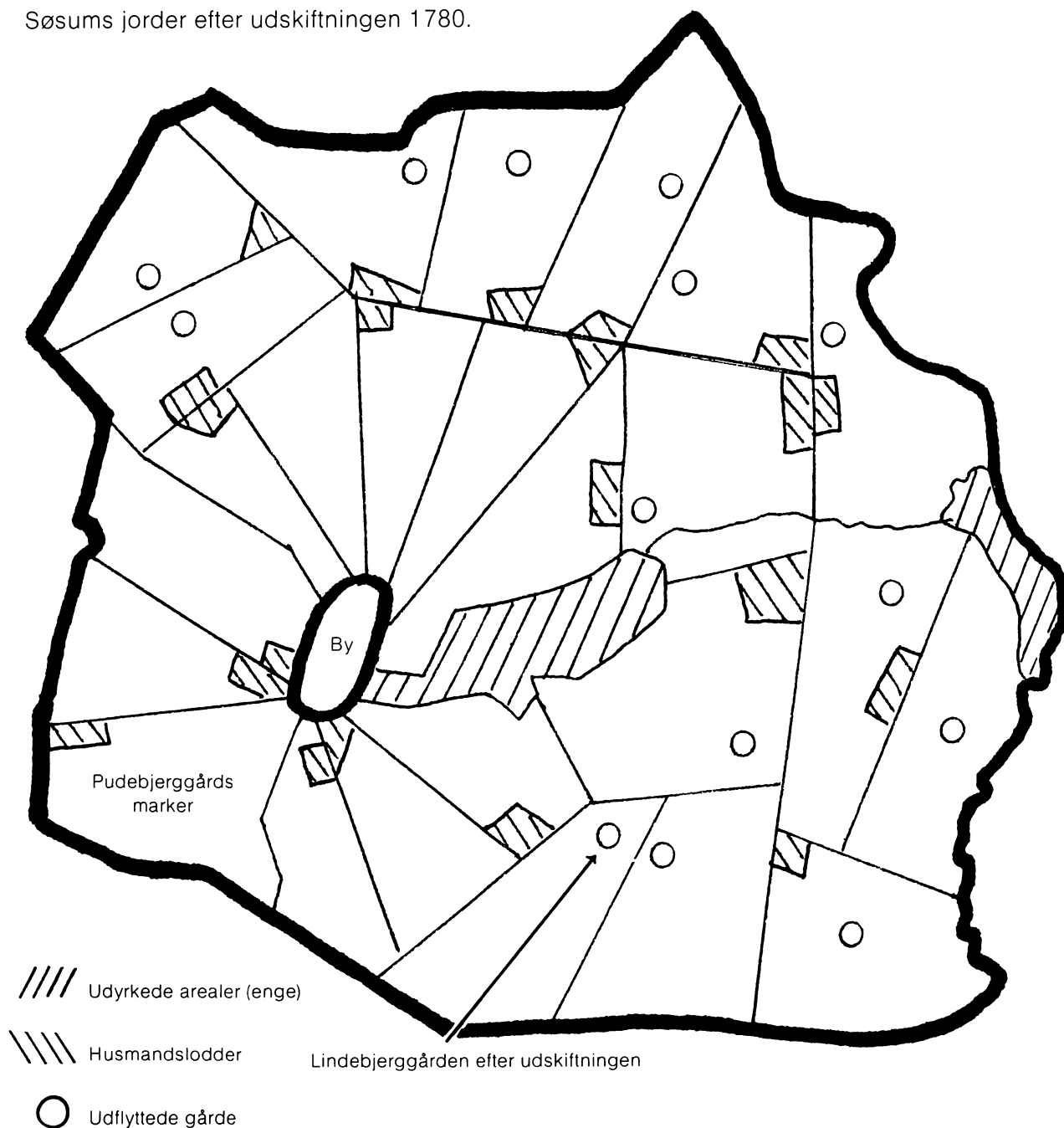

Landsbyens samlede areal var inddelt i 3 vange samt nogle enge, der blev brugt til fælles græsning. Vangene var inddelt i 70 åse, og hver gård havde en smal ager i hver af åsene. Det betød i praksis, at Hans Larsen havde sin jord fordelt på 70 af disse smalle agerstrimler. De var kun få meter brede og kan derfor ikke indtegnes på kortet.

Først indsendte 6 bønder en klage til kongen, hvor de skrev:

».... vi er så hårdt og stærkt bebyrdet med rejser og hoveri for udflytterne, thi i efteråret måtte hver mand med tre af fire bud af hver gård fra Ølstykke, Stenløse og Ude Sundby udflyttere, og siden skove for dem, og nu i foråret at pløje og så, og nu at kline alt med trende bud af hver gård, så vi kan ikke få vore egne gårde reparerede eller vort arbejde gjort, som vi skulle eller kunne, men alt både i pløje- og såtid tillige med andre tider må gøre hoveri til udflytterne.«

Søsums jorder efter udskiftningen 1780.

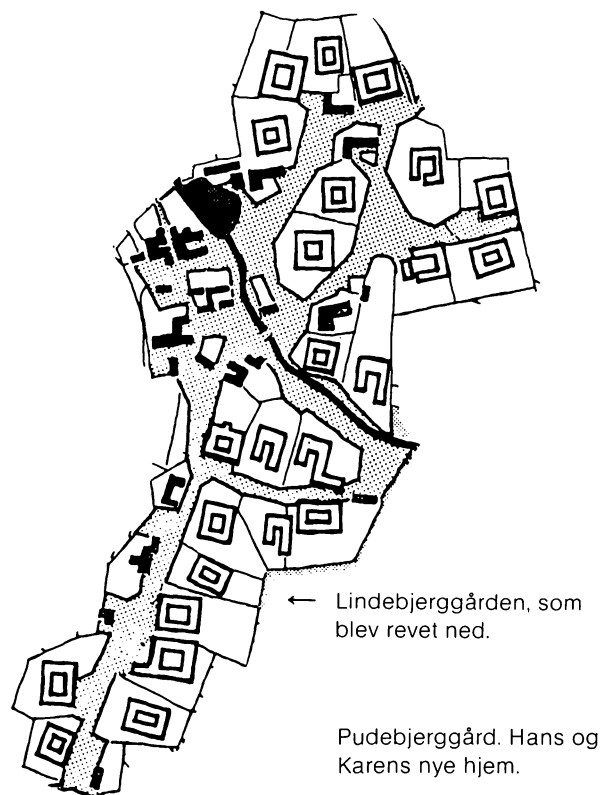
Samme år indsendte 3 andre bønder en klage til Rentekammeret, men begge klager afvistes som uberetigede.

Udover dette nye hoveri havde bønderne det normale høhoveri ved Frederiksborg Slot. På grund af den store afstand til Hillerød blev bønderne eller deres karle ofte boende på hovmarkerne i den periode, arbejdet stod på. Man byggede en primitiv lejr bestående af 4 længer, som var lavet af grene, kviste og græs, og her boede man så, men »den moral, som blev forkyndt, var ikke den kristelige«. Hver aften blev øl og brændevin hentet, og

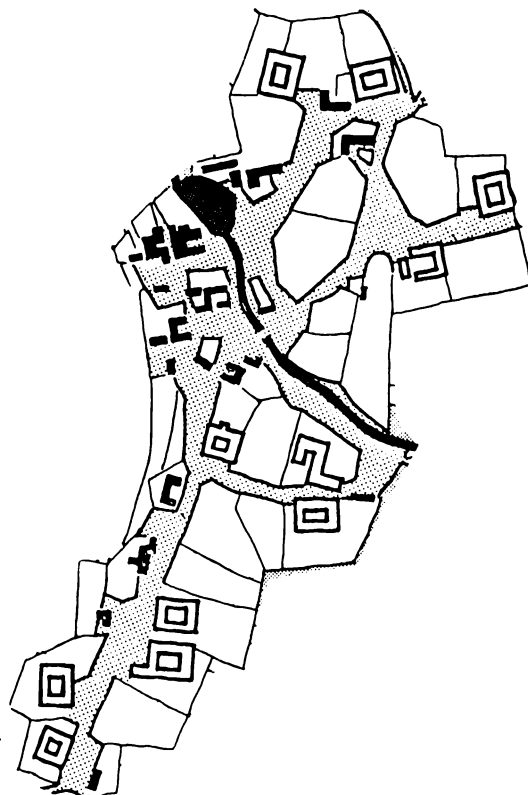
Omrking landsbyen er der en tydelig »stjerneudskiftning«, hvilket betyder, at de gårde, der blev inde i landsbyen fik deres jord anbragt som stråler ud fra byen (f. eks. Pudebjerggård). De fjernere arealer blev fordelt mellem de gårdmænd, der flyttede ud. Næsten alle gårdene afstod en lille lod til en husmand. Disse arealer var dog så små, at husmændene altid var nødt til at arbejde for gårdmændene.

Søsum by

Selve landsbyen før udskiftningen

og efter

Som det ses, flyttedes mere end halvdelen af gårdene ud. Det var først og fremmest de gamle og faldefærdige gårde, der blev revet ned og erstattet af nye bygninger ude på markerne.

Hans Larsens gamle slægtsgård Lindebjerggården blev også nedrevet og genopbygget et stykke væk fra landsbyen. Hvis Hans havde troet på de nye tider og deres muligheder, ville han nok være flyttet med Lindebjerggården, men han var op i årene nu, så han og Karen flyttede i stedet ind på Pudebjerggården. Også andre steder så man, at det var de gamle, der blev inde i landsbyens lune rede, mens de unge flyttede ud for at prøve at stå på egne ben.

»der var dans og lystighed den ganske nat«. Manden var væk fra mandinden!¹¹

Da Ole Hansen blev ældre, blev han svagtsynet, og en familieoverlevering fortæller, at da han engang gik ude på marken hos sine køer, kom en kone, der hed Mette Simes hen til ham, og råbte:

»Ole, Ole din gård brænder – det ryger ud af den.«

Men Ole kunne intet se. »Bare det ikke er ud af rumpen på dig, det ryger« svarede han, men da han kom hjem, var gården brændt. Hans gamle svigermoder var blevet hjulpet ud i en stol, inden stuehusets tag skred.

Ole og Sidse fik datteren Elisabeth Olsdatter.

Elisabeth Olsdatter, født 1803 på Langekærgård, Ølstykke, gift 1831 med Ole Pedersen, født 1808 i Veksø.

Ole var fra Veksø, men overtog Langekærgård sammen med Elisabeth. To generationer i træk havde altså nu ført denne slægtsgård videre på spindesiden.

Oles far var indkaldt som »nationalsoldat« i 1801, men hvad han har udrettet i dette skæbneår, ved vi ikke. Det er vanskeligt at få oplysninger om de menige.

Elisabeth og Ole fik datteren Marie.

Zylografi 1865.⁷

Marie Olsdatter.

Anders Pedersen.

Marie Olsdatter, født 1846 på Langekærgård i Ølstykke, gift 1869 med Anders Pedersen, født 1848 i Udlejre, Ølstykke sogn.

Anders og Marie fik 11 børn, som alle overlevede spædbørnsalderen, voksede op, giftede sig og fik børn.

På denne måde bliver der hurtigt mange, og da sammenholdet var stort i familien, og man ønskede at bevare det, stiftedes »Foreningen Familien Pedersen«. Den lever stadig og holder et kæmpemøde en gang årligt for efterkommerne.

Nogle af disse børn blev selv landmænd eller gift med landmænd. Andre fik beskæftigelse ved landbrugets følgevirkninger, men to af sønnerne brød den årtusindgamle bondetradition i slægten, for vi er nu kommet frem til sidst i 1800-tallet, og København begyndte at vokse voldsomt og bød på nye muligheder.

Den ældste søn blev billedkunstner, mens sønnen Oluf blev musiker og siden pianofabrikant.

Olufs første kone døde i barselseng, men barnet overlevede. Hans anden kone var Boldina Jensen – Den jyske bondeslægt.

Kilder og noter

Tolleruplinien:

- 1) Andersen, Anders Peter: Nittebjergene (udlånes fra Hillerød Bibliotek).
- 2) Andersen og Lehsted: Søsund by's jorder, Stenløse, 1975.
- 3) Carstensen, C.: Jørlunde Sogns historie, Kbh., 1878.
- 4) Carstensen, C.: Veksø Sogns historie, Kbh., 1884.
- 5) Esbech, Anna: Reformperioden i mikroperspektiv – Ølstykke (fra Lokalhistorisk Arkiv i Ølstykke).
- 6) Junge, Joachim: Den nordsjællandske landalmes karakter, 1915.
- 7) Knudsen, Gunnar: Dansk Bondeliv, Kbh., 1975.
- 8) Lund, Troels: Dagligliv i Norden, Kbh., 1969.
- 9) Møller, J. S.: Fester og højtider i gl. dage, 1929.
- 10) Steensberg m. fl.: Store Valby, Kbh. 1974.
- 11) Sundbo, Arne: Udlejre mark før udskiftningen (fra Lokalhistorisk Arkiv i Ølstykke).
- 12) Sørensen, Knud m.fl.: Udgravning af hustomt i Oppe Sundby, 1979 (fra Lokalhistorisk Arkiv i Frederikssund).
- 13) Kortmaterialet er skaffet fra Lokalhistorisk Arkiv i Stenløse.

Denne linie er nok den, der tydeligst viser, hvad en slægtsforsker kan hente, hvis både kommunebiblioteker og lokalhistoriske arkiver udnyttes fuldt ud.

Selve rækken af aner er først og fremmest fra bogen »Nittebjergene«, men resten af listens lokallitteratur har i høj grad givet brugbare oplysninger, og endelig har de lokalhistoriske arkiver i Frederikssund, Ølstykke og Stenløse bidraget med værdifulde oplysninger.

Jeg kan kun opfordre slægtsforskerne kraftigt til at undersøge mulighederne i lokalarkiverne, for nok vil man tit få skuffende svar, men hvis man bliver ved, kan det være, at arkiverne, efterhånden som de får bedre arbejdsbetingelser, selv vil forbedre servicemulighederne overfor slægtsforskerne.

Når man henvender sig til lokalarkiverne, vil ens første spørgsmål naturligvis være, om de har personlige oplysninger om de enkelte aner. Svarene vil i mange tilfælde være negative, men det næste spørgsmål bør da være, om det pågældende arkiv har oplysninger, der kan fortælle om baggrunden, og her vil chancerne være væsentlig større. Denne bog er forhåbentlig et bevis herpå.

P.S.: Der er udarbejdet en landsdækkende oversigt over samtlige lokalhistoriske arkiver.

Jydenne

Morten Nielsen, gårdejer, født 1754 i Dejbjerg gift 2. gang i 1800 med Inger Kristiansdatter, født 1769 i Hanning.

Morten var fra Øster Rabjerg i Dejbjerg sogn, men købte i 1788 gården Albæk i Øster Finderup i Hanning sogn og blev dermed slægtens første selvejerbonde. (Gården er afsat på kortet ovenfor).

Kortet fra Videnskabernes selskab viser tydeligt, at egnen mellem Øster Rabjerg og Øster Finderup har været én stor sammenhængende hedeplade, så der er ikke megen tvivl om, at Mortens og Ingers liv har været hedeboendernes. De har forsøgt at skaffe sig det fornødne på nogle sandede jorder midt i uendelige hedeplader, og

da disse vestjyske hedeboenders livsvilkår afviger væsentligt fra vilkårene i det øvrige land, bringes her uddrag af jydernes store folkemindesamler Evald Tang Kristensens skildringer af boligerne og ægteskaberne⁶:

»Boligerne: Som følge af, at man i nærheden havde fuldstændig mangel på bygningstømmer, måtte der spares meget på dette, og det øvrige materiale skulle så vidt muligt tages fra selve egnen. Men til overdelen skulle der dog skaffes træ, og dette blev da med megen besvær hentet enten i Randers eller Horsens, de to eneste byer, hvor der dengang var tømmerlagre. De gamle veje fra heden østerpå peger afgjort særlig i disse to retninger. Gamle folk kan endnu fortælle om deres forældres rejser ud efter træ, og hvordan de overnattede undervejs, samt om, hvordan træhandlere østerfra drog ud til markeder i Holstebro, Gjelleruplund og Vorbasse med hjul, træsko o.s.v.

Gulvene i stuerne var altid af stampet ler, og dette var ved dagligt slid og ved den megen fugt tit meget ujævnt. Særligt galt var det lige inden for døren til stuen.

Lofterne var tit kun lavet af rafter, som lå på bjælkerne, og der ovenpå igen lå græstørv. At sådanne lofter var aldeles ubrugelige at gemme korn eller andre ting på kan sige selv. Kornet blev så gemt i løbe og kurve, men var der ret meget udsat for at blive fordærvet i vinterens løb.

De brændte mursten, som fandtes i gårde og huse, havde vedkommende selv strøget og brændt i selvlavede teglovne. Ildebrændselet dertil var ikke vanskeligt at få, da hederne næsten altid er rige på godt ildebrændsel i form af klyne (tørv).

Skorstenen nåede tit ikke længere op end til et stykke ovenfor bjælkerne, og røgen måtte selv finde vej ud af lyren i husets tag. Overtømmeret var da altid meget sodet, men og som følge deraf mindre brandfarlig. I alle

En hedegård.⁴

Ydervæggene var tit af stampet ler med iblandet hakket lyng, nemlig hvor godt ler kunne fås, og de var meget tykke, men og meget stærke. Skorstenene var ligeledes af stampet ler og kunne være så faste, at de næsten ikke var til at brække ned, når de var sat godt op og godt forsynede med nedslåede egepløkker. For at afværge regns og frosts uheldige indflydelse på ydervæggene brugte man udvendig at stable hedetørv op mod murene i vindueshøjde. Dette lunede også betydeligt på stensatte vægge.

stuehuse var indgangsdøren på søndre side. Denne var i småhusene lige ved husets østre gavl, og der var kun en stue. Bag forstuen var så et lille spisekammer med dør derind fra stuen. Når man trådte ind i selve stuen, så man på den modsatte væg en pottkakkelovn eller muret kakkelovn, og på hver sin side af den en dør, den ene til et lille kammer, den anden ud til køkkenet. Men hvor kammeret ikke fandtes, der var altså kun køkkendøren og så en seng. I gårdene var der storstue på den anden side af gangen, og den var et større rum, men uden

kakkelovn og uden møbler, kun et klædeskab eller en dragkiste, og i et hjørne lå gerne en dyngde hvidt strøsand, måske der også kunne findes en gæsteseng. Men den fattige hedebo havde ellers ikke godt ved at modtage fremmede, da han kun havde de allernødvendigste sengeklæder. I småhusene havde man i påkommende tilfælde måttet rede op på gulvet, helst ved kakkelovnen, da det øvrige gulv gerne var fugtigt og overspyttet, og så var der en hæs lig træk fra de utætte dørræer.

Stuen havde langs med vinduerne en bænk, og udenfor denne et umalet bord, og dernæst på dets anden side en skammel. Det øvrige bohav var en dragkiste og en tablet over kakkelovnen med en smule stentøj, samt et par stole med halmsæder. I kammeret var der foruden sengen kun en lille kakkelovn og et hjørne- eller hængeskab, samt mellem seng og kakkelovn en pald af ler, hvor gamle bedstefar gerne sad. Dernæst var der måske en krogstol. Hvor der i gårdene skulle være flere senge, fandtes disse i stuen og med døre for til at lukke om dagen.

Køkkenet var i de samme to fag som kammeret, men vendte mod nord, og det var næsten det uhyggeligste sted i hele huset. Dels var det meget koldt for husmoderen at færdes i, da der var stor åben skorsten, og køkkendøren (nørredøren) var utæt, samt ved siden af forsynet med et hønehul, som hønsene skulle færdes ud og ind ad, dels brugte de mindre børn altid køkkenet til deres naturlige forretninger.

Gulvet var stenpikket, og tørveaske og lyngbrum^{a)} flød over det hele. Hver aften fyldtes tørvebingen^{b)} med hedetørv fra tørvestakken. I køkkenet var også en lille hønserane^{c)}, som hønsene sad på om natten, men om dagen færdedes de både ude og inde, og mange steder har jeg set hønsevøvlø i hovedenden af sengen, når denne fandtes i stuen.

I skorstenen fandtes arnestenen og et fyrhul, og bag ved dette lødgrøden^{d)}, der lugtede slemt, da den altid indeholdt gammel urin, men ovenover var sodstangen og måske en kjelske^{e)} til at hænge gryder på. Her var også kakkelovnsmundingen, som blev stoppet med en tørv, når der var blevet fyret godt i den, for at holde på varmen.

Bag ved køkkenet kunne der være et lille bryggers med en askegrav, hvor asken hældtes ud og gemtes, til graven var fuld. Den blev da tømt, hvilket ikke just gav megen vellugt i huset, da de større børn dagligt benyttede denne grav. Sådanne grave har i gårdene endog været brugt i min tid (nedskrevet 1909) og været meget almindelige. Ind ved bryggerset kunne også være et lille rum til klyne.^{f)} Tørvestakken fandtes ufejlbarlig vesten for huset. Murede eller stensatte brønde fandtes så godt som ingen af på heden, men blot gravede vandhuller, og

at vandet i dem var dårligt, siger sig selv, det kunne i farve have en ret betænkelig lighed med tynd kaffe. Vandstanden i jorden er som regel meget højt oppe, så et sådant hul den meste tid af året kunne holde vand, men ellers var gårde og huse med øje for vandets nødvendighed i reglen blevet bygget i nærheden af å eller bækløb eller ved lavninger i jordsmonnet.«

a) lyngbrum = lyngblomster, b) tørvebingen = tørvekasse, c) hønserane = tværbjælke, d) lødgrøde = gryde til at farve med gæret urin, e) kjelske = krog til ophængning af gryder, f) klyne = mosetørv.

Der er på den jyske hede slet ingen landsbyer i lighed med dem, der findes i Østjylland. Der er nok samlinger af huse og gårde, og der er også mange stednavne der ender på -by, men alting ligger dog meget spredt, enhver har ønsket at bo for sig selv og på sin egen lod.

Ægteskab og børn: Medens østerboerne som regel giftede sig med kendte, ja endog med beslægtede, og næsten altid holdt sig til deres egen by eller nabobyerne, når de valgte eller lod deres forældre vælge dem, som de skulle leve livet med, og en bys indbyggere således i længden blev så beslægtede, at det hele kom til at hænge sammen som ærtehalm, har hedeboen for det meste båret sig helt anderledes ad. Han har som ung gerne været en del omkring, dels på markeder og dels ude på anden handel, ja mange har endog været ovre på øerne, derfor kunne et ægtepar tit være fra meget forskellige egne. Her som andetsteds kunne der nok være nogen beregning med i spillet, men dog ikke i nogen særlig grad. Der sås mere på dygtighed end på penge, og på at man kom i slægt med gode folk.

Mand og kone hjalp hinanden trolig i arbejdet, og det var helt almindeligt, ja hørte til regelen, at konen kørte harven, mens manden såede, at hun læssede gødning, mens han kørte ud, at hun stod på loen med ham og tærskede, og ingen andre end kvinderne gav sig af med at rense kornet. Da kvinden havde så meget udearbejde, er det let forståeligt, at det inden døre måtte komme til at skorte en del på hyggelighed og renlighed, hun kunne ikke være alle steder og havde da så godt som intet at hygge op med. Men man kunne alligevel befinde sig vel under et besøg hos de jævne og godhjærtede folk der ude og føre fornøjelige samtaler med dem.

Sædelighedsforholdene på heden var bedre end noget andet sted, og uægte børn var der ikke mange af. I så henseende stod de højt over østerboerne. Hedeboen blev aldrig så fortrykt eller fik sådant et trællensind som folk fra de egne, hvor der var mange herregårde og meget hoveri. Der var noget vist selvstændigt over ham,

Den nyfødte blev overstrøet med rugkerner som værn mod ulykker.¹

hvilket også viste sig i børneundervisningen. Man gav sig meget af med sine børn og ville helst undervise dem hjemme. Det offentlige skolevæsen havde da ikke nogen høj stjerne der ude. Mærkeligt nok havde der fra gammel tid været dygtighed i de almindelige skolekundskaber, og mange folk derude forstod at føre pennen ordentlig og havde færdighed i læsning og regning. Børnenes begreber vaktes tidlig og godt ved hjemmeundervisningen og ved, at de hørte så mange gamle historier og viser. Den megen fortællen om vinteraftenen var i særlig grad udviklende, og mangan moder har om aftenen ved bindepindene sat sine børn lektier for i de historier, hun kunne, så at de den næste aften skulle genfortælle dem eller synge de eller de vers, hun havde sunget dem for. Dette udviklede både forstand og hukommelse, og gav fantasien udmærket næring. Der måtte blive dygtige mennesker ud af dette, og følgen har også øjensynlig

været, at hedens folk i vor tid har kunnet følge så udmærket med, uagtet samfærdselsforholdene har været så dårlige og lidet tidssvarende som vel mulig lige til vore dage. Ingen egn har i så henseende været så stifmoderlig behandlet som heden.«

Morten Nielsen og Inger Kristiansdatter fik sønnen Jens Mortensen.

Jens Mortensen, gårdejer, født 1808 i Finderup, Hanning sogn gift 1845 med Bodil Jensdatter, født 1822 i Finderup, Hanning sogn.

Bodil fødte 3/2 1847 sønnen Jens Jensen, og han blev døbt 7/2.

Skikke og traditioner i forbindelse med barnedåb i Vestjylland på denne tid er grundigt beskrevet af H. F. Feilberg, men hans beretning er meget omfattende, derfor medtages den ikke.³

Da Jens Jensen voksede til, blev han gift med Christine Simonsen fra Sier, som ligger mellem Holstebro og Struer.

Dette område ligger nord for istidens hovedstanslinie, og jordbunden er derfor langt bedre end syd for, hvilket kan ses af bebyggelsens tæthed på kortet herover.

Jens Christine

Højbjergning på Skjern-
åens engarealer (1880-
1890). (Billedet er skaffet fra
museet i Skern.)

Jens Jensen, kromand, født 1847 i Finderup, Hanning Sogn, gift 1873 med Christine Simonsen, født 1845 i Sier.

Da de blev gift, var Jens Jensen gårdejer i Nr. Omme, men han forlod hurtigt landbruget for at blive staldforpagter i Holstebro og derefter kromand i Skern fra 1880.

Han havde vejret nye muligheder, for der var ved at ske store ting i Vestjylland i disse år, og de, der kunne høre græsset gro, greb de chancer, som tilbød sig, eller de skabte dem selv.

Lidt lokalhistorie er derfor nødvendig for at belyse Jens Jensen og Christine Simonsen og deres nye liv.^{2 5}

Den dårlige jord, de vidtstrakte hedearealer og manglen på egentlige veje havde igennem talrige generationer fastholdt et landbrug, der ikke kunne baseres på afsætning af korn. I stedet så man spredtliggende gårde placeret langs åer og mindre vandløb tæt ved engene, der gav græs og hø og dermed var forudsætningen for husdyrholdet.

Den vestjyske bonde havde derfor været vant til at leve dels ved en høj grad af selvforsyning og dels af handel med f. eks. kvæg, uld, tekstiler, sorte potter o. l.

Han var altså indstillet på, at landbruget ikke var den eneste levevej, og da det hele »eksploderede« i Vestjylland i 1870'erne med jernbaneanlæg, Esbjerg Havn, Andelsbevægelse m.m. var befolkningen klar til meget hurtigt at gribe chancen.

Vestjylland blev Danmarks »vilde vesten«, hvortil mange med gå-på-mod søgte.

Og Jens Jensen så altså også mulighederne, for allerede fem år efter, at jernbanen var bygget til Skern, overtog han kroen i 1880. Skern bestod på det tidspunkt kun af nogle ganske få gårde, og Jens og Christine hører derfor til blandt denne bys pionerer.

Det må have gået godt for dem, idet de fik råd til i udkanten af Skern at bygge gården Finderupsminde. Avlsbygningerne var dog små, idet de få dyr nærmest var til selvforsyning, men stuehuset var stort, for andre skulle kunne se, at her blev der tjent penge.

Den senere polarforsker Mylius Erichsen skrev blandt andet om Skern i 1901⁵: »Byen er større i folketal end nogen anden af vestkystens stationsbyer. En lykkelig skæbne, der lod Herningbanen støde til vestkystlinien ved Skern, gav pladsen gode chancer, som hurtigt blev udnyttet. Det er raske folk, de Skernboer. Dygtige handelsfolk er der blandt dem, de bygger både flotte hjem og kostbare fabrikker. Der er penge mellem hænderne på Skernboerne, og de er lige så lidt bange for at vove dem i bedriften, som de ikke ængstes for lejlighedsvis at sætte til af dem i personligt forbrug.

En stærk religiøs bevægelse brydes iøvrigt i Skern med den verdslige handelsånd. I en årrække har byen været en af Indre Missions stærkeste borge. Langt ud over landet har der stået gny af kampene her. Byen har til tider været opdelt i to skarpt afsondrede lejre, der

Jernbanens vandtårn i Skern er fra 1874 men er blevet fredet,² hvilket er både logisk og rimeligt, for vandtårnet er for Skern symbolet på kontakten til omverdenen - på jernbanen, som er byens livsgrundlag. Den ny tid var for alvor brudt igennem, og Jens og Christine forstod at udnytte den.

Jens Jensen.

Christine Simonsen.

Christine Simonsen er nr. 3 fra venstre i nederste række. Hun er sammen med sine børn og svigerbørn. Selv kvinderne er så ens påklædte, at de virker uniforme-rede. Eneste undtagelse er Boldina yderst til venstre i spraglet kjole. Hun boede på dette tidspunkt i København med alle dens skøre påfund. - Også sjællænderen Oluf under vinduet skiller sig lidt ud med sin knækflip.

bekrige hinanden. Store missionsmøder, alarmerende ligtaler, avisfejder og injuriprocesser har markeret slagets gang«.

For missionsfolkene har kroværterne Jens og Christine helt sikkert været et af symbolerne på Satan selv. De har været kendt, men ikke afholdt af alle.

I 1897 døde Jens Jensen kun 50 år gammel, og Christine var tilbage med 8 børn. Nogle af dem var dog fløjet fra reden, men Christine måtte sælge Gæstgivergården og forpagtede i stedet Jernbanerestauranten.

Datteren Boldina voksede altså op og så først sin mor tage aktivt del i driften og derefter styre det hele selv med fast og myndig hånd. Hun ville derfor ikke blot sidde på en pude og vente på en frier. Tiderne var anderledes nu - maskinerne havde frataget kvinderne hjemmets tidligere sysler: At spinde, væve, strikke, brygge, bage o.s.v., og tilbage var kun »det rent æteriske begreb om kvindelighed: Den bly blomst, der som markens lilje hverken arbejdede eller spandt, men kun kunne fortrylle og plukkes« (Troels Lund). Og det var ikke nok for Boldina. Hun ville have været snedker, men det gik dog ikke. I stedet tog hun til Odense for at få en uddannelse som massøse, men inden hun var færdig, mødte hun musikeren Oluf (Tolleruplinien), og det er nok ikke tilfældigt, at netop Boldinas datter blev slægtens første kvinde, der gennemførte en uddannelse. (Minna blev lærer).

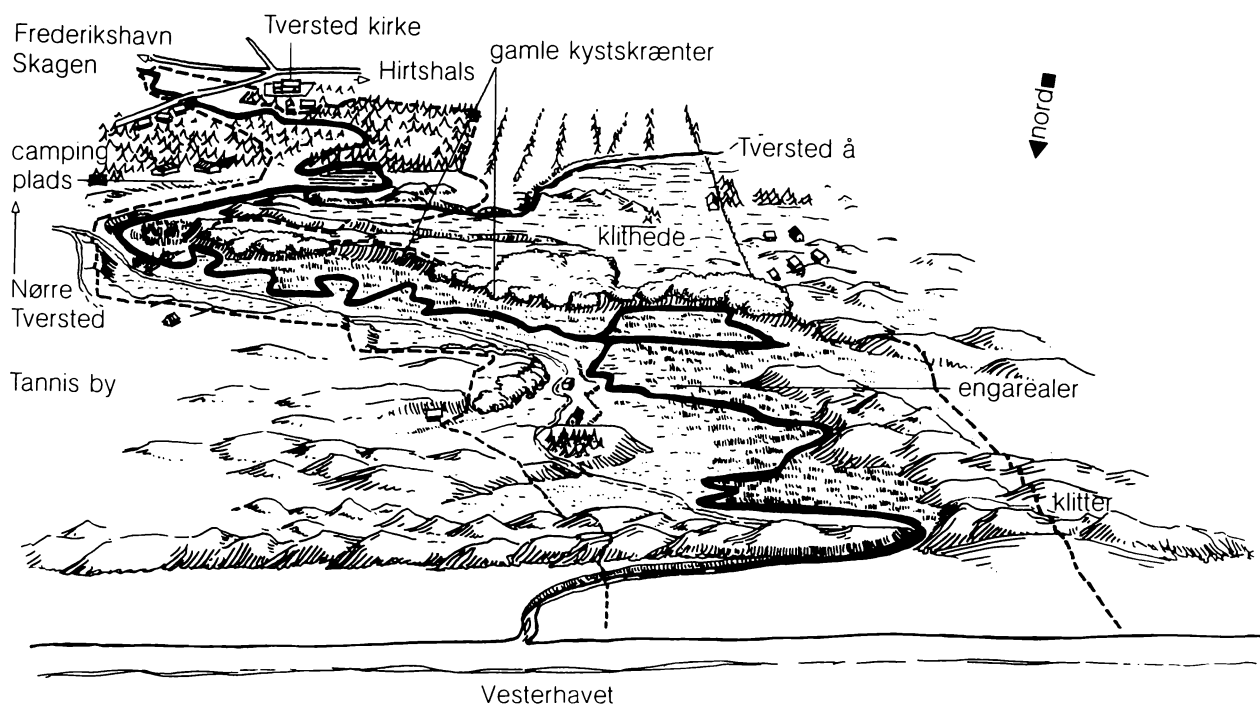
Kilder og noter

Jyderne:

- 1) Brøndgård, V.: Folk og Flora, 1978.
- 2) Clausen, Kim m.fl.: Stationsbyen - et historisk bymiljø
Fra: Arkitekten nr. 18, 1982.
- 3) Feilberg, H. F.: Dansk bondeliv, særlig fra Vestjylland, Kbh., 1952.
- 4) Knudsen, Gunnar: Dansk bondeliv, Kbh., 1975.
- 5) Lauridsen, Finn: Stationsbyen Skern i handelskalendere og erhvervsarkiver, Århus, 1980.
- 6) Tang-Kristensen, E.: Sæd og skik. Fra Hedebogen, Viborg 1909.

Desuden har museet i Skern bidraget med gode råd og henvisninger.

Tversted klit

Den lange linie

Denne linie starter ved Gorm den Gamle og går til Valdemar Sejrs søn Hertug Knud af Blekinge. Fra ham stammer Skarsholmsslægten, der forgrener sig til Billeslægten og derfra Valkendorferne.^{2 11 15}

At beskrive disse slægter vil være at skrive danmarkshistorie, og den sti er betrådt før af andre, så i denne sammenhæng må konger og adel for en gangs skyld vige pladsen for bønder og husmænd.

Den sidste adelige skal dog nævnes.⁶

Hun hed Elisabeth Bille Valkendorf og skulle på ægte romantisk vis være blevet bortført ud gennem et af herregårdens vinduer af en forelsket officer, Johan Ernst Stürup, men eventyret endte sørgeligt, for han døde ung, og hun måtte resten af sit liv leve kummerligt af en lille enkepension fra landetatens krigskasse. I 1758 sendte hun en ansøgning til kongen om en forhøjelse af pensionen, »fordi fast alle hende slægtninge ere bortdøde, og hun formedelst sygdom og svaghed ikke kan hjælpe sig selv i sin alderdom«.

Hun fik nej!

Denne afslutning er næsten symbolsk, for kort efter mistede adelen sin økonomiske magt på grund af landboreformerne.

Adelens tid var slut.

Hendes søn var Jørgen Henning Stürup.

Jørgen Henning Stürup, præst, født 1717 på Klingstrup i Skårup Sogn, gift 2. gang i 1760 med Kirstine Krag, født 1739 i København.

Han^{1 6} blev student fra Frederiksborg Skole, tog teologisk embedseksamen i 1743 og fik derefter sit første kald i Tingsted på Falster. Han blev gift første gang i 1743, men hans kone nedkom med deres førstefødte nogle få måneder efter brylluppet, hvilket selvfølgelig har været en yderst pinlig affære for en præst i pietismens tidsalder. Da han senere søgte andet embede, måtte han derfor forinden søge om officiel tilgivelse. Den blev bevilget mod en pengegave til et hospital.

Så sker tre ting hurtigt: 1759 dør den første hustru.

1760 gifter han sig med Kirstine Krag.

1761 får han bevilget et nyt embede i Tversted lidt syd for Skagen.

I Tversted faldt Jørgen Stürup tilsyneladende godt til, men efter nogle år begyndte alderen at trykke, for afstandene er store i det nordjyske, og efter hans eget udsagn: »Hver helligdag prædikes i alle 3 kirker, og kirkerejserne som oftest om vinteren ikke kan fortsætte uden med livsfare.«

En del af denne egn, nemlig området mellem Tversted kirke og Vesterhavet, er nu blevet fredet, så den natur, Jørgen Stürup har set på sine vandringer, og de steder, hvor datteren Heinine har leget, vil altså blive bevaret, som det så ud dengang. Det drejer sig om en ådal omkring Tversted å, store klitheder, engarealer og gamle kystskrænter, men området var for barsk for den 56-årige præst, så han søgte forflyttelse til mildere egne – til Ebeltoft.

Ansøgningen blev anbefalet af både provst og biskop.

Provsten: »Hr. Stürup har i dette besværlige kald, som han nu i 13 år alene har forestået, været en kristelig, opbyggelig og retskaffen, nidkær og redelig Guds ords tjener og sognepræst, thi han har stedse vist retsindighed, alvorlighed og andagt i at lære og undervise, omsorg for de ham anbettede sjæle og ustraffelighed i hans levned og omgængelse«.

Og biskoppen: »Eksplarisk i sit embede med sund lærdom og med et kristeligt levned, så at han har fortjent det bedste vidnesbyrd af sine menigheder, af hans herreds provst og mig. De farlige og vanskelige veje og broer på hans vej mellem kirkerne, har han med frimodighed og tålmodighed vovet sig på og under Guds forsyn og varetægt kommen hel igennem og ved Herren hidindtil frelst fra mange øjensynlige farer«.

Han fik det søgte embede i Ebeltoft i 1773 blandt 26 ansøgere, men efter nogle år kunne han på grund af sin alder dårligt udfylde sin plads, og Århus-bispen måtte påtale »de store mangler der findes på dette sted i henseende til oplysning og ungdommens kundskab«.

Alting pegede altså på, at han måtte fratæde sit embede.

Imidlertid var præsteembederne dengang meget forskellige med hensyn til indtægter – der var fede kald og magre kald. Ebeltoft var et af de gode, og Jørgen Stürup viser nu en ikke særlig tiltalende side af sin karakter. Han forhæler tingene, viser ingen forhandlingsvilje og forsøger at få ordnet sagerne sådan, at han kan beholde det gode ben og så blot lade en yngre præst passe menigheden mod selvfølgelig at betale ham. Det mislykkedes, hvorefter han måtte tage sin afsked i 1792.

Jørgen Henning Stürup blev til sidst næsten blind og døde 1796 i Ebeltoft.

I sine to ægteskaber fik han 16 børn, og fra det andet ægteskab følger vi datteren Heinine.

Heinine Stürup, født 1767 i Tversted, gift 1789 med Christen Boye, skipper, født 1766 i Rødby.

Heinine voksede op i det nordjyske, men flyttede som barn med familien til Ebeltoft.

Som ung pige gik hun en tur på havnen, og her mødtes så præstedatteren med sømanden i skikkelse af skipper Christen Boye fra Saksøbing. De blev gift og flyttede til Lolland.⁶

Christen Boyes far havde også først været skipper, men blev siden købmand, hvorefter Christen altså sejlede for faderen. Siden overtog Christen også købmandsforretningen.

Der er lavet en meget grundig undersøgelse over købmændene i Saksøbing og Maribo, som blandt andet viser, at Saksøbings købmænd klarede sig skidt sidst i 1700-tallet, og de to Boyer hørte til i den beskedne ende.³

I den almindelige bevidsthed er danske handelsskibe noget med ostindiefarere samt de meget store handelsflåder fra Dragør, Ærø, Svendborg og Fanø, men der var faktisk mere.

Selv i datiden vurderede man også den resterende småskibsfart meget lavt: »Thi skibene, der forsynede København med fødevarer, regner man næppe til handelsskibe. Disse spekhøker-bøtter har intet med handelen at gøre, knap de forslår til at føre proviant til København for landets skatter. Disse skibe berigede ikke med deres vimsen bonden, men vel høkerne, som æreløs klippe ham på pris og mål«.

Småskibsfarten har dog fået oprøjsning i en doktorafhandling fra 1979 af Anders Konrad Møller: »Fra Galeoth til Galease«, hvori der redegøres for 1700-tallets indenrigsfart, og Boyerne har været typiske repræsentanter for dette helt specielle folkefærd.¹⁰

Den altdominerende skibstype fra småhavnene var jagten, som kort kan karakteriseres som et en-masted, gaffelrigget fartøj med bom – som regel med agterspejl, men også rundgattet.

Christen Boyes tilværelse på en sådan jagt har været en barsk affære. Næsten hele skibet var et stort lastrum, kun helt nede agter har der været et par køjer i en meget lille kahyt, hvor alting har været konstant vådt og klamt, fordi dækket ofte var utæt. Der var intet styrehus, hvor han kunne krybe i læ – intet olietøj til at beskytte mod søvand og regn, og her har han levet næsten hele året.

Også en inventarliste fra en jagt giver et fingerpeg om hverdagen: »Jagten mægtig 3 læster med dens inventarium nemlig 2 ankre med tove, stående og løbende redskab, storsejl, stagfok, tvende klyvfok, et topsejl, en

liden messingkedel, en jerngryde, et brændejern, to tallerkener, en trefod, en ølfjerding, en vandfjerding, et timeglas, en lodline med lod, en rød fløj (vimpel), en blå ditto, et rødt flag, en økse, en hammer, fem boutellier, et brændevinglas, et lugejern og lås til kabys, en båd, fire årer, en bådshage, tvende stager og tvende gamle bøger«.

Fra Saksøbing ved man, at det meste af trafikken gik til København først og fremmest med varer som: Korn, fedevare, smør, gryn, æg, ost, hjemmegjort lærred, tømmer, brænde og om efteråret æbler og pærer samt »jord-ebler« (kartofler).

Returvarerne var meget bredt sammensat, for eksempel: Stenkul, norsk jern, tobak, kaffe, the, sukker, norsk tørfisk samt en række forarbejdede håndværkerprodukter.

Lollands skibsfart taget under ét fik det dog mere og mere svært op gennem 1700-tallet, idet konkurrencen var hård især fra Dragør og »de farlige og skadelige ærøboere«.

I 1794 døde Christen Boye i en alder af kun 28 år, men forinden fødte Heinine en datter: Kirstine Boye.

Kirstine Boye, født 1792 i Saksøbing, gift 1813 med Alexander Rasmussen, læge, født 1788 i København.

Han oprettede kort efter brylluppet en praksis i Saksøbing.

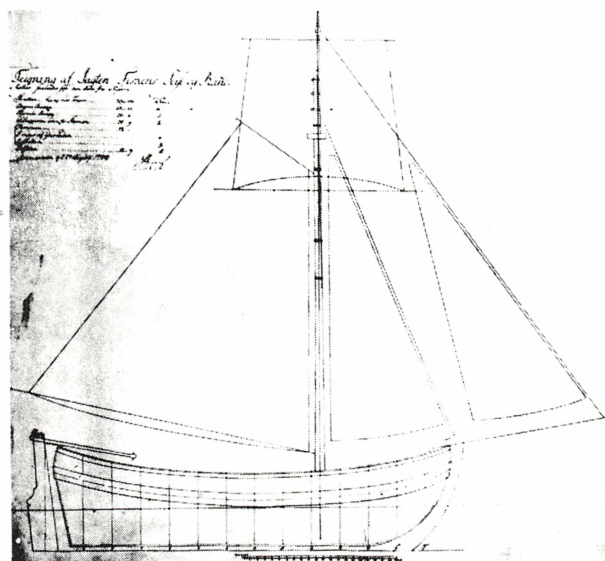
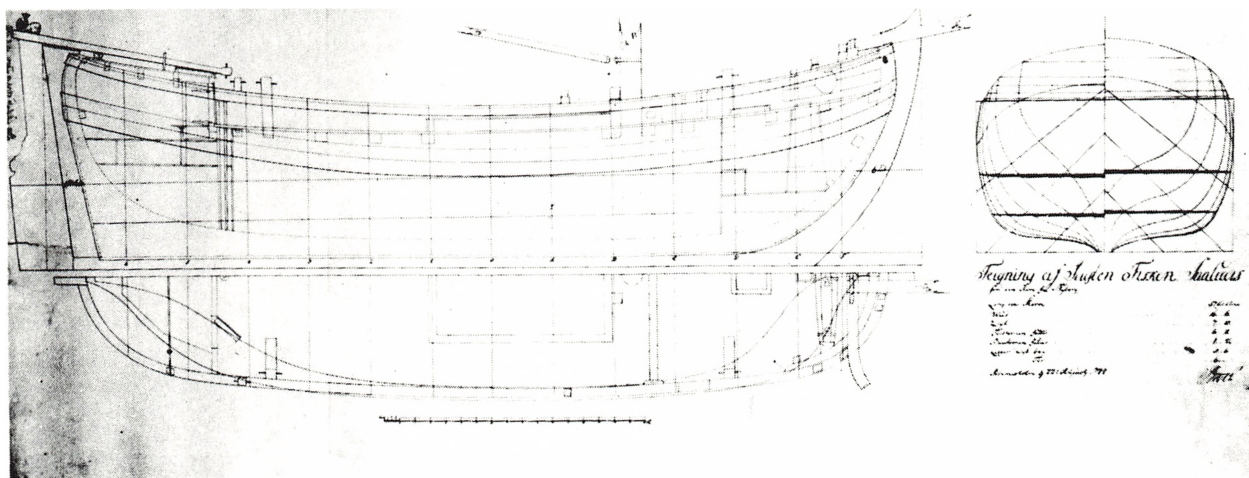
Datidens læger havde slet ikke den position, som nutidens læger har opnået i økonomisk henseende og heller ikke med hensyn til patienternes respekt.

De arbejdede i skarp konkurrence med en vrimmel af kloge mænd og koner, og folk brugte meget nødtigt lægerne. Først på dødslejet, når alt håb alligevel var ude, blev de tilkaldt, og deres reelle muligheder for at hjælpe har derfor også af den grund været meget ringe.

Men Alexander Rasmussen har dog kunnet leve af det, og helt elendigt kan det nu ikke have været, for man kan se af folketællingen i 1834, at der trods alt har været råd til 3 tjenestefolk.

Alexander døde i en alder af 50 år i 1838 og efterlod Kirstine med 5 børn.

2 af døtrenes navne er besynderlige: Ada Scharnette og Amalie Schorfine, men det er den yngste med det mere almindelige navn Caroline Mathilde, vi skal følge videre.

Normalt byggedes de mindre skibe på øjemål og efter erfaring. Disse tegninger fra 1744 af jagten »Fisken« er derfor enestående.¹⁰

Caroline Rasmussen, født 1829 i Sakskøbing gift 2. gang i 1856 med Michael Sekelcke Sandberg, tolder, født 1818 i Kbh.

Hun voksede op i Sakskøbing, men blev gift med en cand.phil. i København.

En ung akademiker på den tid kan ikke have tjent nogen fyrstelig gage, og da han døde efter nogle få års ægteskab, må Caroline have været i en desperat situation – hvad skulle hun leve af? Hun var enke, uden uddannelse og alene i storbyen uden mulighed for støtte hjemmefra, da hendes far forlængst var død.

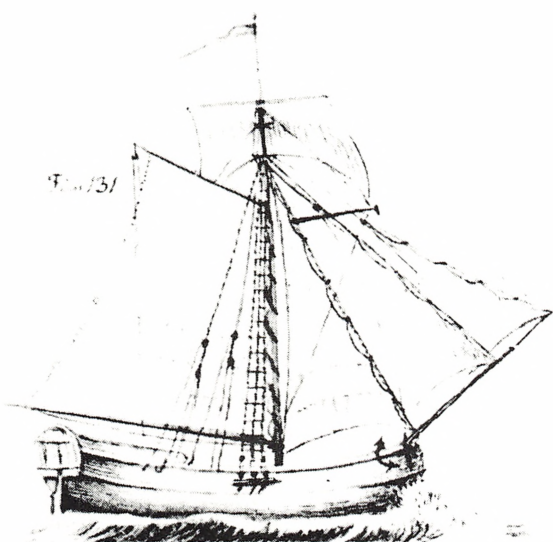
Den lange linie er her tæt på at nå bunden.

I denne svage stilling har hun kun haft én mulighed: Hurtigst muligt at finde en ny mand, og han dukkede op i skikkelse af toderen Michael Sekelcke Sandberg.

Stillingen som tolder har været eftertragtet, fordi man dermed havde gode chancer for en tjenestemandstilling med alt, hvad det indebar af fordele i form af fast løn og varig beskæftigelse. Det var et forholdsvis nyt gode for mellemklassens borgerskab og derfor efterstræbt og prestigeskabende.

Denne nye tjenestemandsklasse skyldte samfundet alt og har derfor i disse politisk urolige tider omkring 1860 været et udpræget samfundsbevarende element, som ikke har næret noget ønske om store og pludselige forandringer.

Caroline havde altså fra en udsat position for en ung pige fået styret sig selv ind i særdeles trygge kår, og resultaterne kom hurtigt i form af børn født i Ærøskø-

Jagt fra en »søordbog« - 1780.¹⁰

bing i 1857, 1858, 1859, og i 1861 kom Severin Sandberg.

Ærøskøbing og Marstal oplevede i disse år en kolossal fremgang for søfarten. Ærøskibene sås overalt på havene, og havnene hjemme på øen har været fyldt op med disse kønne og velsejlende skonnerter og galeaser, som altså har været Michaels arbejdsplads i disse år.

Severin Sandberg vender vi tilbage til, men inden da noget om faderen Michael Sekelcke Sandberg og hans aner.

Først en oversigt, der er nødvendig for at holde sammen på de næste sider.¹³

Slægten Sekelcke fra Celle i Tyskland, ca. 1520.

Wilhelm Sekelcke. 1636-1684. Dansk officer.

Christian W. Sekelcke. 1682-1763. Norsk officer.

Michael Sekelcke. Guldsmed i Molde, Norge.

Gerhard Sandberg. 1742-1805 g.m. Inger Sekelcke. 1756-1818.

Gerhard Sandberg. 1787 - 1865
Norsk styrmand, siden dansk tolder.

Michael Sekelcke Sandberg g.m. Caroline Rasmussen, 1818-1892. Tolder. Lange linie, født 1825.

Severin Sandberg
1861 - 1917. Bankassistent, senere tegrosserer.

Michael Sekelcke Sandbergs far var også tolder, men var startet som styrmand og født i byen Os ved Bergen. Han kan passende stå som symbolet på forbindelserne mellem Danmark og Norge.

Cirka 450 års rigsfællesskab mellem disse to lande har sat sig talrige spor i danskeres og nordmænds anetavler. Alle unge nordmænd, der igennem tiderne havde mulighed for at læse videre, måtte gøre det i Danmark, og mange af dem blev så hernede. Omvendt fik mange danske forskellige embedsmandsstillinger i Norge, og hvad dermed følger af ægteskabelige forbindelser.

Nordmændene er altså på mange måder broderfolket fremfor nogen.

Michaels far hed som nævnt Gerhard Sandberg, og vi ved en hel del om ham, fordi hans selvbiografi og nogle toldrappporter er offentliggjort i en årbog for Lolland-

Falsters Historiske Samfund, og heri fortælles om et omtumlet liv:⁵

I 1803 fik han hyre som skibslærling på hukkertgaleasen »Ingeborg«, der skulle sejle tørfisk fra Bergen til Triest i Middelhavet. På vejen hjem blev skibet slået til vrag på Hollands kyst, men Gerhard reddede sig og fik i stedet hyre på briggen »Triton«, der var på vej til Livorno i Italien.

Da man ankom dertil, viste det sig, at byen var angrebet af gul feber, men selv om besætningen ikke havde været i land, blev skibet nu nærmest fredløst - 3 havne i træk nægtede at modtage ladningen, og ét af stederne truede man endda med at skyde briggen i sænk, hvis den ikke forsvandt. Til sidst lykkedes det dog efter flere måneders omstrejfen at vende tilbage til Livorno.

Gerhard kom derefter igen til hjemlige farvande og havde hyre på flere forskellige skibe. I 1806 kom han på 3-masteren »Revolutionen«, som skulle til Spanien for at hente salt. Undervejs var den ude for både en storm og en orkan og blev så hårdt medtaget, at den måtte søge nødhavn i Kartagena for at blive repareret, men skaderne var imidlertid så store, at man besluttede at ophugge skibet. Samtidig ankom til havnen den danske korvet »Diana« (med 22 kanoner), som var blevet forfulgt af en engelsk fregat med 44 kanoner. Da Danmark på dette tidspunkt var i forbund med Frankrig, blev det aftalt, at nogle af besætningsmedlemmerne fra »Revolutionen« skulle gå i fransk krigstjeneste, og resten, deriblandt Gerhard, skulle påmønstre »Diana«.

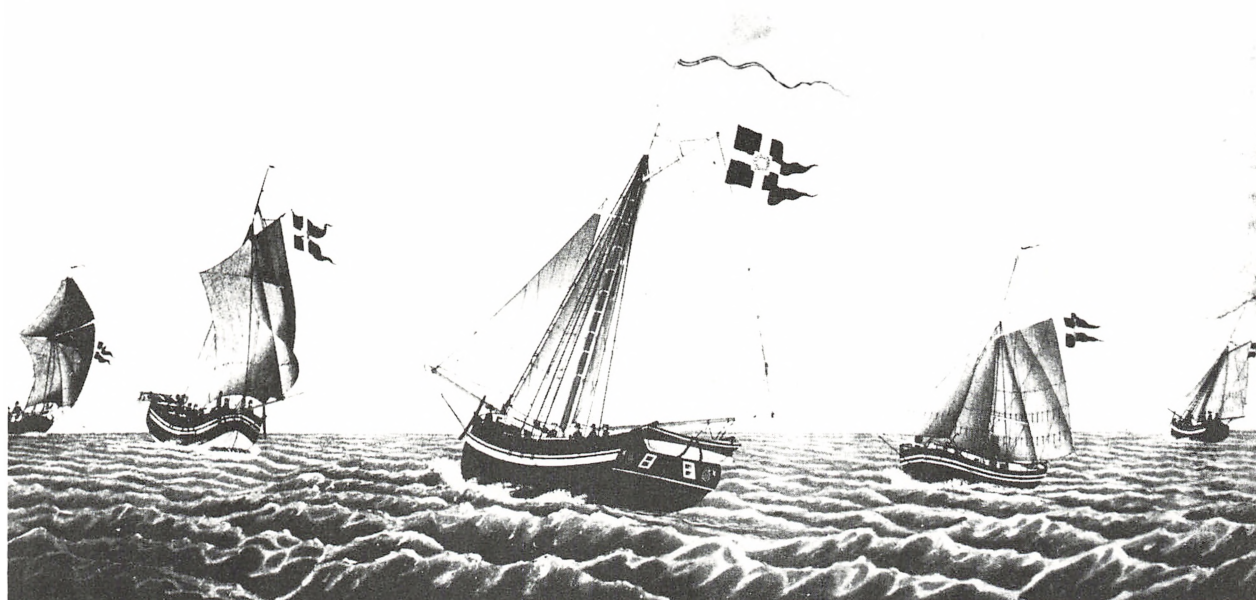
Kort efter gik Spanien i forbund med England, hvorefter hele »Dianas« besætning blev tilbageholdt som krigsfanger fra 1809 til 1811. Gerhard stak dog af i 14 måneder, men vendte tilbage til lejren, blot for at blive angrebet af pest.

I 1812 overførtes fangerne til England, og derfra kom de tilbage til Danmark. Gerhard havde da været væk i 5½ år.

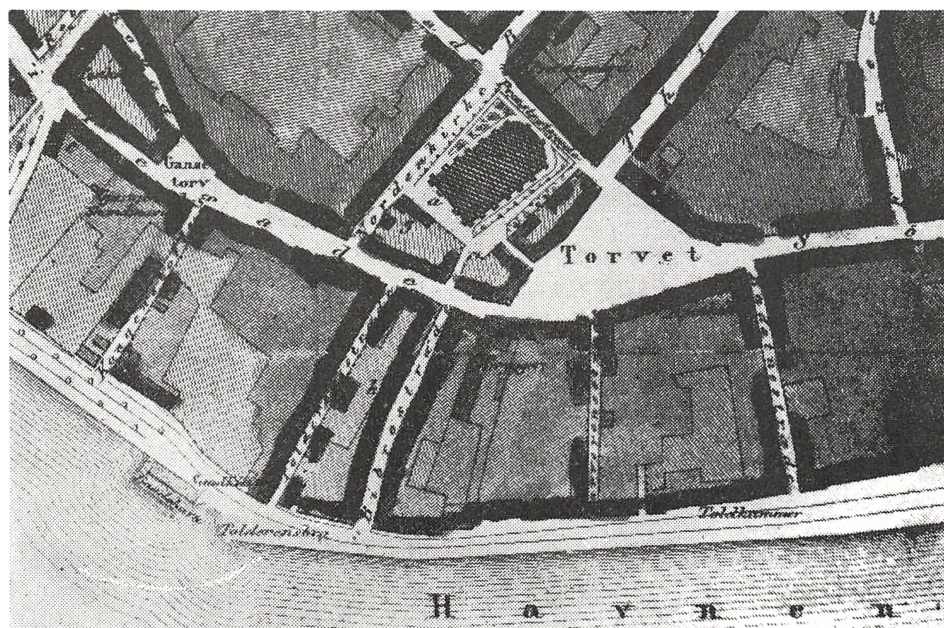
Han tog styrmandseksamen og blev så sendt med en skonnert på en kurerrejse til England. Krigen var imidlertid ikke slut: 3 svenske kanonbåde opbragte skonnerten, men slap den dog fri igen efter fire dage, da den førte parlamentærflag.

Efter krigen tog han sin afsked fra flåden - giftede sig, og begyndte igen at sejle med forskellige handelsskibe, men det ene rederi efter det andet gik fallit, fordi det nu var meget vanskelige tider kort efter statsbankerotten i 1813 og tabet af Norge i 1814. To alvorlige tilbageslag for søfarten.

Den civile skibsfart var altså for usikker, og Gerhard søgte derfor ind i Toldvæsenet. Han blev beskikket som toldbetjent i Nakskov i 1822, og fra 1827 gjorde han tjeneste på tre forskellige krydstoldjagter for til sidst at blive forflyttet til Munkebo ved Odense i 1830.«

Alle krydstoldjagterne samlet. Gerhard Sandberg nåede at gøre tjeneste på 3 af disse fartøjer.^{9 14}

Udsnit af Nakskov byplan 1860. Toldboden er angivet nederst til venstre.⁵

Fra tiden i Nakskov har vi hans rapporter, der giver et levende og præcist indtryk af hans arbejde. De er dog ret omfattende og derfor kun en enkelt fra hans tid i det nyoprettede krydstoldvæsen:

Rapport nr. 67 af 4/11 1830:

»Dags eftermiddag kl. 2½ efter at have antruffen og toldforseglet et fra Lybæk til Sakskøbing ankommet fartøj, hvormed vi ankrede i forening under Egholm Strand i Nakskov tolddistrikt, bemærkede jeg, Sandberg, at et lille fartøj kommende fra Bæltet ankrede op under Rågø, satte sin jolle ud, og uagtet ½ mil fra vor ankerplads, bemærkede jeg ydermere, at der førtes

varer fra dette fartøj i land. I forening med krydsskipperen og matrosen forlod vi krydsfartøjet med jollen efter at have sørget for dettes tilsyn og roede af alle kræfter op under Rågø, hvor det omhandlede passerede.

Ved ankomsten til øen, blev vi en vogn var ved strandbredden, hvorpå de i fuldt arbejde var i begreb med at pålæsse en del varer.

Da vi med jollen ej kunne flyde til strandbredden, sprang vi i vandet, da vi i land bemærkede en del ankere og en tilsyneladende uro imellem folkene, der under pålæsningen gav sig i fuldt trav at køre bort. – Uagtet vort anskrig om at holde i kongens navn var frugtesløs,

løb vi efter vognen, som vi i den våde tilstand ej kunne indhente. Ved at forfølge den, til den i nærheden beliggende gård, skønnede vi tydeligt, at en del mennesker samlede og borttog varer af vognen, hvormed de løb afsides hen.

På vognen blev tilbage to sække med kaffe samt ½ anker rom, som vi tililende forhindrede ved vor ankomst og straks praktiserede ned til strandbredden, hvor de øvrige varer var beliggende.

I forening med krydsskipperen begav vi os begge til samme gård igen, hvor vi antraf bådfører Albert Erichsen Kroemann af Marstal, som med båden »Den nye Prøve«, drægtig 1 ½ læst, vedgik at have ilandsmuglet de omhandlede varer. På vor opfordring at tilvejebringe de af vognen borttagne og i gården skjulte varer, vedblev bådføreren med eder at benægte, at ingensomhelst varer var indbragte i gården eller i dennes omliggende terræn.

Dernæst opfordrede vi gårdens ejerinde, Ole Christensens enke, Maren Pedersdatter af Rågå, til at opgive os, hvor de fra vognen borttagne varer var henlagte. Benægtende erklærede hun, at hun ingensomhelst varer af den natur havde i sin gård, men tilstod at hestene og vognen, der kørte varerne op fra strandbredden, var hende tilhørende tilligemed den ukonfirmerede dreng, der kørte med vognen.

Efter at have undersøgt gårdens lokaler så nøjagtigt som muligt, befandt vi i gårdens baggrund bag et tanggærde en hankekurv med adskillige smådele af spiserier, som bådfører A. Kromann vedstod at være af det ilandsmuglede. Skønt vi begge ved vor ed eenstemmigt vil bekræfte, at vognen havde fra strandbredden fuld oppakning af varer, således så vi med vished, at disse blev praktiserede af vognen som meldt, førend vi kunne nærme os den.

Henimod aften begav vi os i forening med bådfører A. E. Kromann til øens strandbred, og forblev han os der behjælpelig med at bringe om bord de i land smuglede: (Derefter en lang liste – først og fremmest brændevin og krydderier).

Da bådføreren ej kunne udrede mulkten, men derimod udbad sig at måtte sejle til Bandholm, hvor han for ulovlig opløsning erlagte 6 rigsdaler.

Krydsfartøjet Falster under Egholm Strand.

Sandberg, Krydstoldbetjent. Larsen, Krydsskipper.«

Til sidst et par tal for at anskueliggøre effektiviteten hos det nye krydstoldvæsen:

Gerhard Sandbergs periode i land i Nakskov medførte 65 anholdelser med et provenu på 185 rdl. 54 sk.

Som krydstolder var der kun 8 anholdelser, men de gav 182 rdl. 77 sk., så det kunne tyde på, at man var ved at finde frem til »de store fisk«.

Michaels farfar ved vi også en del om: ^{7 12}

Han hed ligeledes Gerhard Sandberg. Han var præst, født i Trondhjem 1742 og kom på initiativ af biskoppen i katedralskole som 12årig på betingelse af, at han skulle lære samernes sprog, så han engang kunne virke i missionsarbejdet i Nordnorge. Efter at være blevet præst i København rejste han til Lapmarken og virkede der som missionær for »Tanens og Laxefjords finner« ved Varanger, samtidig med at han fik skrevet en omfangsrig lærebog i kristendomskundskab på samisk. Senere var han forøvrigt med til at færdiggøre en stor ordbog over dansk-latin-samisk.

Alle tilgængelige kilder omtaler ham meget rosende – også i sine sidste år som præst i Os ved Bergen vandt han respekt, så han har givet været en stor personlighed, og sammenfattende må det siges, at de præster, der som Gerhard Sandberg aktivt engagerede sig i deres samtid, ikke kun prægede deres omgivelser på det åndelige plan, men også på en lang række praktisk kulturelle områder satte de deres spor.

Præsten Gerhard Sandbergs kone hed Inger Sekelcke. Hendes slægt er der skrevet en hel bog om, men vi vil nøjes med hovedtrækkene:¹³

Ingers farfar var norsk officer og oldefaderen dansk officer, men indvandret fra Tyskland, hvor hans familie kan følges tilbage til 1520 omkring byen Celle.

Denne linie er derfor et tydeligt eksempel på datidens »mobile« officerskorps, hvor man simpelthen søgte til de steder, hvor der var brug for ens ekspertise. Man må dog ikke sammenligne dem med tidligere tiders lejetropper, der var et helt anderledes barsk folkefærd.

Netop på denne tid omkring 1700, da oldefaderen Wilhelm Sekelcke kom til Danmark som »fyrværker« for senere at blive officer, var det uhyre almindeligt med tysk indvandrede officerer. Respekten for disse – eller snobberiet om man vil – var så udbredt, at danske officerer fortyskede deres navne for at forbedre deres advancementsmuligheder. Et eksempel herpå er den tidligere nævnte slægt Stürup, som stammede fra Sterup i Vendsyssel.

Men vi skal tilbage til Mikael Sekelcke Sandberg og Caroline Rasmussens søn Severin Sandberg.

Severin Sandberg, født 1861 i Ærøskøbing.

Han fik en uddannelse som bankassistent og blev ansat i Nationalbanken, tilsyneladende på vej mod faderens stabile og rolige tilværelse som lønmodtager, men så mødte han »lykken« i skikkelse af en rig enke – Jenny.

Jenny Fonnesbech, født Petersen. Hun havde altså giftet sig til navnet og tilhørende formue, for Fon-

Samers på vej til kirke.⁸

nesbech-familien hørte dengang til den københavnske handelsverdens overklasse. Denne formue var blandt andet investeret i en ejendom og en theforretning på Østergade, hvorefter Severin selvfølgelig forlod Nationalbanken og kastede sig ud i det private erhvervsliv, men så var navnet Sandberg ikke længere godt nok. Fønnesbech Sandberg blev brugt derefter.

Severin og Jenny skulle som alle i det bedre borgerskab have en ung pige i huset, og Kamma Andersen blev ansat.

Her mødes så Severin fra den lange linie og dens repræsentanter for alle de øverste lag i samfundet med arbejdersdatteren Kamma, der stammede fra de forarmede husmænd – med andre ord samfundets top og bund.

Mere herom senere.

Christian W. Segelcke – norsk officer.¹³

Kilder og Noter

Den lange linie:

- 1) Barfod, Immanuel: Den Falsterske Gejstlighed, Nyk.F., 1851.
- 2) Brenner, S. Otto: Nachkommen Gorms des Alten, Lyngby, 1978.
- 3) Hansen, Gregers: Købmændene i Sakskøbing og Maribo i 1700-årene (fra Fortid og Nutid 1972-74. Bind 25).
- 4) Hansen, Hans Ole: Danske Naturområder, Kbh., 1979.
- 5) Hansen, Marius: Tolder Sandbergs optegnelser. (Fra Lolland-Falsters hist. samf. årbog 1968).
- 6) Hauch-Fausbøll, Th.: Familien Stürup i Personalhistoriske Samlinger, bd. 1.
- 7) Lampe: Bergens Stifts biskopper og præster, Oslo 1895.
- 8) Lund, Troels: Dagligliv i Norden, Kbh. 1969.
- 9) Meesenburg, H.: Krydstoldvæsenet (Tidsskriftet Sjæklen nr. 15).
- 10) Monrad Møller, A.: Fra Galeoth til Galease, Esbjerg, 1981.
- 11) Møllerup og Meidell: Billeættens Historie, Kbh., 1893.
- 12) Norsk Biografisk Leksikon, Oslo, 1954.
- 13) Segelcke, C.: Slægten Segelcke, Oslo, 1928.
- 14) Svalgård, Robert: Krydstoldvæsenet, Esbjerg, 1983.
- 15) Thiset: Danmarks Adels Årbog, Kbh., 1881 ff.

Selvom »Den lange linie« ser imponerende ud med den ubrudte række fra Gorm den Gamle til i dag, så har den været både nem og hurtig at finde frem til.

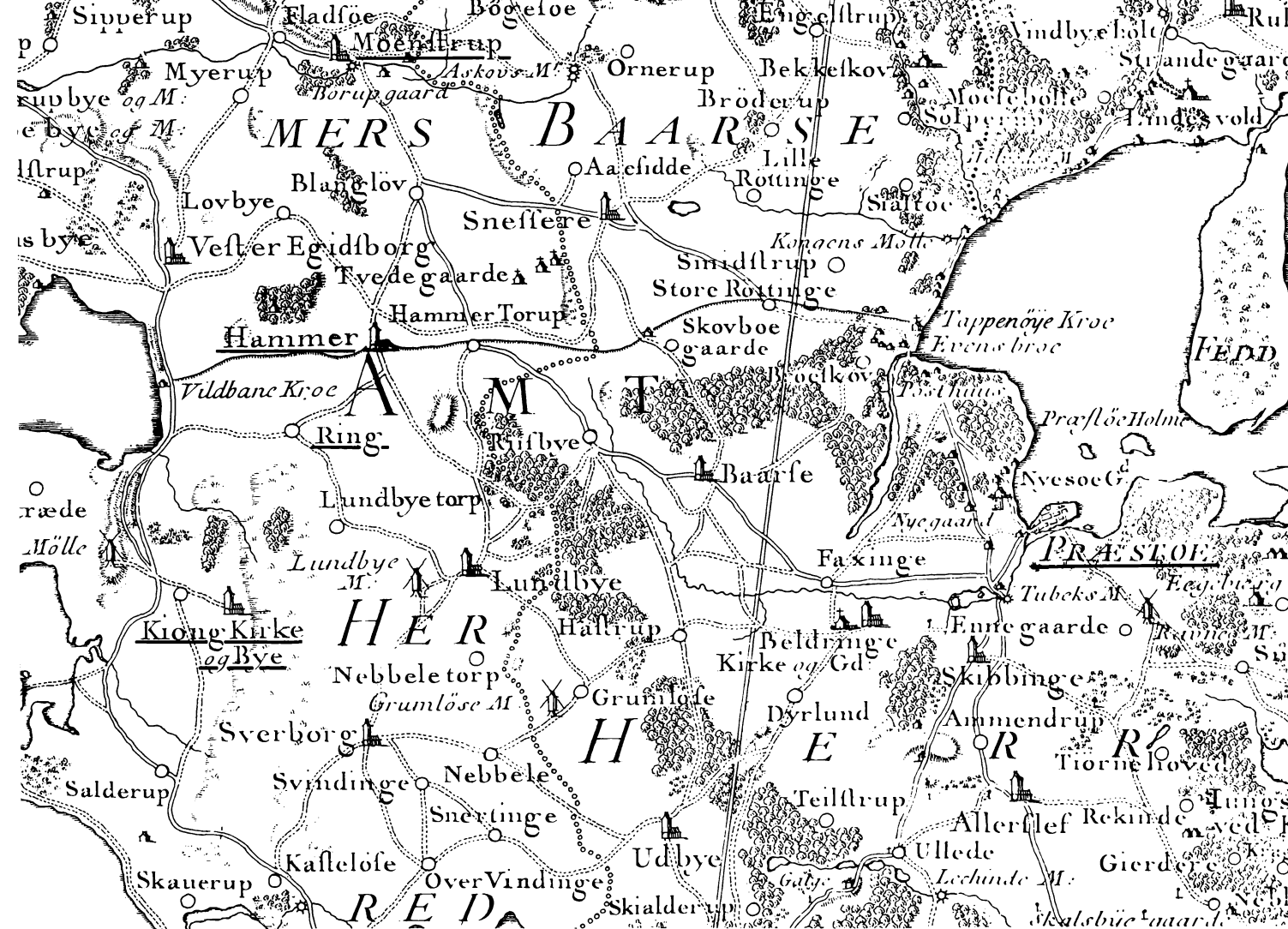
Da tip-2 generationens 32 navne var fundet, viste det sig, at de 30 var -sen navne, og de to resterende var toldereren Gerhard Sandberg og Kirstine Boye, som derefter blev undersøgt nærmere, og i begge tilfælde var der »gevinst«.

1) Kirstine Boyes mor hed Stürup, og denne slægt er grundigt beskrevet i en tidsskriftsartikel, hvori påpeges forbindelsen til adelsslægten Valkendorf. Herefter var resten næsten for nemt. Adelsslægterne er nemlig meget grundigt udforsket, og alle disse oplysninger er trykt i lettilgængelige kilder. Den nævnte tidsskriftsartikel blev fundet ved hjælp af et katalog fra Frederiksberg Kommunebibliotek.

Hvis man »jagter« Gorm den Gamle, skal der især gøres opmærksom på Brenners bog, idet der heri er en komplet fortegnelse med dansk oversættelse over samtlige efterkommere op til ca. 1500. På dette tidspunkt kender man ca. 850 personer, så hvis man via en adelsslægt er nået så langt tilbage, bør denne bog derfor undersøges, for de 850 må være blevet til mange 100 tusinde i dag.

2) Gerhard Sandberg: Både hans fars, men især moderens slægt Segelcke er grundigt beskrevet i trykte kilder. Jeg har dog ikke beskrevet den sidste nærmere, fordi jeg ikke er helt sikker på forbindelsen mellem guldsmeden Michael Segelcke og officeren Christian W. Segelcke.

Udover fra kilderne i litteraturlisten har jeg fået oplysninger fra både Toldmuseet samt det lokalhistoriske arkiv i Sakskøbing. Desuden skal fremhæves årbøgerne fra amternes historiske samfund og foreninger. Det er dog nok usædvanligt heldigt, når man som her kan finde en hel artikel om en af forfædrene (tolderen Gerhard Sandberg). Normalt kan de bidrage med generelle skildringer af en egn, et erhverv, nogle skikke og traditioner o.l., men det er også mere end nok til at berettigg, at man undersøger dem.

Husmændene

(Sydsjælland)

Jens Pedersen, husfæster, født 1802 i Hammer, gift 1831 med Karen Pedersdatter, født 1800 i Hammer.

Hvis man ser bort fra de stakler, der strejfede rundt på landevejene og i gaderne, var husmændene og arbejderne det afgjort nederste trin på samfundspyramiden. Arbejderklassen var dog endnu lille.

Før de store landboreformer havde husmændene også været ringe stillet, men de havde dog haft et sikkerhedsnet i form af græsningsrettigheder på fællesarealerne til at par køer og grise, som kunne afbøde de rene hungerskatastrofer.

Da Jens Pedersen voksede til, var reformerne afsluttet næsten overalt, og den ny tids husmand var blevet delt i 2 grupper alt efter, om han ejede jord eller ej. Det var hovedideen, at der ved udskiftningen skulle udskilles ligeså mange husmandspareceller, som der var gårde i byen, men det var bønderne, der i praksis fortede det store ord, når husmændene fik tildelt deres lodder, og det medførte, at de altfor tit fik nogle elendige sumphuller eller sandede og stenede jorder.

Endnu ringere stillet var naturligvis gruppen af jordløse husmænd, for eksempel Jens Pedersen. De var fuldstændig afhængige af den løn, de kunne tjene på godserne og hos bønderne, og det skulle nu vise sig, at den ny tids bonde var en ligeså benhård arbejdsgiver som fortidens godsejer. Husmændene kunne kun være

sikre på arbejde i høsttiden, og når der skulle tærskes, og lønnen havde de ikke megen indflydelse på. En major skrev i 1806: »At husmændene er så slet lønnede, at de året igennem næppe har nok for sig og sine ... De bliver alle ... uden undtagelse praktkere, thi den ene kan ej fortjene mere end den anden, og når kræfterne aftager, er bettelstaven deres løn eller, hvilket er det samme, sognets fattigkasse. En husmand i vore dage må have 2 mark i daglig penge og penges værdi foruden husly og brændsel, om han skal ernære kone og nogle børn«^{3 og 7}

Men på et punkt var husmændenes stilling virkelig blevet forbedret. Stavnsbåndets ophævelse havde husmændene større fordel af end bønderne, for husmændene kunne nu flytte til de steder, hvor der var de bedste arbejdsbetingelser, og Jens og Karen samlede deres stumper sammen og flyttede til Køng, for her var der sket noget nyt:¹

I nabobyerne Køng og Ring var der blevet bygget en helt fabriklignende virksomhed bestående af et væveri, spindeskoler og et heglari (klargøring af hør), og med en beskæftigelse af 53 vævere, 9 heglere, 14 spolere og 370 spindere ude i byen har denne fabrik sat et så afgørende præg på Køng by og dermed Jens' og Karens omgivelser, at det berettiger en nærmere beskrivelse (også fordi en fabrik af denne størrelse har været helt enestående i samtiden, idet industrikulturens stordrift først kom til Danmark sidst i 1800'tallet.

Fabrikken var oprindelig bygget ca. 1780 af stor-købmanden Niels Ryberg. Han havde nogle år før som fattigdirektør i København forsøgt at drive en fabriksvirksomhed med støtte fra fattigvæsenet, men da statskuddet bortfaldt, måtte han opgive.

Erfaringerne fra dette eksperiment brugte han så, da han købte Øbjerggård i Køng og derefter startede fabrikken. Denne gang lykkedes det at skabe en sund virksomhed, som efter 40 års drift blev overtaget af staten i 1820.

Jens og Karen var ikke ansat på denne fabrik, men de må til hverdag have haft omgang med adskillige af dens ansatte, for vi har en samtidig skildring, der direkte siger, at væverne ikke var isolerede fra de øvrige beboere i Køng:

»Hertil kommer, at de fleste af fabriksarbejderne i Køng er bosiddende familier i sognet. Værkstedet er ikke deres egentlige bolig, men kun stedet hvorfra de bringer fortjenesten til hjemmet, og stærkere bånd end de, som knytter dem til deres medarbejdere, slutter dem til flere af de andre sognebeboere. Lærlingene er tildels sognets egne børn, hvoraf mange, efter at have udlært, opslår deres væv i forældrenes huse. Det er heller ikke ualmindeligt at se gårdmændenes sønner imellem fabriksarbejderne. Lærlingene fra andre sogne er færre, mest fra Jylland og Møn og enkelte fra Fyn og Lolland. De fleste af dem vender senere tilbage til deres hjem, og i

læretiden står de under fabriksmesterens temmelig skarpe tilsyn. Fabrikens personale danner således ikke en modsætning til sognets øvrige beboere, men udgør snarere en integrerende del af samme«.

Udover selve fabriksarbejdet var der spindearbejdet, som blev gjort rundt omkring i de små hjem og endnu et citat:

»I trange åringer har Køng lærreds og drejlsfabrik været en tilflugt for mange af egnens indsidderfamilier og husfolk, for hvem konens eller døtrenes spinderok da må tilvejebringe et bidrag til familiens underholdning.

Mændene som ikke kunne spinde, måtte da gå til Køng med attest fra præsten, at de var pålidelige folk, for at hente hør eller blår eller for atter at bringe garnet did.«

Husmændene i Køng har altså haft rimelige muligheder for at skaffe sig en nogenlunde fast indkomst ved siden af det traditionelle arbejde for omegnens bønder, så deres levestandard har muligvis været lidt bedre end de fleste andre steder, og alligevel viser historikeren Margit Båds undersøgelser af skifteprotokollerne, at det mest almindelige møblement kun bestod af: 1 fyrebord med 3 stole, 1 eller undertiden 2 omhængssenge med dyner, puder og lagener, 1 fyrrekiste, meget ofte en pyramide (trekanthylde) og også ret tit et spejl samt nogle steder et ur. Desuden skiftende mængder af klæder og køkkentøj.

Og det var alt.

Nogle oplysninger om fabrikken kan måske have interesse for en nutidslæser:

- 1) Arbejdstiden var cirka 14 timer dagligt.
- 2) Både arbejderne og deres familier havde fri medicin og lægehjælp.
- 3) De fastlønnede fik udbetalt løn i sygdomsperioder.
- 4) Hospitalsophold er i mindst et tilfælde betalt af fabrikken.
- 5) Der udbetaltes begravelseshjælp.
- 6) Lønnen blev i 1834 nedsat med 25% og kom dermed ned på laveste dageløjløn.

I 1836 solgte staten fabrikken til private, og i 1852 blev hovedværkstederne flyttet til Vintersbølle ved Vordingborg. Det må have været en katastrofe for de jordløse husmænd. Nogle flyttede selvfølgelig med, men der må alligevel i Køng have været et stort overskud af arbejdskraft. Jens var dog heldig, for han havde nogle år før fået arbejde som skovfoged.

Det har været lykken for Jens og Karen, for de var nu ca. 50 år og derfor så gamle, at de ikke har haft det overskud, der skal til for at flytte og klare sig et nyt sted. Køng-egnens mindre heldige husmænd, der nu mistede deres arbejdsplads, har i sig gemt på frygten for fattig-huset, og netop fra Køng har vi bevaret en af landets få

autentiske fattighusskildringer, og den giver et rystende indtryk af disse opsamlingssteder for samfundets stakler – et mareridt og et skræmmebillede for de husmænd, der ikke kunne klare sig.²

Jens og Karen fik datteren Kirsten Pedersen – altså med det samme efternavn som faderen. En ny navneskik var ved at slå igennem. Hidtil havde det i den danske almue været tradition, at børnene blev opkaldt efter faderens fornavn (= et patronym), drengene med et -sen efter fornavnet, pigerne med et -datter efter.

Ny lovgivning i 1800-tallet påbød imidlertid et fast slægtsnavn (oftest faderens efternavn), men bestemmelserne var så uklare, at de langt fra altid blev efterlevet, og det er derfor umuligt at give faste retningslinier for, hvornår ændringerne slog igennem. Forvirringen er total på dette område.

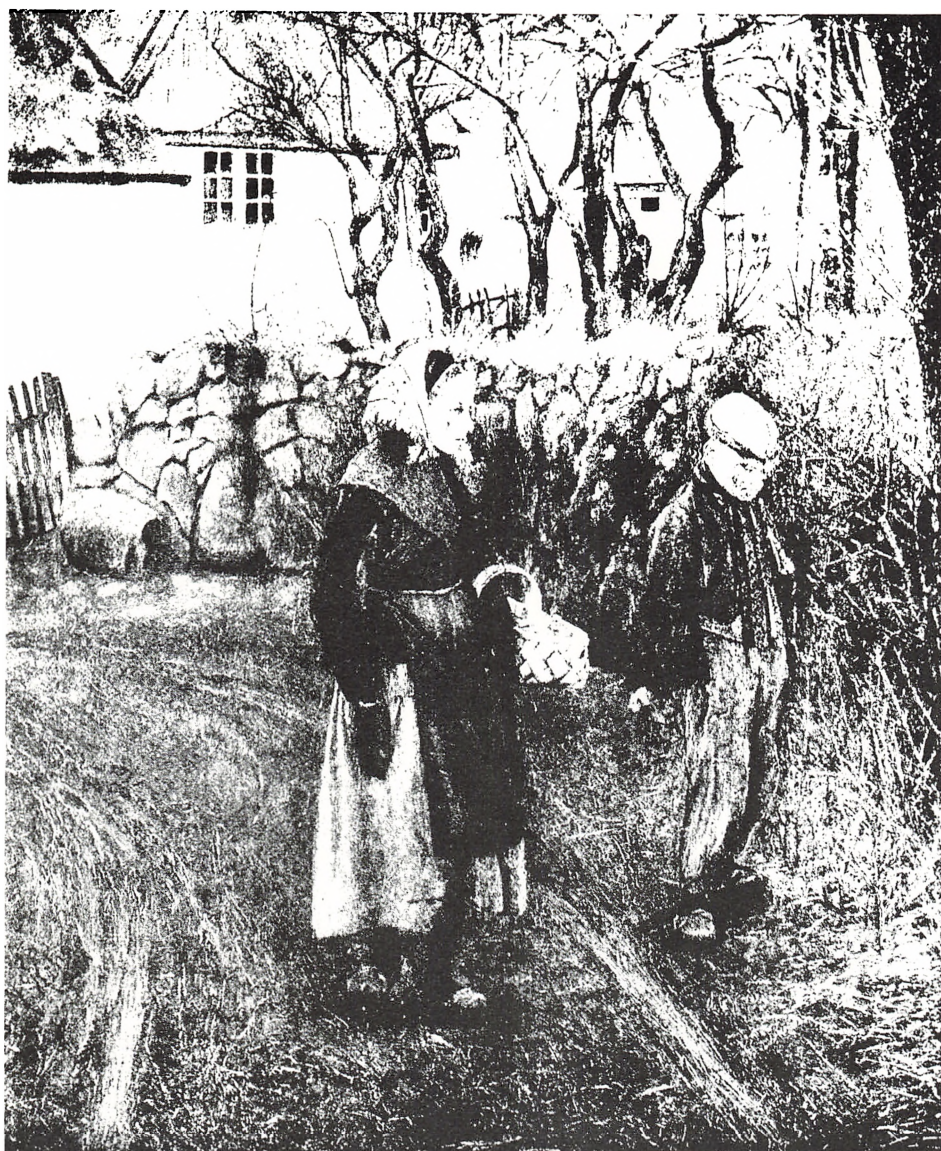
Det eneste sikre, der kan siges, er, at en række udmærkede kaldenavne forsvandt for at blive erstattede af -sen navnene. Disse nu forsvundne kaldenavne blev brugt i den daglige omgang i de små samfund, men de er desværre sjældent nævnt i de officielle papirer.

Kirsten Pedersen, født 1833 i Køng, gift 1856 med Søren Andersen, født 1824 i Fensmark.

Sørens far var indsider, så de kom begge fra yderst fattige kår.

Ifølge familieoverleveringen var en af dem i slægt med maleren Laurits Andersen, kendt under navnet L. A. Ring, men undersøgelser har endnu ikke kunnet bekræfte dette. Det er dog også af underordnet betydning, for det væsentlige er, at L. A. Ring er født og opvokset i landsbyen Ring, der er naboby til Køng, og at han har malet en meget stor del af sine malerier på denne egn, samt at hans yndlingsmotive netop var fra husmandsmiljøet. Hans malerier kan derfor bedre end mange ord beskrive disse mennesker og deres livsbetingelser.⁴

Det skal dog understreges, at husmændene sidst i 1800'tallet, hvor Ring malede, havde fået bedre vilkår end i begyndelsen af århundredet. Kirsten og Søren er altså vokset op under endnu dårligere forhold, end de følgende billeder viser.

»Tiggerbørn udenfor en bondegård«.⁴

Det var børnenes lod, når det kneb derhjemme, at gå tiggergang fra den ene gård til den anden.

Og de blev ydmyget disse børn. Man behøver ikke at bruge megen fantasi for at forestille sig, hvad bøndernes børn råbte efter dem, og hvad de blev udsat for den næste dag i skolen.

En nedværdigende start på et surt liv.

Arbejdet.⁴

Lidt ekstra kunne tjenes som kræmmer eller ved at lime papirposer.⁴

Husene var dårligt og spinkelt byggede, og der var ikke penge til at vedligeholde dem.

»...alt var ligesom på den udannede jord, øde og tomt, hvor ravende ruiner med dræbende fald, hvor ihjelsultede husdyrs udspillede huder gav folkene en stinkende beskyttelse imod den nedstrømmende regn« (Junge).

Træt.⁴

Slidt op.

Alle billederne undtaget ét er malet af L. A. Ring. Undtagelsen er side 60 øverst: »Udslidt«, der er malet af Brendekilde.

Disse billeder kan være et eksempel på, at også malerkunsten kan bruges af slægtsforskere. I næsten alle egne af landet har der været mere eller mindre kendte kunstnere, som har afbildet deres egn og deres samtid, men der skal sikkert improviseres for at finde frem til dem. De lokale museer og arkiver bør dog prøves.

Søren Andersen og Kirsten Pedersen fik en søn:

Anders Peter Andersen, arbejder, født 1859 i Vordingborg gift med Christiane Olsen, født 1859 i Benløse.

Christiane var også af husmandsslægt, idet både faderen og begge bedstefædre står opført som indsiddere eller jordløse husmænd, så denne del af slægten er nok den, der har levet tættest på det absolutte eksistensminimum.

Christianes forældre fik dog råd til at lade sig fotografere, da de blev gamle: →

Ole Jensens mor døde som fattiglem i 1860, og hun var dermed den anden af slægten, der måtte tage til takke med samfundets sparsomme nådsensbrød. (Den første var Sorø-vægterens enke fra håndværkerlinien).

Christiane og Anders flyttede til København, hvor han det meste af sin tid var lagerarbejder i et smørfirma.

Han kan stå som eksemplet på den ny tids arbejder, for det var faktisk uhyre almindeligt, at disse første-generationsarbejdere i København kom fra landbrugets overskud af husmandssønner.

Der er ingen sikre oplysninger om, hvordan Anders og Christine forholdt sig til tidens voldsomme arbejdskampe, til de voksende fagforeninger o.l. men nogle detaljer kunne tyde på, at Anders ikke var på datidens barrikader.

De fik blandt andet datteren Kamma, som blev ansat i huset hos en thegrosserer. Det vender vi tilbage til.

Ole Jensen, husmand, født 1813 i Benløse og Kristine Rasmussen, født 1818 i Mogenstrup.

Christiane Olsen og Anders Peter Andersen.

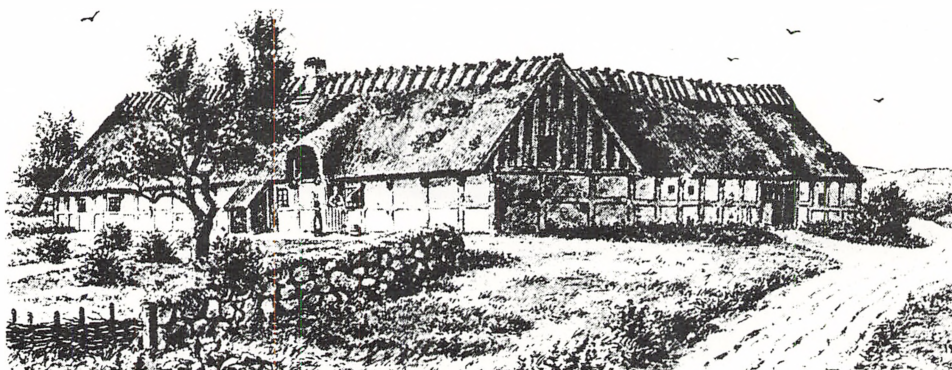

Kilder og noter

Husmændene:

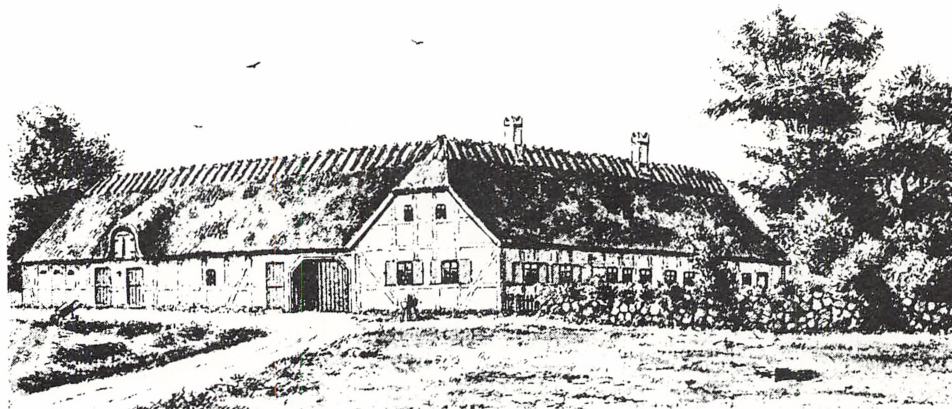
- 1) Baad-Jensen, Margit: Køng fabrik. Fra årbog for historisk samfund for Præstø Amt 1975.
- 2) Christmas-Møller, I.: På fattighuset, Kbh., 1978.
- 3) Hansen, Sv. Åge: Dansk socialhistorie, bd. 4, Kbh., 1979.
- 4) Hertz, Peter: Maleren L. A. Ring, Kbh., 1934.
- 5) Mørch, Søren: Den ny danmarkshistorie, Kbh. 1982.
- 6) Skrubbeltrang, F.: Det danske landbosamfund 1500-1800, Kbh., 1978.
- 7) Skrubbeltrang, F.: Husmand og inderste, Kbh., 1974.

Arkiverne i Næstved og Ringsted har bidraget med opsøgende arbejde.

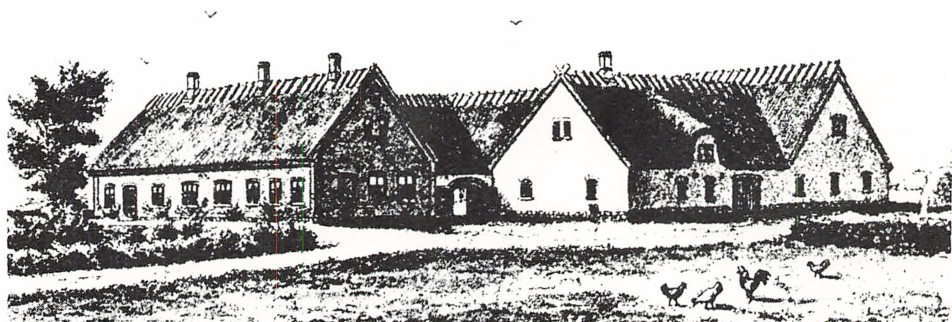

Gårdbygningernes udvikling i 2 landsbyer ca. 5 km SV for Tersløse.³

1770

1849

1882

Tersløse-linien (Vestsjælland)

Gårdejer Rasmus Nielsen født 1831 i Tersløse.

Vi mangler et billede af hans kone, og selve billedet af Rasmus er usikkert. Det er som næsten alle de øvrige personbilleder i bogen indsamlet hos familien, men oplysningen stammer fra en nu afdød person, som aldrig kan have set Rasmus Nielsen i live, så indtil videre må der sættes et spørgsmålstegn.

Her er det ikke nødvendigt med noget kort, for siden midt i 1700-tallet har alle været bønder i Tersløse sogn nordvest for Sorø, og det ville derfor være naturligt at beskrive denne landsby og denne egn, men Dianalund kommune er en af de få, der endnu ikke har oprettet et lokalhistorisk arkiv, og en gennemsøgning af lokalbibliografier viste intet af interesse.

Dette forhold, at en hel slægt tilsyneladende konstant bliver boende på samme egn, er uhyre almindeligt, og mange slægtsforskere har erfaret det samme. Så er det blot ekstra ærgeligt, når det viser sig umuligt at skaffe stof fra et sådant område.

Det eneste, der fortjener at nævnes, er den lokale godsejer på Tersløsegård. Midt i 1700-tallet var det ingen ringere end Ludvig Holberg, og han forsøgte sig faktisk med nogle driftsmæssige forbedringer på godset, men for bøndernes efterkommere ville det unægtelig have størst interesse at få opklaret, om forbillederne for Jeppe på Bjerget og Nille gik rundt i Tersløse !

En lokal tradition påstår nemlig, at »Bjerget« skulle være Munke Bjergby, og det ville selvfølgelig kunne bruges i de interne familiedrillerier, hvis der kunne påvises en forbindelse. Ligeledes skulle Jakob Skomagers smugkro være den daværende Stodderklemme Kro, hvor en af anerne rent faktisk er født i 1775, men begge teorier faldt til jorden, da det viste sig, at Holberg først købte Tersløsegård, efter at han havde skrevet Jeppe på Bjerget.^{1 og 4}

Disse fejlslagne fantasterier bliver nævnt, fordi de i et glimt afslører, at der også kan være en risiko ved at kombinere slægtsforskning med lokalhistorie. Man kan meget nemt havne i de rene gætterier, hvis man ikke lægger bånd på sig selv. Kravet må være, at man i sin fremstilling skelner skarpt mellem, hvad man helt sikkert ved fra kilderne, og hvad man formoder og hvorfor.

Sonnen Niels Peter Rasmussen blev gift med Hansine Hansen fra »Korte linie«.

Tersløse Kirke, der har været brugt af hele Tersløselinien fra vugge til grav.

Tegningen er en xylografi og afbilder en høstgudstjeneste fra 1883.³

Kilder og noter

Terløse-linien og Korte linie:

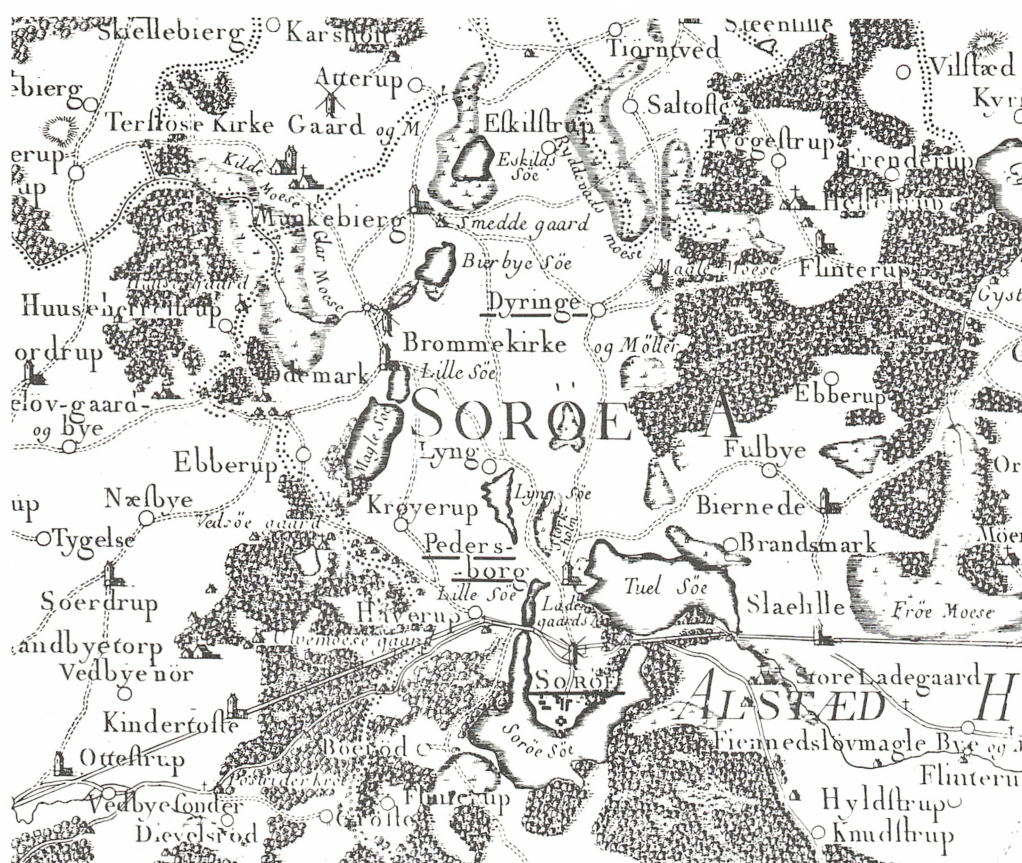
- 1) Christensen, J. V.: Tider og skikkelser bd. 7 og 8, Ringsted, 1925, 1931.
- 2) Johansen, Broby: Skolen i kunsten, Århus, 1974.
- 3) Knudsen, Gunnar: Dansk bondeliv, Kbh., 1975.
- 4) Petersen, Carl: Holberg i Sorø-egnen, Kbh., 1924.
- 5) Rønne, Karl: Fra en landsby og dens skole, Døjringe by. Fra årbog for hist. samf. Sorø Amt, 1969.

For begge linierne gælder det, at det har været vanskeligt at finde egnet lokalhistorisk stof.

Der findes dog en lang og grundig skildring af forholdene i landsbyerne Vedbysønder og Vedbynørre mellem Sorø og Slagelse i 1770'erne, men den drejer sig næsten kun om rent landbrugsfaglige oplysninger, og jeg har derfor skønnet, at den ikke havde almen interesse.

Disse linier kan derfor være en opfordring til Kulturelt Udvalg i Dianalund kommune og ligestillede kommuner om at få oprettet et lokalhistorisk arkiv.

Der er behov for det, og det er billigt.

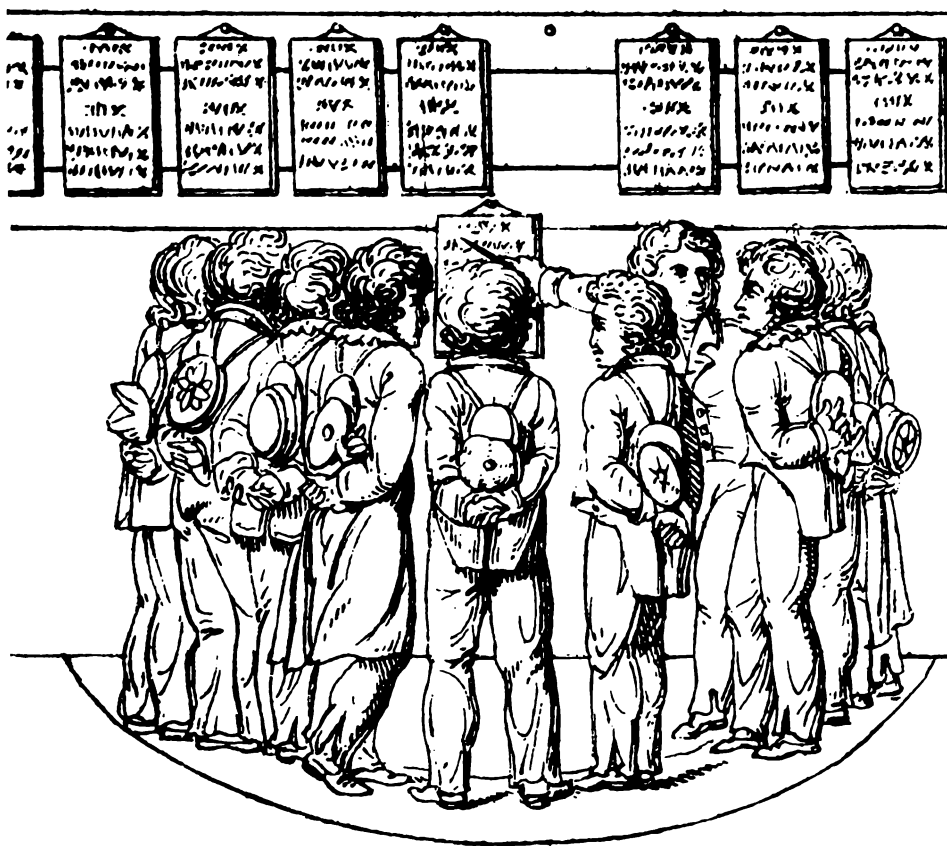

Den korte linie (Vestsjælland)

Gårdejer Hans Olsen, født 1822 i Pedersborg, gift 1845 med Kirsten Andersdatter, født 1823 i Dejringe

Benævnelsen »Den korte linie« er brugt, fordi disse to kun er tipoldeforældre, mens alle de andre linier i bogen er ført tilbage til mindst tip-3-oldeforældrene.

Denne linie er dog i virkeligheden også ført til tip-3-generationen, men de sidste 2 led, der altså ikke er nævnt, er fundet ved hjælp af opslag i lægdsruller, og som det vil fremgå af et senere afsnit, vil jeg blandt andet påvise med denne bog, at disse mere specielle arkivalier kan undgås. Det vil derfor være mest hæderligt overfor læseren at vedgå, at man med denne holdning i visse tilfælde bliver stoppet.

Det er da en temperamentssag, om man vil bruge sin disponible tid på de mere specielle arkivalier, eller om man vil bruge tiden på at skaffe oplysninger om de kendte aner – og det sidste er mest spændende !

Kirsten Andersdatter for eksempel:⁵

Hun er født 1823 i Dejringe nord for Sorø og konfirmeret 1836 samme sted. I denne periode ved man helt sikkert, at Dejringe skole har brugt den såkaldte »indbyrdes undervisning«, som er et afskrækkende eksempel på, hvordan systematik og sparefilosofi kan få ødelagt et skolevæsen.

Metoden blev begunstiget af Frederik VI, som elskede dens militære arbejdsformer, og desuden ventede han store besparelser af den, idet en lærer kunne undervise 100 børn samtidigt, så »ved dens hjælp tør vi håbe, at uvidenheden, der nedværdiger mennesket, vil forsvinde«.

Kort sagt gik metoden ud på, at børnene blev inddelt i tre hold: Læseskolen, skriveskolen og regneskolen. De tre dygtigste elever blev forsynet med et »bihjælper-skilt« af blik og sat i spidsen for hver sit hold, der var opstillet foran nogle ophængte tavler på væggen (se ill.). Her terpede man så stoffet i fællesskab, indtil læreren gav et fløjtesignal, hvorefter man vandrede videre til næste sæt tavler osv.

En samtidig skildring:²

»Efter bøn og et par salmevers stillede børnene sig op i nummerorden langs væggene, de råbes op, og det efterses, om de er vaskede. Der »formeres læseskole«. Mentoren, en af de ældste og pålideligste elever, hænger læsetabellerne op på søm i væggene. »Tabelklasserne« og »bogklassen« ordnes foran lærerens kateder. Bag hver bihjælper står der elever, han skal vejlede. Læreren fløjter, og eleverne marcherer rundt i skolestuen. Hver bihjælper med følge gør holdt foran den tabel, som skal studeres. Et nyt stød i fløjten og straks derpå høres en larm, som når en flok strandskader flyver hen over vore hoveder. De læser i kor.«

Metoden har været brugt mange steder uden held, og i Dejringe er Kirsten Andersdatter tilsyneladende blevet plaget af denne militærpædagogik. Det er heller ikke behageligt at tænke på, at grundelementerne i »den indbyrdes undervisning« er de samme som i nutidens og fremtidens programmerede EDB-undervisning. Tavlerne er blot blevet erstattet af skærme.

Kirsten blev senere gift med Hans Olsen, og de klarede sig godt. De kom begge fra små kår, men fik sparet op til en mindre gård i Slaglille og senere en større i Tersløse, hvor der var råd til 3 tjenestefolk.

Hans Olsen.

Kirsten Andersdatter.

Et billede af Hans Olsen viser, at han må have været med i krigen 1848-50, men det har ikke været muligt at skaffe flere oplysninger om, hvad han egentlig lavede i denne krig.

Hans og Kirsten fik 7 børn. Den yngste datter emigrerede til mormonstaten Utah i USA, og da Kirsten blev gammel, rejste hun derover for at besøge denne datter, men Kirsten kunne ikke klare strabadserne. Hun døde i Utah.

Det er datteren Hansine Hansen vi følger videre. Hun blev gift med Niels Peter Rasmussen fra Tersløselinien.

Hans Olsen med medaljer, der viser, at han må have været med i tre-årskrigen.

Linierne mødes

Vi har nu fulgt 8 linier og set på deres baggrund – deres erhverv og deres geografiske oprindelse.

Derefter samles så trådene:

Håndværkernes Viggo bliver gift med fynboernes Kristine.

Tollerupliniens Oluf møder jydernes Boldina.

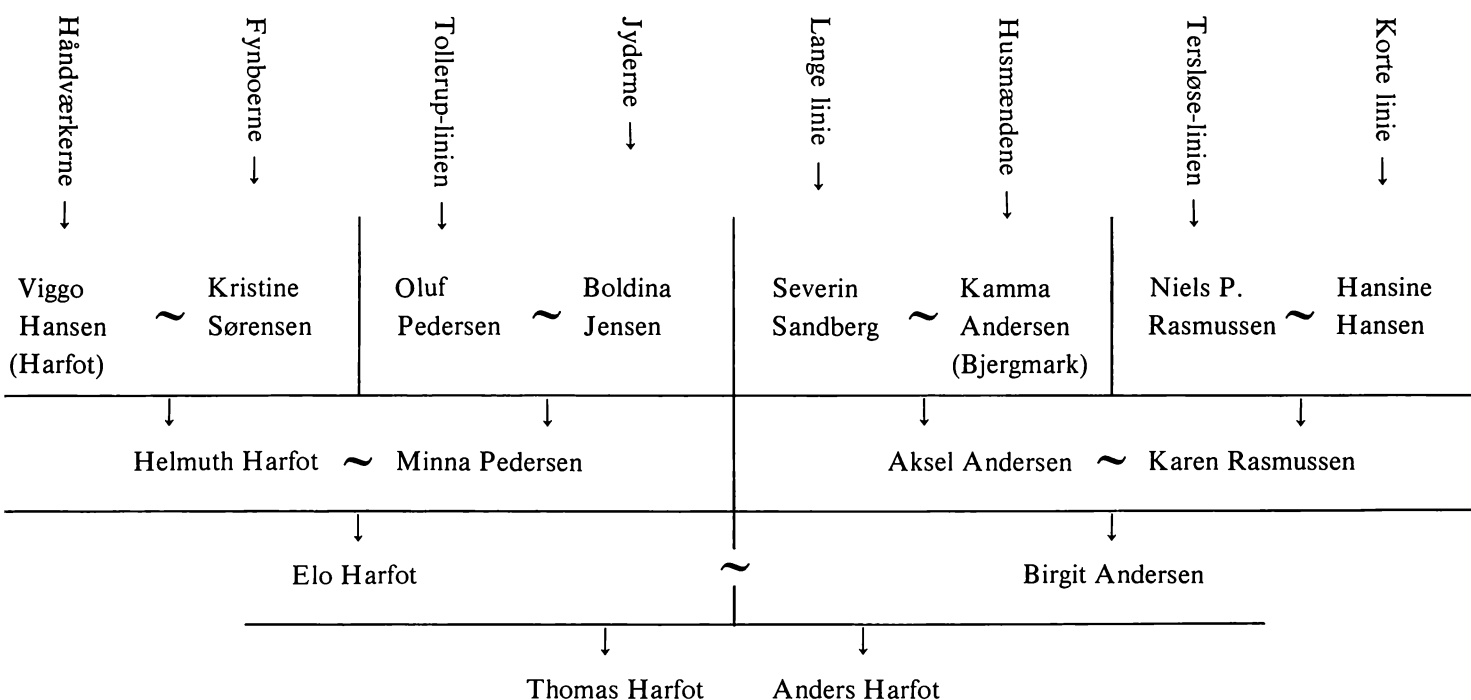

»Den lange linies« Severin forfører husmændenes Kamma

og endelig forenes Niels Peter fra Tersløse med Hansine fra »Korte linie«.

En oversigt over de yngste generationer

Disse yngste generationer vil ikke blive beskrevet, da det vil falde uden for bogens hovedide med at påvise lokalhistoriens muligheder.

I næsten alle familier vil man kunne dække disse sidste 100 år ved hjælp af oplysninger fra nulevende.

Severins møde med Kamma skal dog nævnes, fordi det giver anledning til nogle kildekritiske overvejelser, som mange slægtsforskere må gøre sig.

Resultatet af dette møde mellem overklasse og tyende har læseren sikkert forudset: Kamma blev gravid.

Konflikten var altså klassisk. Severin har været bange – og Kamma fortvivlet.

Efter beretningerne at dømme klaredes problemet ved, at Kamma blev sendt til Berlin for at føde barnet. Hun må have fået nogle penge med til at klare den første tid, og til gengæld sikrede Severin sig ved denne ordning, at hans navn ikke blev opført på nogen dåbsattest.

Kamma var derefter i huset i Berlin i et par år og vendte så tilbage til København, hvor sønnen Axel blev anbragt på et børnehjem.

Et par år efter skiftede hun sammen med sine forældre og søskende navnet Andersen ud og erstattede det med Bjergmark, men Axel blev ved med at hedde Andersen.

Som nævnt er der ingen dåbsattest og derfor heller ingen kirkebogsindførelse, der bekræfter Severins faderskab.

Oplysningen stammer fra Kamma selv. Hun har på tre forskellige tidspunkter i sit liv til tre helt af hinanden uafhængige personer fortalt det samme, og hun har ikke haft nogle økonomiske interesser i at opgive et falsk navn, da Severin døde allerede i 1917. Desuden har hun opgivet detaljer i form af navne og datoer, der har kunnet kontrolleres.

Det er med andre ord spørgsmålet, om man vil tro på en moders udsagn om en barne-fader, men nøgternt set hviler alle autoriserede dåbsattester jo også kun på mødrenes udsagn om, hvem der er barnefader. Hvis man derfor vælger ikke at stole på en moders udsagn og fører denne tankegang ud i sin yderste konsekvens, vil al slægtsforskning blive reduceret til den rene mødre linie, hvilket må siges at være en absurd tanke.

Konklusionen må derfor være, at en mors mundtlige eller skriftlige udsagn må accepteres som sandt, hvis ellers den pågældende ikke har nogen interesse i at tale usandt.

Disse overvejelser er nævnt, fordi der i mange familier findes beretninger om, at en af de kvindelige aner i en mere eller mindre fjern fortid er blevet gravide

med enten grever, baroner eller konger, men hvis ikke disse beretninger helt sikkert stammer fra pigen selv, må de afvises som landsbysladder.

For eksempel har vi i et andet sted i familien en fortælling om en bonde pige, som blev gravid med en greve, der så skulle have sørget for at få pigen godt gift, men fortællingen har vandret mundtligt gennem 3 led og kommer ikke fra pigen selv og må derfor afvises. Kammas udsagn derimod stammer fra hende selv.

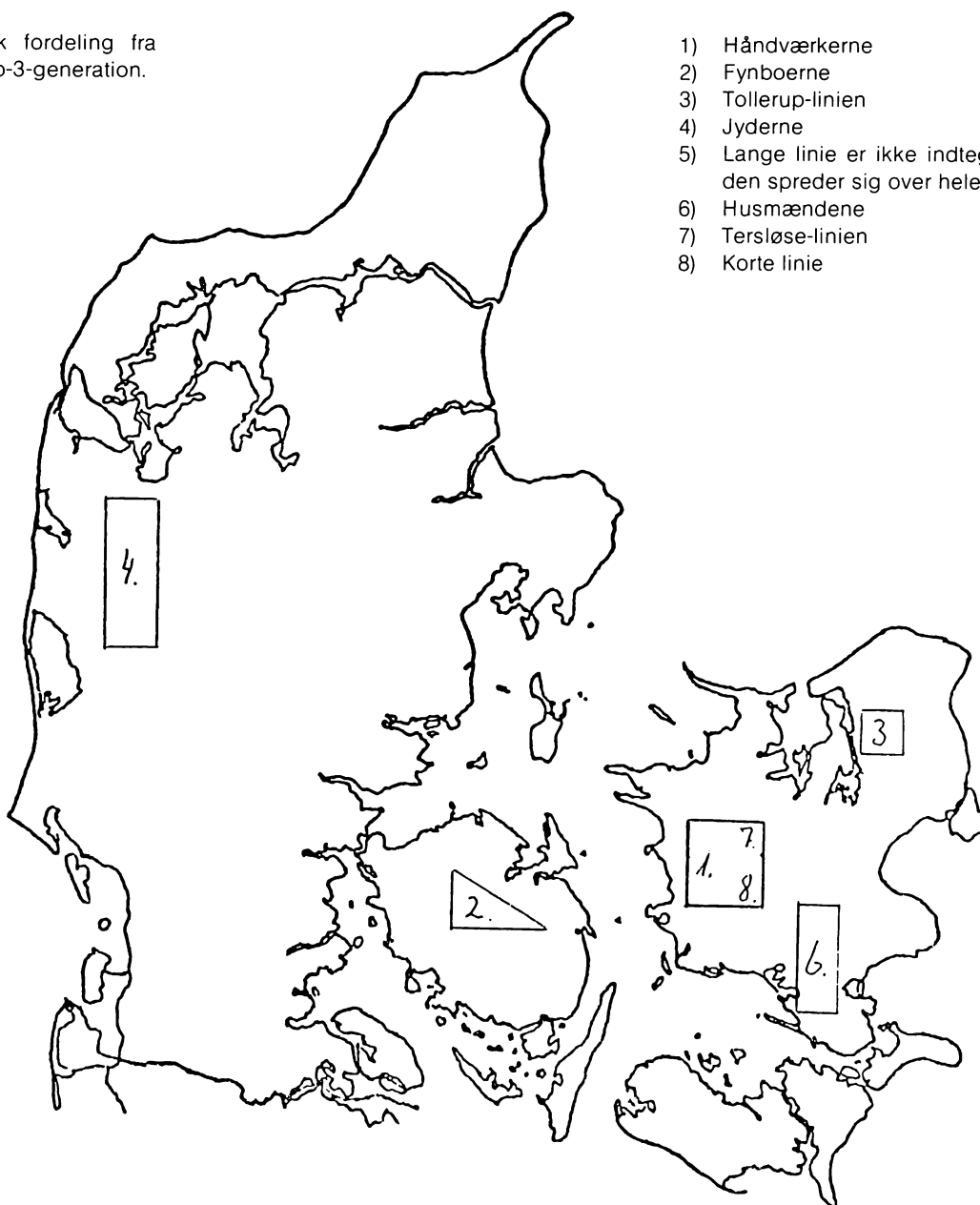
Billedet af Severin Sandberg skal også omtales nærmere:

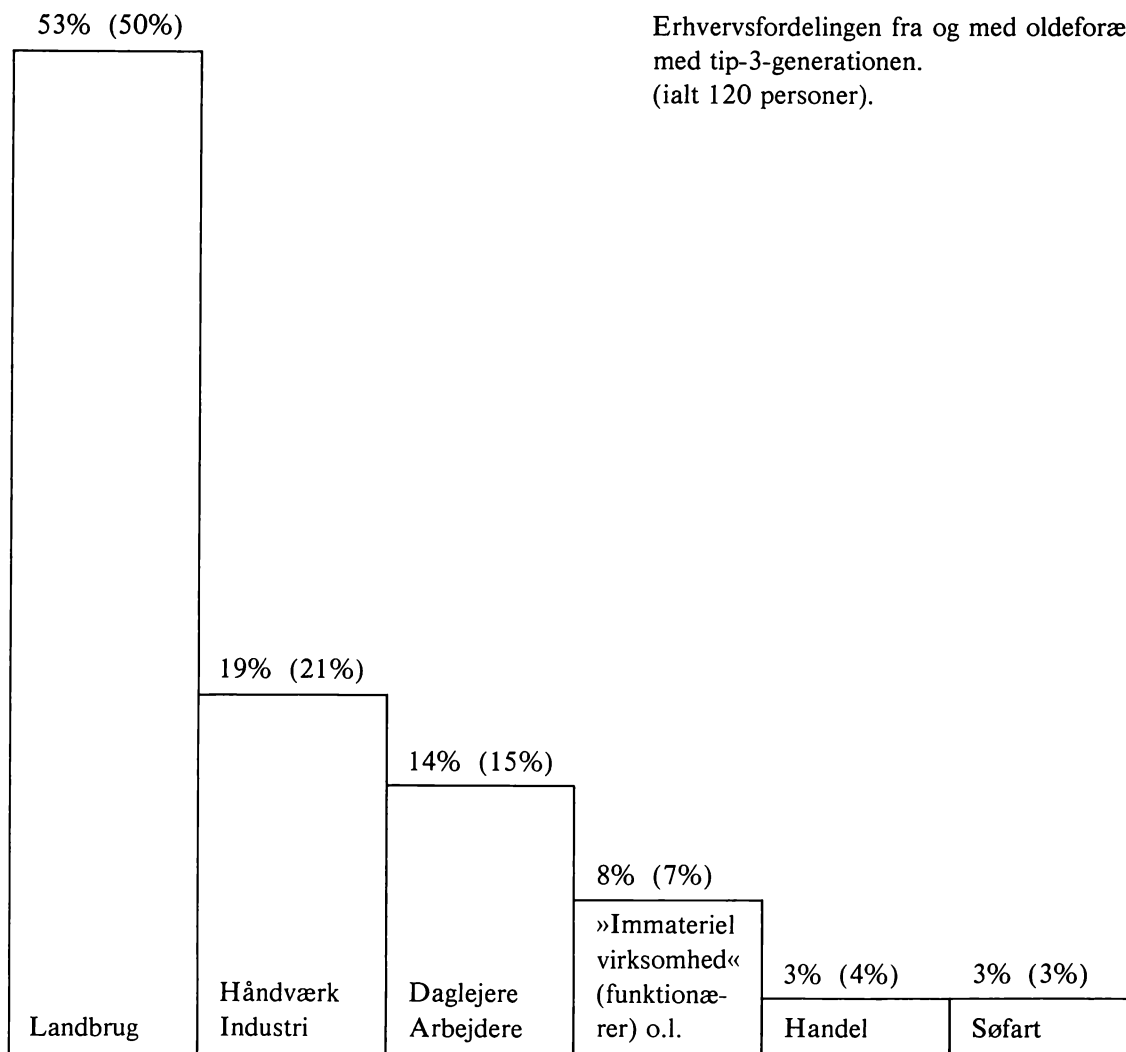
Når man normalt indsamler billeder, foregår det selvfølgelig hos familien, men i dette tilfælde havde der

aldrig været kontakt mellem Severins legitime efterkommere og Aksel Andersens efterkommere, og jeg skrev derfor et brev til alle i KTAS-telefonbog med navnet Fønnesbech-Sandberg for at spørge om oplysninger. Jeg fik en del at vide, bl.a. at Severin havde været ansat i Nationalbanken. Et barnebarn af Axel henvendte sig derefter i banken, og besværet gav bonus, for de havde faktisk et billede. Konklusionen er altså, at man ved at kontakte fjerne grene af slægten kan få nye og værdifulde oplysninger.

Desuden råder Kgl. Bibliotek over en stor billedsamling.

Geografisk fordeling fra og med tip-3-generation.

Tallene i parentes er de tilsvarende tal for hele landet for de erhvervsaktive (hustruerne er medregnet i ægte-mændenes erhverv).

Disse tal er gennemsnitstal for folketællingerne 1834, 1840, 1845, 1855, 1860.

»Slægtens« 19% for håndværk og industri omfatter: 3 smede, 3 skræddere, 2 vævere, 2 slagtere, 1 pianofabrikant (+ deres hustruer).

»Slægtens« 8% »immateriel virksomhed«: 1 præst, 1 læge, 1 tolder, 1 pedel, 1 vægter (+ hustruer).

»Slægtens« 3% for handel: 1 grosserer, 1 kroejer. (+ hustruer).

»Slægtens« 3% for søfart: 1 skipper, 1 styrmand (+ hustruer).

Ialt har 4 mænd skiftet erhverv, men medregnet er kun erhvervet på det tidspunkt, da barnet i anerækken blev født.

Søjlediagrammet bekræfter meget tydeligt påstanden i bogens indledning, at denne slægt er så typisk dansk, som den næsten kan blive. Der er derfor en meget stor sandsynlighed for, at næsten alle danskere vil kunne beskrive deres slægt på samme måde, som det er gjort i denne bog, idet slægten ikke er specielt udvalgt.

Slægtsforskerens arbejdsmetoder

Hjælpebidlerne er mangfoldige, men langt de fleste er så vanskeligt tilgængelige, at det tilrådes begynderen at nøjes med 2 typer arkivalier, nemlig kirkebøger og folketællingslister.

At mere avancerede hjælpebidler faktisk kan undværes underbygges af, at disse arkivalier overhovedet ikke har været brugt ved udarbejdelsen af denne bog, idet jeg har villet påvise, at man kan lave slægtsforskning ved hjælp af de enkle midler:

Kirkebøger

Folketællingslister

Kommunebiblioteker

Lokalhistoriske Arkiver

Derved bliver man mindre afhængig af de store centrale arkiver, og folk, der bor langt fra København, Odense, Viborg og Åbenrå, får derfor bedre muligheder for at beskæftige sig med slægtsforskning.

Det falder dog uden for denne bogs rammer at gøre nærmere rede for kirkebøger og folketællinger, og begynderen må derfor søge vejledning i en af følgende bøger:

Hans Worsøe: Slægtsforskning – en vejledning (1982) Kbh.

Anna Alstrøm: Lær slægtsforskning (1970) Kbh.

Fabritius og Hatt: Håndbog i slægtsforskning (1963) Kbh.

Inden man går i gang, bør man gøre sig nogle tanker om, hvad man har som mål, og hvordan man vil arbejde. Der har nemlig i mange år stået en noget hengemt aura over slægtsforskeren. Mange har i sig et billede af en skægget olding, der i en dunkel arkivkælder læser i nogle støvede protokoller ved et lys, der både bogstaveligt og i overført betydning er for lille.

Sådan behøver det ikke at være.

Det første – og måske vigtigste – af en slægtsforskers arbejde har intet at gøre med arkiver. Tværtimod består det i at opsøge noget levende, nemlig de ældre familiedlemmer. Alle brugbare oplysninger skal nedskrives. Sagt lidt kynisk er sagen jo den, at de gamle dør, men arkiverne bliver liggende, og mange af de oplysninger, som de gamle kan huske, er af en sådan art, at de aldrig vil kunne skaffes siden. Hvis man vurderer en slægtsforskers arbejde i et længere perspektiv, er det derfor denne indsamlingsfase hos familien, der vil få størst betydning og dermed blive påskønnet af senere generationer. Selv en hel hær af professionelle slægtsforskere vil ikke om 50 år kunne skaffe de oplysninger, som vi i dag kan hente hos vores gamle familiemedlemmer.

Når det er sagt, skal det dog understreges, at man bør være omhyggelig og kritisk med at vurdere sine kilder.

Ligeså vigtigt er det, at man noterer kilderne til sine oplysninger. Så kan eftertiden selv vurdere sandhedsværdien, hvis nye aspekter skulle dukke frem.

Samtidig med disse familiekontakter kan man indsamle forskelligt materiale, f. eks. karakterbøger, eksamensbeviser, skudsmålsbøger, soldaterpapirer, næringsbreve, skøder, pantebreve, skifte- og aftægtskontrakter. De fleste vil dog nok vurdere fotografierne højest.

Personfotograferingen blev almindelig herhjemme for ca. 100 år siden, og de ældste af disse billeder ligger derfor i dag på lofter rundt omkring og risikerer at blive smidt ud ved næste oprydning, så denne indsamling bør ikke undervurderes, også fordi disse billeder tit siger mere end mange ord.

Næste fase er at undersøge mulighederne for at få lidt vejledning, enten i form af et slægtsforskningshold under den kommunale aftenskole eller ved hjælp af nogle personlige kontakter. Hvis disse muligheder ikke er tilstede, må man jo klare sig selv, og det kan faktisk godt lade sig gøre.

Et problem, som alle må forudse, er den gotiske håndskrift. Sagen er, at læsning af de håndskrevne kilder er helt uundgåelig, når man vil arbejde på arkiverne. Her er der ingen genvej. Det skal læres, da arkivpersonalet hverken har tid eller pligt til at hjælpe med selve læsningen. Den bedste bog til at oplære denne færdighed er: Georg Simon, »Gotisk Skrift« (1978), som er bygget op således, at man kan starte med at lære sig selv 1800-tallets håndskrift. I første omgang er det ikke nødvendigt med mere, men det koster såmænd også timer nok.

Når fundamentet er i orden, kan man besøge arkiverne.

Et eksempel kan måske anskueliggøre fremgangsmåden på Rigsarkivet og Landsarkiverne:

De fleste har en del viden om deres bedsteforældre, og vi bruger her Viggo Hansen (Harfot) fra håndværkerlinien som eksempel.

Ifølge familieoverleveringen skulle han være født 1874 i Ruds Vedby, og hans forældre skulle være Hans Ferdinand Hansen og Ane Margrethe Hansen. Sådanne mundtlige oplysninger skal altid kontrolleres, og i dette tilfælde bekræftede folketællingen fra 1880 i Ruds Vedby, at de faktisk var korrekte. Denne folketælling fortalte blandt andet, at faderen Hans Ferdinand Hansen var født 1846 i Ruds Vedby.

1. opslag

I kirkebogen 1846, Ruds Vedby fik vi oplyst navnene på hans forældre: Skrædderen Niels Hansen og Ane Birgitte Jacobsen. 2. opslag

I folketællingen 1850 Ruds Vedby stod forældrenes fødesogne og alder (derfor også fødeår): Niels Hansen født i Sorø 1808
Ane Birgitte Jacobsen født i Slagelse 1811. 3. opslag

De fundne navne og årstal bør siden kontrolleres ved hjælp af konfirmationer, bryllupper og begravelser.

Fremgangsmåden er altså i de fleste tilfælde en skiftevis brug af kirkebøger og folketællinger.

I den genealogiske faglitteratur lægges op til, at man fortsætter længere bagud i tiden, og mange sætter sig det mål at nå tilbage til de første kirkebøger midt i 1600-tallet, men jeg vil opfordre begynderen til at tænke i andre baner.

For det første er det tidsrøvende og vanskeligt at nå så langt, og for det andet er det slet ikke nødvendigt.

Målet må være, at man skal finde sine egne rødder, og disse har de fleste fundet, når de er kommet til begyndelsen af 1800-tallet, for på dette tidspunkt var det danske samfund endnu uhyre statisk, hvis man ser på folks erhverv og deres flytninger.

Industrien, der skabte arbejderklassen, kom sidst i 1800-tallet, mens næringslovene fra midten af århundredet åbnede for flytninger hos håndværkerne, og Stavnshåndens ophævelse fik først gennemslagskraft i form af flytninger hos bønder og husmænd netop i begyndelsen af 1800-tallet.

Alt dette betyder, at hvis en slægtsforsker har fundet frem til, at en bestemt gren af slægten f. eks. var bønder på en bestemt egn i begyndelsen af 1800-tallet, ja så er der en meget stor sandsynlighed for, at deres forfædre også var bønder på denne egn, og hvorfor skal man da fortsætte bagud i tiden? Man vil jo ikke få nye oplysninger om slægtens rødder – kun nye navne, og hvad skal man bruge dem til? Navne er fattige oplysninger, de fortæller intet i sig selv. Det væsentlige er at få oplysninger om anerne og derved få afklaret fra hvilke erhverv, hvilke sociale lag og hvilke områder i landet, man stammer fra. Derefter kan forfædrene sættes ind i disse sammenhænge.

I slægten, der er beskrevet i denne bog, tog jeg ganske vist det næste skridt til sidst i 1700-tallet, men intet nyt dukkede op – kun flere navne og årstal, og det kan som nævnt ikke være noget mål i sig selv. Generationen med de 64 aner har i dette tilfælde været på grænsen af tidsspilde, og denne række aner har kostet næsten 4 gange så mange arbejdstimer som de første 5 generationer tilsammen.

Og der er flere grunde til, at jeg advarer så kraftigt mod at gå længere tilbage i tiden:

- 1) Den ældste folketælling er fra 1787, og de ældste mangler fødesognet.
- 2) Kirkebøgerne er væsentligt sværere at læse før 1815, både fordi de gamle bøger ofte er sjusket ført, og fordi den gotiske skrift bliver stadig vanskeligere at læse.
- 3) Der bliver for hvert led dobbelt så mange aner at finde frem – fra 32 til 64 til 128 osv.
- 4) Hvis man ikke på forhånd pålægger sig selv en grænse, hvortil man vil nå, vil man hele tiden finde nye huller at udfylde, og arbejdet bliver endeløst. År efter år vil man blive ved med blot at finde nye navne, for måske til sidst at miste interessen og efterlade det hele som en uordnet bunke notater i en skuffe til glæde for ingen.
- 5) Mulighederne for at supplere med lokalhistoriske oplysninger svinder hastigt ind, når man bevæger sig ned i 1700-tallet, ganske enkelt fordi den historiske interesse først blev vakt for alvor med romantikken omkring 1800. Det er derfor først fra denne periode, at der i rimelig udstrækning er blevet nedskrevet og bevaret oplysninger, som er nogenlunde let tilgængelige for slægtsforskere, der ikke har helt specielle forudsætninger.

Alt i alt:

Det eneste rimelige er at stoppe i begyndelsen af 1800-tallet og derefter at bruge den indvundne tid på at skaffe sig oplysninger om de aner, man kender.

Da de fleste familier ved hjælp af mundtlige overleveringer kan komme tilbage til ca. 1900, bliver forskningen på de store arkiver derved reduceret til et forløb på knap 100 år – altså kun ca. 3 generationer, og man får med andre ord frigjort en masse tid til at søge efter oplysninger om de kendte aner.

I denne bog er der ganske vist 2 linier, der er ført meget længere tilbage (Tollerup-linien og Lange-linien), men dem har jeg begge fundet i trykte kilder, der kan lånes på ethvert bibliotek, og naturligvis kan ikke alle regne med at være så heldige. Så må de mindre heldige trøste sig med, at det ikke er nødvendigt med en hel bog for at beskrive ens slægt. – Mindre kan gøre det.

Når der derefter skal skaffes oplysninger om de kendte aner, opsøger de fleste fæsteprotokoller, skifteprotokoller, skatteregnskaber o.l., muligvis fordi faglitteraturen anbefaler denne fremgangsmåde, men disse typer af arkivalier er som tidligere nævnt vanskeligt tilgængelige, og de er ikke den eneste vej frem. Man behøver ikke at gå over åen efter vand!

I alle byer findes et kommunebibliotek, og i næsten alle kommuner et lokalhistorisk arkiv, og det er min påstand, at de i de fleste tilfælde kan give tilstrækkeligt med oplysninger.

Efter at jeg havde fundet anernes nøgne data ved hjælp af kirkebøger og folketællingslister på Landsarkivet og Rigsarkivet, har jeg skaffet resten af oplysningerne i denne bog ved hjælp af det lokale deltidsbibliotek i Jægerspris samt en række lokalhistoriske arkiver. Fremgangsmåden har den meget store fordel, at man kan lave det meste af arbejdet hjemme på sit eget skrivebord.

Den traditionelle og vanskelige arbejdsmetode sigter på at skaffe oplysninger om de helt specielle mennesker, der nu er ens forfædre. Hvis man for eksempel har fundet frem til en bonde fra Ølstykke, ønsker man normalt at vide noget helt specielt om netop denne bonde og må derfor lade sig nøje med nogle officielle og tørre dokumenter, og dem er der ikke meget liv i.

For at blive ved eksemplet med Ølstykke-bonden, vil jeg mene, at det giver meget mere, hvis man henvender sig til sit lokale bibliotek og beder dem skaffe nogle bøger fra Ølstykke-egnen. En stor hjælp både for låneren og for bibliotekaren vil her være de såkaldte lokalbibliografier dvs. oversigter over al den litteratur, der er trykt om det pågældende område. Der er allerede nu lavet mange, og endnu flere er på vej (en oversigt findes bag i bogen).

En speciel kilde skal også fremhæves i denne forbindelse: Amternes historiske samfunds årbøger, som rummer virkelig meget lokalhistorisk stof. Det er blot svært at skaffe sig et samlet overblik over deres indhold, og et godt råd er derfor at benytte Landsarkivernes eller Rigsarkivets samlinger af årbøger til at gennemse indholdsfortegnelser og litteraturlister for derefter fra det lokale kommunebibliotek at hjembestille de ønskede bøger (en oversigt findes efter lokalbibliografierne bag i bogen).

Endelig har storværket Traps Danmark efter hvert sogn enkelte litteraturhenvisninger.

Kommunebibliotekernes servicetilbud med hensyn til hjembestillinger rummer altså store muligheder for en slægtsforsker.

Sidst men ikke mindst er der de *lokalhistoriske arkiver*.

De er skudt op overalt i de senere år, og stadig flere kommer til, men de fører endnu en ret upåagtet tilværelse. Slægtsforskerne kan dog hente mange oplysninger her, idet arkiverne råder over samlinger af f. eks. billeder, kortmateriale, skøder, avis- og tidsskriftartikler, foreningsarkiver m.m. Desuden har mange arkiver et tæt samarbejde med lokale historiske foreninger, der

ofte udgiver årsskrifter, pjecer, hæfter o.l. med lokalhistorisk indhold.

Alt dette materiale er af en sådan art, at det ikke er registreret i bibliotekernes kataloger og kartoteker, og man kan derfor kun finde frem til det ved direkte kontakt med lokalarkiverne. Disse er opført i en oversigt over alle landets lokalhistoriske arkiver. (Kommunebiblioteket bør have den).

For ikke at skabe falske forventninger er jeg dog nødt til at understrege, at niveaet er meget forskelligt rundt omkring. Nogle steder drives arkiverne stadig kun af ulønnet, frivilligt personale uden faste åbningstider. Andre steder er der fuldtidsansatte, som selvfølgelig har langt bedre muligheder for at yde service, men forståelsen hos de bevilgende myndigheder bliver stadig bedre, så chancerne for udbytte øges konstant. Arkiverne bør altså bruges mere af slægtsforskerne, end de gør i dag, også selv om man må forudse mange forgæves henvendelser.

Men bonden fra Ølstykke ?

Al den litteratur og de andre materialer, der kan skaffes fra kommunebiblioteker og lokalarkiver, vil sandsynligvis ikke fortælle meget om netop denne bonde, men det er heller ikke lokalhistoriens mening, for det enkelte menneske har kun interesse, hvis det ses i en sammenhæng, og lokalhistorien kan netop give os et både rigt og varieret billede af f. eks. bondernes vilkår på egnen, af landsbyerne, egnens historie, skikke og traditioner, klædedragterne, af skolerne, kirkerne, landskabet, godsejerne (arbejdsgiverne) og meget, meget andet - med andre ord: *Rodens vækstbetingelser*, og det er først, når denne sidste fase er nået, at slægtsforskningen får perspektiv, fordi det enkelte menneske derved bliver en del af historien. Fortid, nutid og fremtid bliver til et forløb - en kæde hvor den enkelte er et uundværligt led, og hvis vi vil, kan vi også skabe et rum omkring os med fortællinger, visioner, dramaer, billeder.

Med disse linier vil jeg derfor yde et bidrag til at åbne slægtsforskernes øjne for lokalhistorien.

På samme måde som lokalhistorien aldrig har kunnet undvære rigshistorien, bør slægtshistorien heller ikke undvære lokalhistorien - ellers reduceres slægtsforskning til en form for samlermani.

Derfor:

En plante må have rødder,
og vi kan alle søge og finde
vores fortid hos disse rødder
Men glem ikke jorden.
Den har formet alle rødderne.

Alle kortene i bogen er tegnet af Videnskabernes Selskab -
de fleste sidst i 1700-tallet.
På denne side et eksempel på en af kortvignetterne.
Kortene kan købes på Geodætisk Institut.

KORT
over
LUNDENÆS AMT
samt Stykker af
BÖVLING, KOLDINGHUUS, RIBERHUUS
og
SILKEBORG AMTER
under det

Kongl. Videnskabernes Societets Direction
ved rigtig Landmaaling optaget og ved trigo-
nometriske samt astronomiske Operationer prøvet

Reduceret og tegnet af P. Harboe 1803.

MAALESTOK.

Toe Danske Mæle eller 24000 Danske Alen.

Lokalbibliografier

(udarbejdet af Oluf Abitz)

Der gøres i disse år forsøg på at få skabt en landsdækkende dansk lokalbibliografi, og man er nået til følgende:

Dansk Lokalbibliografi. Roskilde Amt. Udarbejdet af Else Schønning under medvirkning af Oluf Abitz. 1979. IX, 379 s.

Dansk Lokalbibliografi. Fyns Amt. Udarbejdet af Arne Stricker. Under udarbejdelse. Bd. 1 (1983), bd. 2-3 (forventes udg. 1984).

Dansk Lokalbibliografi. Frederiksborg Amt. Udarbejdet af Eva Deichmann. Under udarbejdelse. Forventes udg. 1984.

Dansk Lokalbibliografi. Vestsjællands Amt. Udarbejdet af Gitte Strange Jørgensen. Delvis udsendt på EDB.

Dansk Lokalbibliografi. Ribe Amt. Udarbejdet af Gerda Gregersen. Under udarbejdelse. Forventes udg. 1985.

Dansk Lokalbibliografi. Vejle Amt. Udarb. af Bendix Bech-Thostrup. Under udarbejdelse. Forventes udg. 1984/85.

Dansk Lokalbibliografi. Århus Amt. Udarb. af Leif Denitz og Kjeld Elkjær. Under udarbejdelse. Forventes udg. 1985.

Dansk Lokalbibliografi. Lyngby-Taarbæk. Udarb. af Lise Badawi. Under udarbejdelse. Forventes udg. 1985/86.

Dansk Lokalbibliografi. Gladsaxe Kommune. Udarb. af Kirsten Havelund Strøm. Under udarbejdelse. Forventes udg. 1985/86.

De amter og områder, der ikke er eller bliver dækket af Dansk Lokalbibliografi kan hente oplysninger fra følgende:

Enkelte bibliografier:

Bogen om *Als*. 1956. S. 549-77. Trykte kilder om Als af Villy Andersen.

Litteratur om *Ballerup Kommune*. En lokalbibliografi. Udarbejdet af Inge Eliasson. 1976. 149 s.

Bogen om *Bornholm*. Red. af Richard Nielsen og Thorvald Sørensen. 1957. Side 605-48: Udvalg af trykte kilder om Bornholm. Udarbejdet af Esther Iversen.

Djursland. Historisk-topografisk bibliografi. Ved S. Sloth Carlsen. 1980. 67 bl.

Litteratur om *Esbjerg*. Udarbejdet af Centralbiblioteket for Sydvestjylland. 1943. 21 s.

Fortsættes af:

Litteratur om *Esbjerg* 1943-1969. Udarbejdet af Aase Andreassen. 1971. 40 s.

Litteratur om *Frederiksborg*. 3. udg. Udarbejdet af Frederiksborg Kommunebiblioteker. Red. af J. Lehm Laursen. 1950. 200 s.

Frederiksborgske billeder. Bidrag til en bibliografi over billeder med frederiksborgske motiver gengivet i danske bøger og tidsskrifter. Udarbejdet af Erik Ebstrup og Sven Houmøller. 1963.

Frederiksborg Amt i litteraturen. Udarbejdet af Anders Uhrskov. 1946. 123 s.

Litteratur om *Gentofte kommune*. Udarbejdet af Ellen Marie Helver. 1976. 473 s.

Litteratur om *Haderslev*. Af Olav Christensen. 1956. 166 s.

Bogen om *Himmerland*. 1958. Side 559-63: Udvalg af trykte kilder om Himmerland.

Litteratur om *Horsens*. Af Toke Allingham. 1942. 20 s.

Københavns bibliografi. Litteratur om København til 1950. Ved Svend Thomsen, Drude Lange og Irmelin Nordentoft. 1957-60. 1-3.

Københavns bibliografi. Supplement 1. 1951-1965. Ved Svend Thomsen. 1967. XVI + 173 s.

Litteratur om *Lammefjorden*. Af Minna Holm Krage-lund og Ingeborg Christmas-Møller. 1973. 20 s.

Litteratur om *Lolland-Falster* i Centralbiblioteket Nykøbing Falster. Udarb. af Dan R. Sørensen. 1969. 69 bl.

Litteratur om *Lyngby-Taarbæk kommune*. Udg. i perioden 1970-75. Udarbejdet af Eva Therkelsen. 1976. XXVI + 99 s.

Taarbæk-litteratur. Udarb. af Jeppe Tønsberg. 1974. 105 s.

Bibliografi over litteratur om arkitektur og fysisk planlægning i Lyngby-Taarbæk kommune. Udarbejdet af Jeppe Tønsberg. 1976. 89 s.

Litteratur om *Løgstør Kommune*. Af N. H. Lindhard. 1976. 29 s.

Maribo - historisk set. Af Else-Marie Boyhus. 1976. Side 121-35: Bibliografi. Litteratur om Maribo.

Litteratur om *Nysted kommune* 1840/41-1977. Udarb. af John Erik Petersen. 1978. 112 s.

Litteratur om *Odense*. Udarb. af Vibeke Hedemann og Alfr. Tiedje. 1945. 126 s.

Det nordlige Ringkøbing Amt. Udvalg af litteratur ved Erik Nørgaard og Kr. Bjerregård. 1977. 36 s.

Litteratur om *Rodby og Fugleflugtslinien*. Udarbejdet af Kuno Nielsen. 1979. 107 s.

Litteratur om *Rodovre*. Af Eva Deichmann. 1976. 126 s.

Litteratur om *Skagen*. Et udvalg. 1976. 22 s.

- Litteratur om *Skælskør Kommune*. 1972. 15 s.
- Litteratur om *Slesvig*. Et udvalg. 1973. 65 s.
- Stevns Herred*. En bibliografi. 1700-1973. Af Hans Michelsen og Henning P. Nielsen. 1975. 234 s.
- Litteratur om *Sæby*. Af Ejnar Jakobsen. 1974. 31 s.
- Litteratur om *Søllerød*. Udarbejdet af J. B. Friis-Hansen under medvirken af Finn Slente. 1968. 1-2.
- Litteratur om *Søllerød. Tillæg 1968-74*. Udarbejdet af Finn Slente. 1975. 269 s.
- Læs om *Sønderjylland*. Et udvalg af bøger og bidrag. Af Poul Kürstein. 1964. 119 s.
- Litteratur om *Vejle Amt*. Af Oluf Abitz og Aage Bredsted. 1945. 252 s.
- Litteratur om *Viborg*. Udarb. af Henri Hansen. 1948. 99 s.
- Litteratur om *Viborg kommune*: Bibliografi til og med 1979. Red. af Karen Else Bonde. 1983. XIII + 184 s.
- Fortegnelse over litteratur vedrørende *Aalborg Amt*. (1656-1935). Udarbejdet af B. Seidelin. 1939. 67 s.
- Lokalbibliografi for *Aalborg by* 1482-1978. Af Ole Steen Jensen og Per Ørvad. 1980. 225 s.
- Litteratur om *Århus og forstæder*. Ved Aage Bredsted m. fl. 1959. 343 s.
- Endelig er der på Danmarks Biblioteksskole udarbejdet følgende lokalbibliografiske hovedopgaver i perioden 1971 - 82.
- Litteratur om *Samsø til og med 1969*. Udarb. af Inger Kristine Nielsen. 1971. 67 s.
- Mors*. Udarbejdet af Inge Hansen. 1972. 10 + 50 s.
- *Møn*. Udarbejdet af Erik Pontoppidan. 1973. 3 + 37 s.
- *Øen Fur*. Udarbejdet af Kirsten Peters. 1974. 33 s.
- *Jægersborg Dyrehave 1943-1973*. Udarbejdet af Hans Ebbe Fugl Hansen. 1974. 31 s.
- *Lolland-Falster 1930-70*. Udarbejdet af Inge Lise Kølle. 1974. 8 s.
- *Helsingør 1945-1974*. Udarbejdet af Yanne Skibsted Norbøll. 1975. 51 s.
- *Tårnby kommune 1650-1974*. Udarbejdet af Inger Kjær Jensen. 1975. XXI + 76 s.
- *Kerteminde 1482-1972*. Udarbejdet af Elsebeth Vindahl Petersen. 1975. 4 + 83 s.
- *Ærø*. Udarbejdet af Inge Raac Lund og Lone Wolff. 1976. 141 s.
- *Rødovre*. Udarbejdet af Eva Deichmann. 1976. 126 s.
- *Slagelse*. Udarbejdet af Gitte Strange Hansen. 1976. 122 s.
- *Thisted kommune 1840-1975*. Udarbejdet af Inger Skamris Hansen og Lene Hove. 1976. 27 + 182 s.
- *Fredericia Primærkommune 1945-1975*. Udarbejdet af Benny Nielsen Schou. 1976. XV + 113 s.
- *Viborg Kommune 1968-1975*. Udarbejdet af Kirsten Marie Nielsen. 1976. 151 s.
- *Dragør Kommune indtil 1976*. Udarbejdet af Solvejg Kobbarnagel og Birgitte Halmø Kristensen. 1977. 151 s.
- *Gladsaxe 1625-1975*. Udarbejdet af Bente Wendelboe Mosgaard. 1977. 128 s.
- *Hindborg herred*. Udarbejdet af Betty M. Jensen og Susanne Køhler. 1977. 26 + 105 s.
- *Bornholm*. Udarbejdet af Marianne Grützmeier. 1978. VIII + 49 s.
- *Dronninglund herred*. Udarbejdet af Erling Strudsholm. 1978. VIII + 105 s.
- *Mariager kommune 1654-1977*. Udarbejdet af Hans Chr. Wilsom. 1978. 133 + 8 s.
- *Ribe Købstadskommune 1841-1976*. Udarbejdet af Gerda Gregeresen. 1978. 254 s.
- *Silkeborg 1846-1976*. Udarbejdet af Nanna Hoeg Dreyer. 1978. X + 115 s.
- *Sydsjælland 1600-1976*. Udarbejdet af H. C. Hansen og Steen Rosendahl. 1978. XVII + 225 s.
- *Tibirke Sogn 1900-1970*. Udarbejdet af Elisabeth Malling. 1978. IX + 114 s.
- *Bov kommune 1799-1978*. Udarbejdet af Ole Dam. 1980. VII + 52 s.
- *Christiansfeld kommune 1920-1970*. Udarbejdet af Claus Vesteraager Pedersen. 1982. XXXIII + 135 s.

Hvis det område, man søger, ikke kan dækkes fra nogle af de hidtil nævnte bibliografier, kan der måske hentes hjælp i:

Håndbog for danske lokalhistorikere. Red. af Johan Hvidtfeldt. Udg. af Dansk historisk Fællesforening 1952-56. VIII + 519 s.

Danmark. Af J. P. Trap. Femte udg. Red. af Niels Nielsen m. fl. 1958-72. Bd. I-XV.

Dansk provinstopografi. Historisk-Topografisk tidsskriftindex for Danmark uden for hovedstaden. Af Chr. Heilskov. 1920. VIII, 531 s.

Dansk provinstopografi. Supplement. 1949. VIII, 160 s.

Danmarks kirker. Udg. af Nationalmuseet. 1933. Bd. 1. Ved Slutningen af hver kirkebeskrivelse findes en omfattende bibliografi.

En oversigt over de historiske årbøger:

Fra Frederiksborg Amt 1906 ff.

Aarbøger for Københavns Amt med gamle Roskilde Amt (nu Fra Københavns amt, 1910 ff.

Meddelelser fra Historisk Topografisk Selskab for Gjentofte 1924 ff.

Søllerød Bogen 1942 ff.

Fra Holbæk Amt 1907 ff.

Aarbog for Sorø Amt 1912 ff.

Aarbog for Historisk Samfund for Præstø Amt 1912 ff.

Bornholmske Samlinger 1906 ff.

Lolland-Falsters historiske Samfunds Aarbog 1913 ff.

Aarbog for historisk Samfund for Odense og Assens Amter 1913-38 (fortsat i Fynske Aarbøger 1939 ff.).

Svendborg Amts Aarskrift 1908-37 (fortsat i Fynske Aarbøger 1939 ff.).

Vendsyssels Folk og Land 1908-32.

Vendsysselske Aarbøger 1915 ff.

Historisk Aarbog for Thisted Amt 1906 ff.

Historisk Aarbog for Mors 1919-30.

Skive og Omegns historiske Aarbog (Skivebogen) 1909 ff.

Aarbog for Lysgaard, Hids, m.fl. Herreder 1918-26.

Fra Viborg Amt 1935 ff.

Fra Randers Amt 1907 ff.

Aarbøger udgivet af Historisk Samfund for Aarhus Stift 1908 ff.

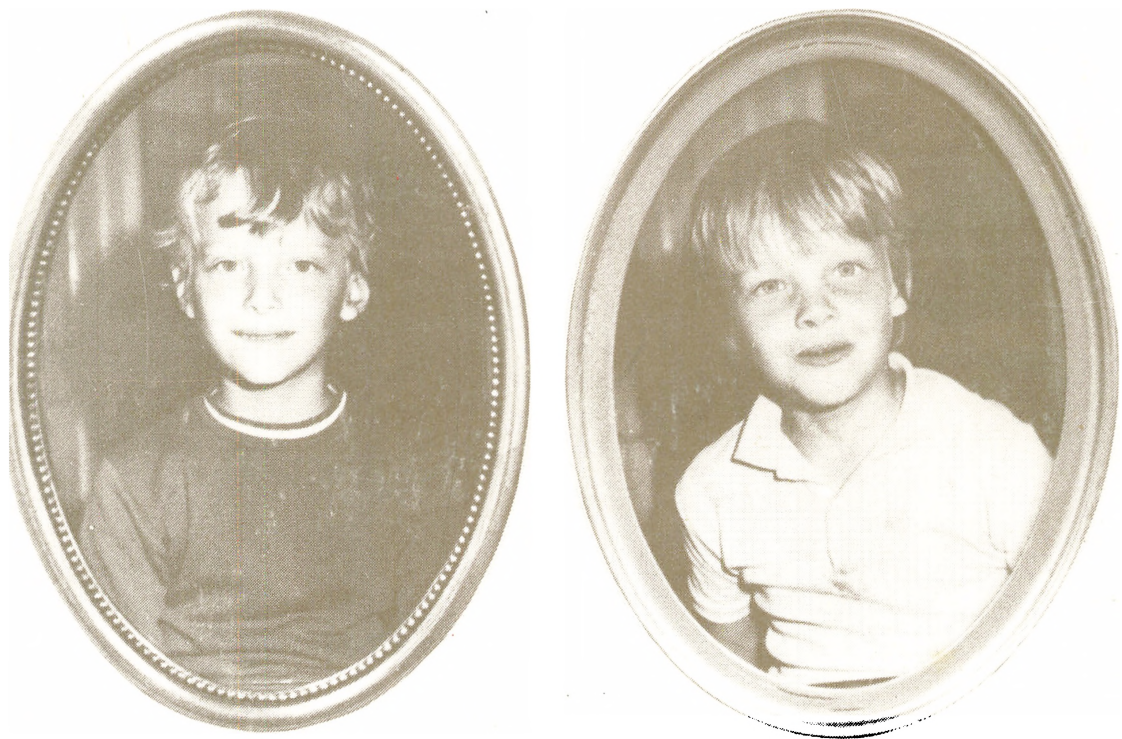
Vejle Amts Aarbøger 1905 ff.

Hardsyssels Aarbog 1907 ff.

Fra Ribe Amt 1903 ff.

Sønderjydske Aarbøger 1889 ff.

En samling af ideer, der viser hvorledes slægtsforskerne kan bruge lokal- og kulturhistorien, så de tørre navne og årstal bliver til en levende slægtshistorie.

Thomas og Anders Harfot.

»Trævlerødder« skildrer disse to drenge forfædre samt deres aners livs- og arbejdsbetingelser.